7

GARAT

ÍRTA

1842-BEN

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
ÉS A MŰ TÖRTÉNETÉT
MEGÍRTA

VISZOTA GYULA

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1912

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája Budapesten.

BEVEZETÉS.

Honi bárkánk, ha nem is közvetlen, nem sokára kétségtelenül ugyancsak hullámos tengerre jut, hol nagyobb a mélység, sűrűbb a szikla, s melynek hátán akadatlanul játszsza harczait a szélvész. Errül — azt hiszem — senki nem kételkedik, ki a jövendőnek szövedékibe a legközelebbi napnál tovább látni bír.

Ha nemzeti eseményeink évrajzait ütjük fel, azt látjuk: fajtánk jobbadán vihar és fergeteg közt élte napjait, s csak újabb időkben szenderült álomba. Előbbi harczaiban azonban szilárd bátorságnak és nyers erőnek fegyvereivel vítta ki leginkább diadalit; midőn ma, miután ezeknek élét eltompítá a civilisatio, egyedül értelmi súly által lehet győztes s tarthatja fenn magát. Valamint a bátor s az erős volt a hős hajdanta, most pedig egyedül az okosb, tanul-

tabb és a jobb számoló a sikeres bajnok: úgy nemzetünk is más fegyvertárbul kénytelen megszerezni mai időkben védelmi és győzedelmi szereit, mint azelőtt, ha mint makacs gyermek, mely lábaival rugdos, karjaival csapdos stb. — az okosb dajka által magát bepólyáztatni és ekkép felette nevetséges állásba sülyedni nem kíván; minél nemzetekre nézve nincs nagyobb kárhozat, mert a nevetségesbül ma többé nincsen feltámadás!

Mi tehát a teendő, ha csakugyan igaz, hogy mozgalmasb idők küszöbén állunk? Mire én így sóvárgok az egekbe: bár állna valaki elé, kinek keble, kinek feje tiszta, és ki ily színben is áll a nagy közönség előtt, s harsogtatná angol hajóskapitányként azon ismert parancsot minden magyar hallatára: „All hands on deck“, mely parancs akkor szakítja a tengeri moraj és a szelek bús fuvalminak monotoniáját ketté, midőn sötétre borul a láthatár, s vihar közelít, vagy mikor ellenség tünik a komoly habokbul elé. „Mindenki a helyére s kötelességét teljesítse!“ Bizony mondom, ez most a legfőbb szükség; mert máskép csakhamar oda lesz élet és, mit már megmentettnek tartánk, becsü-

let, de még más nemzetek rokonszenvű emlékezete is. Elsülyesztve, kitörülve, a nagy természetnek egyetlenegy könyörületes könnye nélkül! S pedig nem más jövendő vár ránk, — Istenért, ne csaljuk magunkat — ha azon vakbuzgóságnak, hogy ne nevezzem, irígy agyarkodásnak, még mielőtt késő volna, nem vettetik gát, mely szerint bajaink okát a leghangosabbak lankadásra nem térő szorgalommal főkép bizonyos osztályoknak és felekezeteknek tulajdonítják, melyek véletlenül magasabban állnak, mint ők, vagy melyekre a játszi szerencse kedvezőbben mosolyga, mint rájok; és ha nem szakíttatik tüstént félbe azon szerencsétlen hév, melyhez képest bizonyos párt parancsolva, sőt erővel követelve buzgólkodik a magyart felemelni azon állásra, azon felsőbbségre, melyre mai időkben egyedül értelmesség, türelem és idő emelhet. — Igen, elsülyesztve, kitörülve a nagy természetnek egyetlenegy könyörületes könnye nélkül, felejtve lesz a magyar. Mert osztályok, felekezetek megtámadása, lealacsonyítása ellenhatást szül, kivált mai rugékonyabb napokban, a visszalökés pedig ismét megtámadást s így tovább, míg a kölcsönös

lemocskolás és sárral dobálás undok harcza által a részek kifáradva és tönkre döntve végül annyira elbágyadnak, hogy aztán, ha ármány veszteg marad is, — s nagy Isten! Magyarországban mikor pihent ez — maga magától bekövetkezik azon bús logika, mely szerint lelkesedés, szilárd akarat s remény helyibe a viszontorlás átka által halál, rothadás és féreg áll. Erő nélküli hetvenkedés és nagylelkű felpuffadtság — mint a *Jelenkor* idei 42-ik számában[1]) igen graphice írva van — ellenben kaczajt gerjeszt. Azon nemzet sírján pedig, mely kitűrni tudás helyett — mi ugyan soknak ajkán peng vagy inkább kong, de felette kevésnek keblében él, — pajzán viszketegében minden erőket maga ellen felingerel s belső agyarkodás által sülyed el, — mi nem egyéb, mint az őrültnek agoniája és rothadás — ily nemzet sírján a sympathiának bizony egyetlenegy virága sem fejlik; annak köz utálat, köz undorodás egyedüli bére és felejtés.

Más országokra, kivált Galliára hivatkozva, a viszontorlások eredménye más színben mutatkozik, s nem tagadhatni, hogy az ott kiállott crisisek után — más kérdés, vajjon a kiállott crisisek

által-e — mint elaggott, lombjaitul megszabadított fa, új erővel sarjadoz nemzeti élet és nemzeti dísz. De ugyan Magyarország ilyféle körülmények közt létez-e, s nem szövevényesb-e állapotja nem mint Francziaországé, de mint eddigelé a világ akármely népéé? Ó ne csaljuk magunkat, itt fekszik nemzeti bajaink, nemzeti súlyos nyavalyánk gyökéroka, mi ha kellő tekintetbe nem vétetik, a legékesebb szó, a legbölcsebbnek látszó vágy, indítvány vagy tett bizony a dolognak csak felszínén marad.

Engedd a szőlő fürtjeit szabadon és egészen kiforrni, s kedvemelő aranynedv leszen eszközlésed díja; ámde késztess különelemű részeket, mielőtt a bölcseség és idő vegytana által nem rokonosultak volna egy kissé, vagy mielőtt egy rész a másik fölött bizonyos felsőbbséget magának ki nem vítt: s ugyan nem természetes-e, mikép tisztára forrt egész helyett az egymást emésztő heterogén részekbül valami undok zagyvalék válik, mely legott rothadásba megyen át? S im ez Magyarország mostani állapotja, melyet némi túlbuzgó, de elég mély felfogással nem bírónak visz-

ketege és tapintatlansága idézett ránk. Úgy hogy nyavalyánk mindinkább s inkább súlyosodni látszik, s már a végvonaglásnak is mutatkoznak bizonyos jelei; mikor az érzékek gyengülnek, szédeleg a fő, s ide-oda kapkodások közt józan összeköttetés nélkül majd magasztos phantasiára hevül a halandó, majd visszaborzad a megsemmisüléstül s segítség után eseng, vagy a megtörött remény elszánásával az öröklét megnyilt küszöbére mereszti szemeit. S ezen kép — kérdem — nem hasonlít-e országi mozgalmink s kivált honi literaturánk — az újságlapokat természetesen s igen igen ide értve — újabbkori összességéhez? Valóban, úgy látszik, mintha már az utolsókban volnánk.

Ki volt első, tizedik, századik, ki a magyarnak hátrafordított arczát, miszerint mindig csak Mohácsot és Mátyást bírt látni, előre fordítá, hogy elvégre ne mindig a multba, de egy kissé a jövendőbe is tekintsen, nem tudom, s ez mindegy; csak hogy, hála az ég, már most néha előre is néz; de annyi igaz marad, miképp én is — s pedig jó ideje annak — a „magyar volt“ helyett a „magyar leszen“-t tűztem ki zászlómra.

Azonban valamint megtörténik soknál, hogy ha fél, maga magának efféle kis beszédet hajlandó tartani: ilyen, amolyan! itt nem kell félni stb. Úgy megesik szinte soknak, hogy azért igér Magyarországnak jövendőt és azért jósol fajtánkrul még csak most „leszen"-t, mert olyannyira sóvárog ez után, és hogy önmagát felbátorítsa, jóllehet hidegebb megfontolás és belső meggyőződésénél fogva tisztán áll előtte, mikép Magyarország vagy haldoklik, vagy már meg is holt, s soha többé fel nem támad, belőle soha semmi nem lesz, s mostani melegsége nem egyéb, mint az életnek még tökéletes ki nem hülte vagy már a rothadási forrongásnak heve. S most vallják meg azon magyar férfiak, kik ha visszaborzadnak is a haláltul, még is elég bátrak annak szeme közé tekinteni, mit gondolnak minden magok és mások előtti rejtély nélkül veséik legbensőbb, legrejtettebb redőiben; s ugyan vessenek e komoly kérdés iránt magukkal elvégre őszinte számot: hiszik-e csendes, hideg vérrel, kivetkezve minden vágy-, remény- s édes ámításbul, hogy valóban még lesz valami nevezetesb — értődik, nemzeti és alkot-

mányi tekintetben — belőlünk magyarokbul, vagy nem akarják-e magoktul is eltitkolni, mennyire sejtik, sőt mennyire hiszik nemzetünk aggasztó közelítését végképi elenyészéséhez, és ha ki nem merik mondani azon komoly szót: „oda vagyunk“, ugyan nem teszik-e ezt sokan azért, hogy legalább pillanatokra távoztassák a honi hajónak tökéletes elsülyedését, melynek természetesen annál elkerülhetlenebbül és szaporábban kell bekövetkezni, minél szaporábban és nagyobb egymásellenzésbe jő a sülyedő hajónak népe — t. i. a magyar. S ugyan nem ily meggyőződés él-e felette számosban, kivált a tehetősb osztályban, kérdem, és nem fő oka-e ezen nézet mindazon hidegségnek s visszavonulásnak vagy legalább közönyösségnek, melylyel annyi magyar viseltetik Magyarország iránt? Ki semmit sem vagy csak keveset remél, az rendszerint — és csak Istenért ne keressünk útonútfélen Deciusokat — semmi vagy csak felette kevés erőt lelend akármi nehezebbre is magában és mindig hajlandó lesz, nemesb vagy nemtelenebb, vagy mi tán éppen annyira megy: külföldi képekkel vagy belföldi mámorral gondolkozó tehetségét

— mely csak sötétet mutat — akármicsoda álmokba is ringatni.

Van azonban — s itt nem szólok azon ábrándseregrül, Magyarország azon szerencsétlen kinövésérül, mely valami képzelet alkotta házában él, és mely minden gyakorlatit, minden ténylegeset ellenezvén vagy gyanusítván, Magyarország polgári kifejtését szinte lehetlenné teszi, e felekezetrül nem szólok; mert hiszen ki bírja azt felszámolni, mi mindent nem képzel ez — de van olyan is, mondom, ki nem maga magának s másoknak felbuzdítása és felbátorítása végett, hanem bona fide s nem felhevült ábrándozások s szívandalgó remények, hanem a hihetőség hideg számai után hiszi, hogy „a magyar még lesz“. Már mely osztályrésznél áll itt a való, melynek számegybevetése mélyebb, helyesb, az más kérdés. Mi engem illet, én mindig hittem s most is hiszem: Magyarország még nem volt, de csak most lesz; vagy határozottabban mondva, hogy a magyar faj még el nem érte léte főpontját. Ámde ennek bővebb fejtegetése, okokkali támogatása nem ide tartozik. Elég az, hogy egy körül senki, — s itt ki merem

mondani — kinek feje hűn szolgálja gazdáját s csak félig meddig is kellő helyén áll, nem kételkedik; egyben mindnyája kezet fog, abban t. i., hogy a magyar fajnak léte koránt sincs biztosítva még, a magyarság éppen nem kőszikla, melyen az idők és körülmények eseménye habként könnyen szétpattanna, s hogy nemzetünk kifejlését, felemelkedését eszközleni valóban nem csak nem könnyű és távolrul sem gyermeki játék, de maga nemében tán az a legszövevényesb működések egyike, melyek az emberiség évrajzaiban csak valaha is előadták volna magukat.

Legokosabb embereink nagyon kételkednek s nemcsak nemzetünk egykori nemesb kifejlődésén, hanem hogy alkotmány és nemzetiség tekintetében csak in statu quo is némileg megmaradhatunk-e? Állapotunk maga nemében valóban egészen különös, s mondhatni, az emberi események közt egyetlen.

Ázsia kebelébül kiszakítva Hunnia határjai közé szorítkozék a magyar. Idegen népek veszik körül, melyekhez se rokon vére, se rokon keble. Századi viharoktul hányva-vetve, feltűnik a dicső-

ség fényében ugyan néha-néha, de mindig csak pillanatilag, mert léte jobbadán inkább csak túlhév vagy pangás, futva vagy alva, se hátra, se előre. Újabbkori összeköttetésénél vagy inkább házasságánál fogva mély álomba merül, és a civilisatiónak álfényétül s álgyümölcseitül elszédítve, elcsábítva, durva dicsőségébül lassan kivetkőztetni hagyja magát a nélkül, hogy a vesztett durva fény helyett a polgári csinosodás, a köz szabadság, a köz nemzetisedés fénykoszorúját tenné fejére. Majd kimondhatlan belső megelégedéssel — a jobb embernek szemében azonban utálatteli — nyugvásba merül, s szinte századon át, betű szerint: Papadacsi Mustafa szerepét játszsza, s parókájának hajporán kívül — ha felette kicsinyeket erővel nagyokra emelni nem akarunk — szinte nincs más áldozat, melyet a nemzetiség angyalának engesztelésül menynyekbe küldene. Elvégre Magyarországban minden inkább van, mint magyar, s az, ki van, nem tudja az ember, tulajdonkép magyar-e, latán-e? — Ennyire vagy inkább ily mélységre terjedett már csak néhány évvel ezelőtt a köz marasmus. Csak egy hajszál szakadjon még, s nem marad

egyéb hátra, mint a hat deszka. — Ötven s néhány esztendeje azonban, mióta megint az élet felé fordult a magyar. Most mint a halálos betegségbül kiszabadult, még felette gyenge, felette bágyadt; láznak, sőt lobnak a symptomái mutatkoznak itt-ott stb., szóval: a test még felette kérdéses állapotban van. A tökéletes fellábadozásra egyébiránt a legnagyobb hihetőség, mert mindünnen fejledeznek a nemzeti erőnek jelei, de csak jelei, mert igazi erő, az oly hosszas és súlyos nyavalya által tökéletesen elgyengült testben, még éppen nincs.

A magyar lehető legmélyebbre sülyedt, s aggasztó ideig feküdt a legéletnélkülibb dermedezésben; de magában csuda erőt lelvén, a halál küszöbén fordult vissza az élet felé, s minden hihetőség szerint legszebb férfiúságra virul, ha most, midőn külveszélyibül némileg kibontakozék, maga magát meg nem gyilkolja, vagy inkább: ha bizonyos nemzeti operatorok általi és minden ellentállás nélküli meggyilkoltatását nem tűri. Hol van más ily eset az emberiség évrajziban? S ugyan százszor kell-e ilyeseket ismételni, mikép végre kellő

figyelmet gerjeszszenek? Hol tartá magát századokon át egy kis sarjadék idegen határok közt, úgy mint a magyar a német, a tót, a törökség árjai közt fenn? Micsoda nemzet löké hosszas álmai közt minden eredetiségének jeleit, sőt még nyelvének használatát is magátul annyira el, s melyik taposta maga magát oly otrombául s oly irgalmatlanul, mint a magyar; s ennyi szégyen, ennyi gyalázat után mely nép bírt viszont annyi lelki erővel, annyi élettel, saját bűnein elpirulva vagy inkább elhalványodva, magával a halállal szállni szembe? Mely nép eseményei mutatnak ily lépcsőzetet, mely nemzet élete fejlődött ekkép ki? Egyé sem.

A magyar állása felette különös, s valóban, ha tán a világon minden kivétel nélkül nem a legszövevényesb is, mit nem kívánok erősítni, s mit tán kár volna ezúttal taglalni, minden esetre mégis a nemzetek körülményei közt bizonyosan a legbonyolódottabbak egyike. Ez — azt hiszem — senki által kétségbe nem vett vagy legalább nem vehető tény. De ha ez áll, s e sarkolatot kellene azon számtalan időelőtti indítvány s megbocsát-

hatlan rögtönzés és handabandának, melytül szegény hazánk gőzölg, kimentésére és kiszépítésére alapjábul kiforgatni, s nem mindigi lamentatiókkal s széles phrasisokkal állni elő, ha — mondom — tény s megczáfolhatlan tény, hogy létünk a lehető legszövevényesb, igazi filigrán: akkor oly kevéssé tagadhatni, mikép kétszer kettő nem öt, hanem négy, azt is, hogy egyedül a lehető legnagyobb óvakodás, türelem és bölcseség által tarthatja fenn magát a magyar, s köthet ki egykor a nemzeti üdv partjára; midőn viszont bizonyosan mindinkább összekeveredik, nagyobb és nagyobb forrongásba s végkép hagymázba esik, ha maga magára felette nem vigyáz és lépcsőnkénti felüdülés helyett, melyhez türelem, szilárd elszánás és bölcseség kell, rögtönzés, hiú fénykeresés és felszínség pedig éppen nem kell, már most kiáll túlbízott bramarbásként a síkra, mindenkit kihívó, ledörgő és lemennykövező, vagy ha álprófétáknak ad hitelt, kikben semmi mélység, semmi tapintat, de annál több öntúlbecsülés és innen fakadó arrogantia, vagy ha kuruzsolóknak enged szabad kontárkodást, kik, bárhol fájjon is a nemzeti test, ha ez egész ország

lenne is, mint például Horvátország, sok fejtörés nélkül, mint éppen indignatiójuk csosszan, minden tétova nélkül rögtön amputatiót javaslanak,[2]) s volna csak annyi erejük, a mennyi jóakaratjuk!! végbe is vinnék, kivált ha egy kis kialvásra nem engedtetnék nekik egy kis idő, midőn aztán felette ügyesen ugyan, de a kissé mélyebbre látó szemében felette szánakozásra méltólag ismét bekanyarít nak a magyar nemzet nagy dicsőségére, s azt hiszik a boldogok, hogy ily gőgteli mennydörgés vagy inkább ilyféle gőggel megterhelt felhőszakadás, mikor egész nemzetnek fejedelméhez hite vétetik kérdésbe s gyanúba, bosszú nélkül maradand.

Húsz-harmincz évvel ezelőtt s még újabban is, mikor azt mondám: „nincs nagyobb kín, mint rothadó nemzetnek tagja lenni", a megmenekülés lehetősége szintúgy lebegett előttem, mint ma. Ha azonban remélettem, sőt azon szent hit tartá fenn leginkább létemet, mikép a magyar disztelenül a népek sorábul ki nem fogna törültetni, mégis szakadatlanul rebegett keblem, nemzeti súlyos nyavalyánk annyi epesztő symptomáin. Erőtlenség, köz bágyadtság vala akkor a legfőbb

baj és vízkórsági vég a szomorú prognostikon; mikor ma többé nem annyira erőtlenség, nem köz bágyadtság kórságunk fő jele, hanem a mindinkább fejledező erők kicsapongó, lázba, lobba menő iránya; s ha halnunk kell, gyulladás vagy gutaütés által leljük most végünket. S valóban nem csudálkozhatni eléggé azok meg nem fogható vakságán, kik nemzeti diagnosisunk egészen megváltozott létét nem bírják vagy nem akarják látni, vagy legalább, ha nem látják, mások tanácsát oly kevés figyelemre méltatják. Nemzeti állásunk egészen megfordult. De azért mindent összevéve, nem roszszabb az most, sőt sokkal szerencsésb, mint vala ezelőtt; mert ha azelőtt, mielőtt felébredénk, tán hosszabb élet volt is előttünk, mint ma, oly nemzetiség nélküli, oly korcs, oly gyáva élet vala az, hogy minden „nemesbnek“ ily állati tengésnél, ily szégyenteli létnél bizonyosan még az öröki elszenderedés is sokkal kívánatosb; midőn ma mint szirtek közti, vihar űzte s irányát vesztette gálya, ha csakugyan vesznünk kell, rövid kín után leljük a felejtés tengerének fenekén örök sírunkat csakhamar. És ez, habár szomorú, de gyakorlati-

lag szólva, mégis nagy nyereség, minthogy valamint egyesnek, úgy népnek is elmúlhatlan üt órája, mikor az életnek, a sokszor oly keserű életnek drága bérét letenni köteles. S ha a magyar fajnak, e keleti rajnak valóban ütött volna órája, legyen annyi epedései után legalább végvonaglása lehetőleg rövid. S ez csak nyereség! S mi, a magyar fajnak egyes tagjai, kik éltünkön keresztül hűn szolgáltuk a nemzetiség s szabadság angyalát, és semmi nem törheté meg szent hitünket, hogy habár későn, de egykor bizonyosan kimondhatlan nemzeti díszre fogna virulni a magyar, mi ne gyengüljünk gyáva panaszra, habár létünk Istene csak áltatás volt volna is; mert ha kifejlett nemzeti nagyság, salakjaibul kitisztult köz polgárisodás utáni sóvárgásunk mint szappanbuborék ketté pattan is, s világosan tűnik fel előttünk virrasztásink, verítékünk, fáradalmink minden ok s gyümölcs nélkülisége, s hogy hasztalan pergett le életünk, mégis csak áldhatjuk sorsunkat, mert legalább az emberi álmak legtisztábbjait, legnemesbjeit álmodtuk, s vérrokoninktul magunkat a halál óráján sem különözvén el, sülyedjünk

magasztos elszánással! Készüljünk el a legroszszabbra, mert soha, de soha a magyar, nemzetiségi és ekkép alkotmányi tekintetben, minthogy e kettő szorosan egybefügg, nagyobb veszélyben nem volt! De azért, mivel sebesebben váltják fel magokat az események és nemzeti testünk ingadozásban van, s mindinkábbi mozgalmak árja bőszül okvetlenül ránk, s tán nemsokára bukunk, azért ne hagyjuk magunkat. Álljunk ki, keblünket kettőztetett erőre lelkesítve, mindnyájan a gátra, és akár volna utolsó óránk, akár csak most fakadna nemzeti létünk szebb hajnala, „virraszszunk", mint csak folyó évi június 19-én igen bölcsen van mondva[3]) . . . csak hogy ekkor is e tájbul, mint szinte mindenkor mindenben, ismét el lőn hibázva a józan alkalmazás. Mert ha virrasztás által azt értjük, hogy forró vérünknek s hörcsökös indignatiónknak ne vessünk féket, de hagymázos álmatlanságinkban jobbra-balra csapván, mindenkit tőlünk elidegenítsünk és ekkép magunkat mindinkább elszigeteljük; éjjeleinket azért töltsük álmatlan, mikép képzelethevülten rosszúl sült terveket koholjunk az úgy is eléggé zagyva-

lékos honnak végképi chaosba döntésére; Faustként éjjeli mécsünknél azért üljünk lankadatlan éberségben, mihez képest nyavalyás túlbízottságunkban minden erőket magunk ellen felidézzünk, felriaszszunk és saját hasznunk vagy felemelésünk végett koczkára tegyük fajtánk üdvét s e kárhozatteli játékot elveszítsük: akkor inkább aludjunk s aludjunk mélyen; s ha hiú viszketegünk ezt nem engedi, mert coute que coute, ha egy egész nemzet elsülyesztésével volna is ez egyedül megvásárolható, a nép bálványa akarunk lenni: akkor jobb óráinkban, ha csakugyan nem egyedül külszín és széles szó sajátunk, de bennünk belbecs és magát megtagadó lélek is él, vagy ha csak egy kis gyakorlati eszünk is van, akkor térdeljünk le a nemzet oltára előtt, s a nemzetiség angyalának engesztelődéséért esedezvén, tegyük le a kolompot s álljunk megint a közsorba, hová úgy is elsodor minden túlbecslényt az idő meg a tizenkilenczedik század szelleme, mely kivált lelki zsarnokot sehogy sem tűr, csakhogy a lerántott bálványt nemzeti átok, a maga leszálltat pedig minden jobb ember köszönete kíséri, s mi több, ily drámát a mostani

még annyira gyenge magyar alkalmasint csak életével fizethetne, ha végig ki volna játszva.

Miután azonban ritka, kivált Magyarországban ritka oly lelki büszke, — mert hiszen itt szinte mindenki azt hiszi, hogy országlás körül mindent tud — ki önként lépne azon bitorlott trónrul le, melyet ahhoz kívántató tulajdon s országlási bölcseség nélkül egyedül nép heve és indulat zsarnoka rakott, de a helyett a kis hiúságnak, a törpe kevélységnek vajmi édesen s jóízűn esik a rokon szenvedélyű hősök általi felhőkbe emeltetés és a sokaság hódolata, miszerint nem a hon java, nem a nemzet feldicsőítése, hanem ezeknek hízelgő szavakkal kegyben és jó kedvben tartása az efféle hazafiak fő szempontja, — és e körül ne csalják magokat az illetettek, valamint az egy kissé mélyebben látót meg nem csalják — miután, mondom, ezen utolsó a közönséges szempont, melynél csak felette kevés emelkedik magasbra, valóban virrasztanunk kell. Virrasztani pedig azért, nehogy pompás és hízelgő, de egyedül csaleszmékkel teli szavakkal maga legnagyobb kárára a józanság útjábul csábíttassék a sokaság; virrasztani, nehogy

meg nem emésztett, időelőtti újítások árja által, a visszahatás ki nem játszható törvénye szerint, minden okszerinti s napirenden levő, sőt még a legsürgetőbb életkérdés feloldása is lehetlenné tétessék; virrasztani, nehogy gyengéinek hízelegve, restségének tömjénezve, vérét felizgatva, indulatosságát használva, álpróféták a közmegelégedetlenség mérgét a község közé hintsék; virrasztani, nehogy indiscret hetvenkedések és minden érdekek egymás ellen és tűhegyre állítása által tökéletes forrásnak induljon a magyar közönség, és az egyesség istenangyala helyett a viszálykodás ármánya üsse köztünk tanyáját fel; virrasztani, nehogy büntetlen emelhesse parancsoló szavát köztünk a felszínes túlbízottság, s magasztos gőgében büntetlen ne tiporhassa mindazt, mit a szerényebb, de éppen oly őszinte, sőt tán őszintébb hazafinak keble rejt; virrasztani, nehogy felbőszült garaboncként szilaj erővel ostoroztassanak honunk különajkú népei a magyarság megkedveltetésére, de annyira becsülje meg a magyar maga magát s másokat, s a csinosodás, értelmi súly és jó ízlés annyi bájaival fonja magát körül, mikép erkölcsi erővel

vonzza magához a hon heterogen felekezetit; virrasztani végre, nehogy rögtönzés, minden ok nélküli gyanusítás, ijesztgetés és durva erőszak legyenek a megbecsült hazafiság jelei, de egyedül a kitűrni tudás, türelem, mérséklet, józan tapintat s mély bölcseség nyerje bérül a polgári érdemkoszorút.

Nincs s nem lehet tehát most egyedül arrul szó, mit kelljen tenni; de az most, midőn honunkban szinte már minden, úgyszólván, túléberségre fajul, tán a sokkal fontosabb szempont: „abbanhagyni, mit tenni szent kötelesség tilt“, minthogy összebonyolódott körülményeink közt a lehető legjobb szándékkal, éjjeli-nappali munkával és a legvilágosabb értelemmel is vajmi súlyos legkisebb hasznost alkotni; midőn rontásra, a legnemesebb műnek megsemmisítésére csak „akarni“ kell. Mihez képest ilyesre mostani mozgalmas ideinkben, mikor indulat a fővezér, sokkal több is hajlandó, mint csendes munkára; minthogy amaz nemcsak könynyebb, de rendszerint jutalmazóbb is. Jutalmazóbb t. i., ha azon féktelen sokaságnak elragadtatása és az által felhőkbe emeltetés — mely sokaság mindenütt ugyanaz, s igazsági tapintatánál fogva (!)

úgy viszi vesztőhelyre Baillyt, mint Krisztust — valóban jutalomnak vétetik. Miszerint mostani körülményeink közt mindenféléknek, számtalanoknak — mik, fájdalom, napirendűek — abbanhagyása sokkal szentebb hazafiúi kötelesség is, mint szél és dagály ellen vagy invita Minerva valamit erővel teremteni akarni.

Állásunk azonban, mint érintém, most mégis sokkal kedvezőbb, mint akkor vala, mielőtt felébredtünk, mert akkor pangánk, most ellenben mindinkábbi mozgásba jövünk; kedvezőbbnek ezt pedig azért nevezem, mivel pangásnak bizonyos megsemmisedés a vége, ha mozgalom nem váljta azt fel; midőn viszont egyedül mozgás által fejlik és virul az élet, ha t. i. ez nem kicsapongó és saját erejét túl nem haladó, minthogy különben időelőtti halált idéz és sürget okvetlen elő.

Őszinte hálával üdvözlöm is ennek okáért az emberi események Istenét, hogy undok tespedésünkbül kilábolni elég akaratot s elég erőt önte kebleinkbe. De azért mégis kimondhatlan belső gyötrelmek és szóval ki nem fejezhető kínos epedések közt kelnek és alkonyodnak napjaim! Mert

többet vártam, többet reméltem és soha se gondolhatám, hogy miután ki fogtunk volna vergődni a hátramaradás zátonyibul nagynehezen, legott örömittasan, mintha már most vitorlát lehetne vitorlára felvonni, minden tétova nélkül megint egyenesen a megsemmisülés sziklái közé fognók magunkat vezéreltetni engedni. — A magyar közönségben több tapintatot tettem fel, megvallom, s erősen hittem, mikép ha eleinte az ezernyi szócsábtul és képzeleti eleven festvénytül, mely legközelebbi időkben hagymázálomként árasztaték elibe, egy kissé szédelegni is fogna, csakhamar ismét visszanyerendi azon egyensúlyát, melynek leginkább, vagy jobban mondva, melynek isteni befolyáson kívül szinte egyedül köszönheti nemzeti létének s némi szép szabadságinak, német, szláv és törökség közt, annyi századok ótai fenntartását. Azonban nem; s a helyett, hogy lassan-lassan eszére jőne s azon egyszerű problemát fejtené meg magának, mikép szél ellen vitorlázni nem lehet, s minden efféle kísérlet a mathesis vastörvényei szerint elmúlhatlanul nem előre, de hátra lök, e helyett mindinkább zajong bizonyos

tárogatók után, melyeknek majd nyájas syrenei, majd dörgő zeusi, majd haragos peleusi themái s hangjai közt nem veszi észre a szerencsétlen botor, mennyire közelít már a virágok minden nemeivel behintett fenektelenhez; vagy ha a prosa jobban tetszik, mennyire van már azon farkasgúzsban, mily közel áll már azon farkasgödörhöz, mely neki, tudja az ég ki által, ügyesen ásaték, s melybe bizonyosan bele is esik, csak adjon, adjon még egy darabig vakhitelt álprófétáknak, mikor aztán, nem mint enekléк, szánakozó nemzetek veszik a magyar sírját körül, de teli torokbul kaczagó cselszövők hahotáznak le azon dicső verembe, hová titkos kajánság és az ezt — akarom hinni — sejtetlen szolgáló vak, de hangos buzgalom dönté a magyart. Nem kétlem, fára köti magát akkor néhány maga keblébe nézett s kétségbeesett Ischariot meg nem egy becsületes, de túlbuzgó és ekkép fegyverül vagy inkább „portékául“ használt hazafi ájul el, mikor majd a rejtvény feloldtát látandja és észreveendi, mily gyönyörű szerepet játszott. Mi mind szívemelő és felette szép látvány leszen ugyan, de haszna az erkölcsi tanulmányon kívül — de nem

ám a magyar, hanem mások számára — felette csekély; mert sülyedjen egyszer a magyar csak a verembe, s majd látni fogjuk, mily gyűlölet gyűl bosszúkép mindünnen ellene, s pedig kölcsönül, azon ki nem menthető arrogantia és lenézés által hosszú évek során végkép a legnagyobb indignatióra érlelve, melylyel nem a nemzet, mely mindig illedelmes vala, de néhány hetyke bitor, ki már szinte bevett szokásként mindig a nemzet nevében szemtelenkedik, széles sententiáit s felszínes oktatásit árulgatni, németet, tótot, horvátot, ráczot sat. — tán a zsidót kivéve, mert az, mint mondják, kész pénzzel fizet — s minden előkelőt s minden felsőbbséget egyiránt illet megbocsáthatlan durva faragatlansággal, vagy mi több: kiállhatlan s minden jobb vért bosszúra gerjesztő kevélység- és gőggel. — Ilyféle otromba barátok, lágyvelejű jóakarók híjával soha nem volt fajtánk; de mióta nemzeti oraculumokkal áldott meg a sors, és systematice declamáltatik a triposrul szakadatlan munkássággal a rögtönzés, ijesztgetés, követelés s minden más-ajkúakkali s minden erőkkeli hajbakapásnak nagy haszna, most valóban fél-

hetni, e dicső faj annyira elszaporodik, ha még jókor eszére nem jő, mikép aztán nincs oly értelem, nincs oly cherubi ész, mely ily hősökkel vagy inkább ily hősök daczára ki tudná vívni a lét és nemlét közti eldöntő nagy csatát. Ha azelőtt handabandával is lehetett némi sikerrel hadakozni, és néha egy dobos in summo singulari menté meg, mert nagyon dobolt, a sokszor felette gyenge várt, meg néha egy széles száj sok előtt annyi volt, mint most egy ágyúszáj, azért mai időkben ily fegyvernek varázsereje már tökéletesen nemcsak kettépattant, s legfőkép a sajtó hatalma által pattant ketté, de egyenesen ellenkezőleg hat; miszerint felette különös is, hogy nálunk, hol a sajtó egy idő óta sokkal szabadabban mozog, éppen a sajtó apologiáljon ilyféle szétbontásra s rontásra ugyan felette jó, de építésre s alakításra annál helytelenebb szerek mellett; holott éppen a sajtónak volna hivatása anyaföldünk heterogen részeit nem fenyegetve, pirongatva, lealázva, egy lélektelen massába dögönyözni és korbácsolni akarni, hanem a bölcseségtül vezérlett gratiák által minden részeket egy lelkes nemzetté bűbájolni.

Ámde ilyes műtétel eszközölhetése ezúttal már el van hibázva vagy legalább igen messze hátralökve; mert hol a repressaliák háborúja megkezdődött, s az egy darabig foly. annak mint tengeri csatának leperegni kell, míg t. i. a részek némi lankadtságra nem bágyadtak volna, s mindaddig a hideg értelem mezején haladni felette bajos, tán lehetetlen.

Az emberi események mottója: nunquam retro! — Nem is idézhetni azért többé a török fanatismusát vissza, melytül felhevülve, diadalmas hadai a keresztény séget is szinte feldönték; nem a spanyol inquisitióját, melylyel vas karikán tarthatá a remegő s gondolkozni is alig merő népeket a zsarnok; nem a magyarnak hűbéri állapotjához hajlamát, mely közt magában ketté szakadva, mindinkább elszigetelé a civilisatiótul magát, s naprul napra hervadtabb lőn stb.; ki ilyest akarna, visszalökni akarná a jelent s jövőt a multba, mi, legalább emberi felfogásunk szerint, még az istenek mindenhatóságával is daczol. Nem, nem: a lepergett időt többé fel nem támaszthatni. Mit ma elhibáztunk, elszalasztánk, azt holnap nem bírjuk többé, mint például — ha csalni nem akarjuk

magunkat — a Ludoviceumot, a magyar színházat stb. helyreütni; s ekkép ha mégis üdvös czélhoz kívánunk jutni, a kipótlást más úton és más módokkal kell eszközlenünk, ha lehet.

Már Magyarországban, ha nem is éppen minden, de újabb időkben bizonyosan két harmadánál több hibáztatott el — értődik intra muros et extra. — Kétségkívül pedig az volt mindenekfölött a lehető legnagyobb hiba, hogy a nagy nemzeti sötétség közt igazi saltus in natura-, vagy, mondhatni, salto mortale-ként egyszerre oly szemeket kápráztató világ gyujtatott márul holnapra fel, mikép a nagy tömegnek jó töredéke ily fényhez nem szokván, majdnem megvakult és a valót a csábtul többé el nem különözhetvén, bizony már-már a vak légy vagy az ártatlan birka szerepét játszsza, mely valóban mindig avec un héroïsme sublime hajlandó esni a gyertyába, vagy mindig farkast legázoló dühvel kész rohanni a lángokba. Csakhogy a nevetséges a magasztosnak tőszomszédja, honnét a bátor legyet, a hős birkát tán légy és birka rokonaikon kívül senki a világon nem bámulja. Ámde szánakozik rajta sok, sőt kárhoztatja is, — ha

általa a legjobb igyekezeteket is compromittálva látja.

Törökországban csak néhány évvel ezelőtt közdolgok körül több világosság vala, mint Magyarország latán bilincsei közt, s most több világ, vagy legalább — ingoványba vezetni szokott — több lidércz fénylik Magyarország fövényei és mocsarai fölött, mint a földgolyó akármely részén, mert ha szabad is például a francziának, az angolnak mindent sajtó alá bocsátani, könnyen nyakon ragadják ott a hazugot, a rágalmazót, a hamis hírekkel túlcsapongót és erszényét kiürítve, vajmi szépen, vajmi hűs helyre fektetik, pedig jó időre; midőn nálunk, csak írja oda nevét valaki, bár gázoljuk con amore egymás hírét s becsületét, sőt egymást agyon, bár piszkoljunk be megyét, várost, azok tisztviselőit s tanácsát, — a mely, közbevetőleg legyen mondva, titkot esküdvén, nem is védelmezheti magát — mi bajunk lesz? Semmi. Ha ellenben mi vagyunk a megtámadottak, a sárral dobáltak kijelelttettjei, akkor valóban legjobb, keresztény türelemmel — mint írva van — jobb pofánk helyébe, ha ez már kikapta magáét, bal pofánkat nyujtanunk.

S ugyan ki nem látja, hová kénytelen vezetni ily megengedett szabadosság? Bizonyára sehová máshová, mint teljes bomlásunkra, mikor aztán a „divide et vinces" és „inter duos litigantes" themája szerint nem különös mesterség leend, a magyarbul akármi különöst is faragni. Ezt azonban honunk mostani szerepviselő atyái eddigelé nem bírták vagy nem akarták átlátni. És azért felszólalék. Rimánkodtam, esengtem.[1]) Istenért, ne gyujtanák fel a hazát, ne ölnék meg a magyart. De haszna nem nagy volt.

Mert azoknak, kiket figyelmezteték, vagy kik par devoir et pour le bonheur du pays ex officio elleneim, jobban tetszett üres phrasisokkal, prókátori allegatiókkal, sas-, disznó- és macskaféle felette mély bölcseségű mesékkel és diadalmi szerekkel válaszolni, — mert, mondják, ez egy kis pénzecskét is hozott — mint kérésemre hajolni vagy hideg okokkal verni vissza görcsös, de őszinte aggódásim kifakadtát. Igaz ugyan, egy darabig kevesb paprika, kevesb inger, ritkább és kisebb gyúlszer keverteték levesinkbe, s úgy látszék, mintha tiszta szándékú figyelmeztetésem s egy korán el-

húnytnak*) — mit nem minden emberrül mondhatni — értelmi felsőbbsége egy kissé észre hozta volna azokat, kik — akarjuk hinni — legtisztább lelkülettel, de tűzzel, vassal és par force és márul holnapra akarják a magyart kifejlett, erős és dicső nemzetté emelni és per anticipationem, e jövendő nagyság gyönyörteli előérzetében, mint a tojásos leány majorjairul, ők a nemzet követeléseirül, a nemzet haragjárul, a nemzet sympathiáirul oly színházilag declamálnak, minél — ha eredménye nem volna oly kérdéses s oly komoly — mulatságosbat hiába keresne az ember Budapest három színháziban s hét arénájában, úgy hogy ha valamiben nem — némi más nyilvános drámákat vagy inkább bohózatokat ideértve — comediákban valólag egy cseppet sem szűkölködik mostanság a magyar. Azonban a javulás csak kevés ideig tartott vagy inkább csak színlelt volt, mert az „expellas furca"-ként mindünnen kitűnik megint a fehér fog, hosszú köröm, a kis szarv, és az apostol lassanként, tán a nélkül, hogy maga is észrevenné, ismét régi szerepébe esik és mindegyre régi felizgató nótáját fujja.

Történnék mindez érettebb nemzetek színpadán,

vagy volna csak egy kissé több gyakorlati felfogás honunkban, s csak egy kis tapintat a körülményeket okszerintileg használni és sehol — mint a német mondja — kapustul nem törni a házba, akkor bizony egy szót sem szólnék, sőt éppen oly hasznosnak tartanám a néha-néha közénk vetett csalképzetet, mint a forró mustnak nem árt, de használ a vele összekevert bizonyos mennyiségű kénkő. Csakhogy a kénkövet, miután minden mocskot magához szítt, megint kiveti a bor, mely tisztább, mint vala azelőtt; midőn soha nem hiszem, hogy azon többé fel sem is számítható csaleszmék árját, melylyel egy idő óta naponta elboríttatik a magyar, magábul többé kivethesse vagy inkább abba bele ne fúljon, ha t. i. a honszeretet angyalátul vezetve, minden becsületes magyar a gátra tüstént ki nem áll, s minden efféle impositiók visszalökésére s megsemmisítésére őszinte és férfias kezet nem fog.

Miután azonban nyilvános helyekrül egész a nádviskókig egy bizonyos párt némi hőseinek szép szorgalma által szerencsésen már eljutott — szájuk járása szerint — a mindent melegítő, mindent boldogító világ, s annyi öntetett újabb időkben a ga-

ratra, mikép bizony nemcsak az eddig mindig sötétségben létezőnek és vízhez szokottnak, de a legnagyobb világban és a legnagyobb ingerek közt élőnek is káprázik szeme és szédeleg feje; s aztán mert a természet szótárában nem áll a „retro“: azért nem foroghat arrul többé szó, mi módon lehetne mindazt, mi történt, ismét megsemmisítni, elsimítni, elmellőzni vagy bizonyos expediensek által paralysálni; hanem azért, mert mindez így áll és nem máskép, az van most egyedül a teendők során: a felszínséget talpraesettel, az ál-okot józan okkal, a hamist valóval verni vissza.

A szerénységnek, bármily felszínes szavakkal bitorlaná is az időt, kímélettel tartozunk; de annyi gőgöt, annyi kevélységet, annyi szemtelenséget, melylyel egy idő óta bizonyos helyekrül perorálni és legfelszínesb, legkevesebbé megemésztett dolgokat felhozni hallunk, jóllehet mindig az igénytelen szerénység czíme alatt, tűrni egyáltalában többé nem lehet. Én legalább, ha bárki más, tűrni nem fogom. Hadd lássuk, mindenkinek — mint állítja — ugyan Isten van-e keblében, — kinek nevében szólni merészel — s nem inkább Dæmon-e az, ki őt Pan-

dora szelenczéjű zavar, összekeveredés és ebbül folyó kín tárogatására készti és sürgeti? Hadd lássuk, van-e mindenkinek csak lelke is, mely nem magáért, de inkább a honért buzog, ki azt affectálja vagy legalább declamálja, mintha lelkének még egy más lelke is volna? Hadd lássuk, azon Jupiternek mennykövei, ki — ha valaki értelmében nem bízik és akkép ezt hazafiúi kötelessége szerint gyanúba hozza is — kövekkeli dobálást, s nagy pathossal méltatlan gyanusítást emleget és lesujtást igér, hadd lássuk, mondom, ezen új Zeus Tonansnak mennykövei okok, számok, szoros tudományi czáfolatok helyett nem lesznek-e, mint eddigelé mindig, egyedül a meg nem szűnő lamentónak, kebeltisztasági eskünek, prókátori, jobbadán maga rakta kelepczébül kibújásnak, soha árúba nem bocsájtott tollnak és mindenekelőtt a kiállott nagy szenvedéseknek langyos vízcsapásai? Hadd lássuk végre, kötelesség-felejtve vesztegelni s resten, vak kábulásban fog-e dermedni a magyar, s elszédítve bálványai által, még egy kis szemfelnyitás, egy kis gondolkozás fáradságára sem fogja-e eltökélni magát, mikép elvégre tisztába jöjjön azzal, hogy

ha Magyarországnak felüdülése — s értsük egymást: felüdülése nemzeti és alkotmányos tekintetben — nem éppen lehetetlen is, ehhez legalább felette közel jár, s mindenesetre az emberi események oly összebonyolódott, olyannyira kényes szövedéke, hogy abból sem vak véletlen, sem vak buzgalom, de ha valami, egyedül a száraz tudományi calculus vezethet ki?

Szerettem hinni, mert lelkemnek fővágya vala, hogy a magyar, kinek pillanatai oly drágák, más nemzetek példáján okulva, a visszatorlások sokszor oly hosszú háborúja nélkül fogna nemzetté alakulni, s ezért minden szavaim-, minden írásim-, minden tetteimben csak azon rendet ócsárlám, csak annak tulajdonítám honunk szégyenteli hátramaradását, melybe a sors helyze. Hittem, mikép magaslelküleg minden rend így fogna cselekedni, minden rend saját ajtaja előtt fogná az ott összegyült szemetet el-elsepergetni. De csalódtam, és a prókátorrá vált magyar ennyi lélekkel nem bírt; hanem ex concessis kezdvén meg és folytatván perét — mert hiszen „magok vallották meg, magok szavalák el a mea culpát", — csak a főbb rendekre, csak a magasab-

ban állókra, csak a vagyonosbakra — a kikre minden hosszú fejtörés nélkül oly jóízűn esik hátramaradásunk minden okait kenni — szórták a sárt és epét, magokrul pedig, kristály tisztaságú létüknél fogva — ó Isten, bocsásd meg bűneiket — hallgattak vagy csak egyoldalút, csak hamist, sőt dicséretet mondának.

Jöjjön ennek okáért minden napfényre s minden kímélet nélkül, Isten neki; hadd éldelje a külföld s kivált a szomszéd, marczongásainknak s egymást a legundokabb sárral, a legkeserűbb epével hajgálásinknak bús bohózatát, s legyen végkép ő bíró köztünk.

Vagy ha ilyest, egyesek bűneiért, még sem érdemlene meg a csak most fejledező magyar, melynek sorsátul, legyen az bár nemtelen vég, bár üdv, azt hiszem, egy derék sem fogja magát soha is elkülönözni; ha — mondom — ilyest tilt hazafiság, erény és becsület, jöjjön legalább minden, sőt a legjobb is — a garatra, ne pedig azért — s itt vigyázzunk — hogy az eddigi példabeszéd szerint még ittasb legyen a magyar, hanem mikép mindaz, mi vak hévvel, vak buzgalommal vagy

hagymázban, sőt mi legjózanabbul is jő a világra, öntessék rá, s a hideg súrlódásnak minden hengerein átmenve, végre a tápláló liszttül elválasztassék a korpa, a sepredék; mi okbul „Garat“ is lőn e közleménynek czíme.

Üdv és béke minden magyarnak, ki hatáskörét férfiúlag tölti be; engesztelhetlen háború az ahhoz való tulajdonok nélküli fennhéjázóknak; azon korcsoknak végre szánakozás, sőt megvetés, kik sem az országot, sem a nemzetet veszélyben látni nem bírják, mert hiszen mindkettő meglehetősen nyugodt, saját drága maguk pedig jókarban, divat- és előmenetben vannak!

I.

Valamint gróf Dessewffy Aurél X. Y. Z. könyvének 5-ik lapján felette helyesen állítja, hogy mielőtt azon politikai kört, melyben mozognunk szabad, némi helyességgel meghatározhatnók, mindenekelőtt szemben kell tartanunk: hol születtünk, hol vagyunk, mi ama politikai forma, mely alatt élünk; úgy tán nem egészen felesleges s felszínes kérdés az is, ha mindenekelőtt azt tudakoljuk: ugyan mi magyarok mit akarunk, s politikai életünk- s fáradalminknak mi a végczélja? Mire „a magyarnak lehető legmagasb boldogságra emelése“, tudom, a felette egyszerű felelet; s bár volna ezen czélnak — mely mindent kimerít — elérése is oly egyszerű! Ámde azon felette kényes és bokros „miképen juthatni boldogsághoz“ — mely problema feloldásán, ha lehetne mondani, az egész

természet szünetlen töri fejét, és csak felette ritka és akkor is csak igen határozott sikerrel — a magyart sem illeti kevesebbé, mint a világ akármely népét: sőt számos okoknál fogva, melyekről tán később szólandunk, egy nép sincs, melynek boldogsági felemelése göröngyösb és kerülőbb utakon volna egyedül eszközölhető, mint éppen a magyar.

Mi az emberi vagy inkább nemzeti boldogság? Erről százezer, tán több a fogalom. Szerintem általjánosan, — mert itt is lehetnek kivételek, noha ezek mindig abnormis állapotra mutatnak — szerintem: sok egyén s család boldogsági öszvege, t. i. — nyelv és némileg vér által egybefüggő oly egyének és családoké, kik anyagi és lelki mivoltukhoz kötött szükségeiket lehető legtökéletesebben kipótolhatják, s pedig nem képzeletileg, hanem valódilag.

Már többször tevék említést e nézetemrül, de úgy látszik, elhangzott, s azért ismét és ismét felhozni vagyok azt kénytelen, s pedig, mert azon tant, mely szerint az emberi boldogság valami ráviteles volna, a legveszélyesb fallaciákba bonyolítónak

tartom, s nehogy ekkép azon pont, melyrül fejtegetésimben kiindulni kivánok, ingó és homályos maradjon.

Az ember boldogsága sem nem ráviteles, sem nemleges valami, vagy más szavakkal: sem pangásban nem maradható vagy egyedül képzeletben festett lét, sem a jobbnak nem ismerésébül eredő megelégedés, hanem — mint érintők — anyagi és lelki szükségeinek, s most azt teszszük hozzá: mindig növekedő s maga maga előtt el nem titkolható szükségeinek lehető legtökéletesb kipótolhatása.

Egészséges és bő eledelt kíván az ember; s nem negéd- vagy valami különczködésbül, hanem mert ez anyagi mivoltához van kötve, s nélküle oly egészséges, erős, hosszúéletű s ekkép oly boldog nem leend, mint mivolténál fogva lehetne. Majd hűvösb, majd melegebb ruha, mint nemkülönben hőség, hideg, szél és zápor elleni födözet szinte kivánatainak tárgyai; s tán negédbül, bizonyos szenvedelem után? Korántsem, hanem mert köntös és födözet nélkül szinte nem élhet, s ha él, inkább csak baromilag, mint emberileg teng. — Biztosság létének egy főfeltétele; és szinte

nem makranczbul, hanem mert előrelátó tulajdonánál fogva, melyet — bár akarta, bár nem, mit nem vizsgálok — magával hozott, személyének s bármi csekély sajátjának biztosítása nélkül, mint mindig űzőben levő vadállat, inkább csak sínleni, mint élni fog; s így tovább. Jőnek most legsürgetőbb szükségei után, s bár akarja, bár ne, társasági szellemébül eredő, s ha nem is éppen élet-, de mindazon mivoltához kötött szükségei, melyek számtalan árnyéklaton keresztül ugyan, de fővonásokban az emberiség legalacsonyabb néposztályai viszonyaiban is feltalálhatók, úgymint: házasság, családosodás ösztöne, övéi sorsáruli gond, sajátjának védelme és ennek sikeresb eszközölhetése végett többekkeli kézfogás, sőt az erősb s okosb parancsainak teljesítésére való hajlam, sat. Vágyai azonban itt korántsem állapodnak még meg; mert helyezze csak mindaz, mi a vad- vagy inkább gyermekember viszonyaiban előbb-utóbb bizonyosan kifejlik, magát egyszer némi aránysúlyba, és szűnjék csak a mindennapi legsürgetőbb szükségek utáni gond némileg meg, s lépcsőnként mindinkább fognak növekedni mind anyagi,

mind szellemi vágyai, melyek nemsokára szinte szükségeknek fognak mutatkozni, — s újabb s újabb vágyakkal cseréltetni fel sat. Mi szerint úgy látszik, mintha az ember a megelégedés pontjához sohasem juthatna el. — S igaz, úgy van: e földön a tökéletes megelégedés pontját, az emberiség legalantibb fokozatátul kezdve fel a király székéig, egészen de egyetlen egy halandó sem éri el, s annál kevesebbé minden vágyainak tökéletes kielégítését, — s mit ha tán elér, rögtön a legszerencsétlenebbek sorába sülyed; mert valamint csak addig nem esik kétségbe a halandó, míg remél, szintúgy egyedül addig élvezi életét, míg bármi kis eszméinek s vágyainak kivitelére s elérésére ösztönt s kedvet érez keblében. Nem irígylésre, de szánakozásra is méltó azért, ki már mindent elért; mert ezáltal megszűnt a nagy teremtésnek dolgozó tagja lenni, s őt a nausea, az életúntság előbb vagy utóbb bizonyosan megöli. S ugyanis: gyámoltalanabbul s több szükségektül körülvéve helyezé az egek ura az embert e földre, mint akármely más lehelő teremtményt; ámde azon gyámságnak pótlásául, mely alatt ezek kivétel

nélkül állnak, értelmet, — eddigelé is már csudálatosan kifejlett, naprul napra mindinkább fejledező, s határát korántsem érte és ekkép szüntelen haladó értelmet — adott néki, azon isteni szikrát, mely minden emberben él, — s csak kifejtését, csak felszabadítását várja, — mikép még az anyagi kéjeknek is sokkal tágabb és illatosb körébe állíthassa önmagát az ember, mint e föld bármily teremtménye lőn helyezve, s annál inkább emelkedhessék a mindig táguló lélek gyönyöreinek sphaeráiba is, melyekbül nemcsak kitagadva nincs, de tán egyedül azokban lelheti unalom és túllakottság nélküli örömit. Nem állati pangásra, mely szerint úgy lakja barlangját a medve, úgy rakja fészkét a haris, úgy csattogja dalát a fülmile ma, mint ezredek előtt; nem ily lelketlen mozdulatlanságra van teremtve az ember, sem nem öröki álomra s álmodásra, melybül felébredés nincs, hanem egyedül azon haladási, azon soha nyugvásra nem lankadó előmeneteli szellemben, melyet Isten önte keblébe, lelheti földi üdvét.

Növekedő vágyainak mindinkábbi kielégíthetésében, testi és kivált lelki szomjának el-eloltható-

sában, a nélkül hogy e szomja egészen megszűnjék, találhatja ennélfogva a halandó földi boldogságát egyedül fel. Ki semmi, emberhez illőbb után nem vágyik, nem szomjazik, s csak azon okbul nem, mert róla, ismerete nincs, nem lehet boldog, minthogy csak állatilag teng; de az sem boldog, ki vágyik, ki szomjazik, de kielégítlen, oltatlan mindig, — mert akkor megint nem él oly lelki és anyagi kéjek közt, mint milyenekre mivolténál fogva kifejthető; míg végre legboldogtalanabb, kinek semmire nincs vágya és szomja többé, mivel akkor leélte napjait. Ilyes végnek azonban csak az van kitéve, ki egyedül anyagi részének vágyai és szomjai kielégítése után törekedék, mert a lelki örömök kifejthetése nemcsak annyira nem határzott, mint az anyagé, de oly határtalan, mikép az életen keresztül ezernyi árnyéklataiban mindinkább nő, — s mint több eset mutatja, még a koporsó küszöbén sem hagyja el azokat — azon keveseket, — kik inkább a szellemnek, mint az anyagnak éltek honában. — Mihez képest azon lépcsőzeten lelheti az ember földi boldogságának lehető legmagasb fokát, hol nemcsak felnyilvánul-

nak előtte az anyag és szellem kéjei, hanem azokra némileg szert is tehet.

Az anyagi kéjek noha sokoldalúak, azért mégis csak bizonyos határig fejthetők ki. Jó eledel, csinos lak, kényelmes ágy, czélszerű köntös, kocsi, fürdő sat. mind oly tárgyak, melyek többé-kevesebbé az életnek kellemesítésére befolynak mód nélkül ugyan, mit kár volna tagadni; de azért a leggazdagabb sem éldelheti például az ízlés kéjcsiklandjait — ceteris paribus — sokkal nagyobb mértékben, mint akármely vagyonos, s még kérdés, hosszabb idő leforgása közt Lucullus minden nyalánkságai felérnek-e csak az egyszerű burgonya-, írósvaj- és rozskenyérrel is? — Két házban nem lakhatik, valamint két ágyban sem alhatik egyszerre a legdúsabb is, 24 kastélya és 240 ágya volna is bár; — szintúgy kelletinél több ruhát sem nyáron, sem télen nem viselhet, hahogy fárasztó terhet hordani vagy fulladni nem kíván; — valamint kocsit, fürdőt sat. sem használhat más vagyonoshoz képest a leggazdagabb is superlativus, de még csak comparativus gradusban sem, s így tovább. — Az anyagi kéjek nagyon hatá-

rozottak, s csak akkor tágul körük, ha a mesterségek, szépművészet s kivált a tudományok bájaival egybekapcsolvák némileg. Mihez képest bizonyosan nagyobb élvezet oly márványpalotában lakni, mely a legszebb fanemű és szövetű bútorokkal s függönyökkel ellátva, remek festvényeket, mesteri szobrokat, jól elrendezett könyvtárt sat. is foglal magában, mint oly lakban, melyben mindez és hasonló hiányzik. — De azért — jóllehet sokkal boldogabb, ki az olyannyira korlátolt testi kéjek kielégíthetése mellett még a művészet s tudományok ezer árnyéklatú gyümölcseit is élvezheti, mint az, ki az élet legsürgetőbb szükségeinek kielégítő szűk mezejére van szorítva — azért mégsem azt, ki csupán ilyeseket bír s csudál, illeti a minden emberi kéjt felmúló azon teremtési elragadtatás, melyet Raphael érze, midőn képeinek életet adott, mely Phidiast Olympusba emelé, mikor Jupiter ideálja tűnt előtte fel, mely Newtont a halhatatlanság íhletével tölté el, midőn a nagy egyetem titkait varázslá a sötétségbül ki, s mely teremtési elragadtatást többé-kevesebbé minden alkotó, cselekvő ember érez, habár csak

egy fát ültete is, a nagy egésznek dicsőbb kifejtésére, és annál inkább érzi, minél magasztosb körbe emelkedik.

A teremtő lélek határtalan küzdései és a lélektelen anyagon nyert s nyerendő szünet nélküli diadalai közt él ennek okáért az ember boldogsági körében egyedül, ha a puszta sejtelem után hajtott, és csupán csak a vak véletlentől függő állatok sorában állatilag pangani nem akar.

Minél nagyobb sikerrel küzd ehhez képest ember anyagi és kivált lelki kéjek kifejtése körül, minél nagyobb haladásban van, annál boldogabb; — s minél több jár el ebben jó sikerrel, annál boldogabb az egyes polgárok öszvege is, a nemzet. És ha ez igaz, hogy t. i. a munka és szorgalom — mi csak szavakkal más, de magában nem egyéb, mint az ember szünetleni küzdelme az anyaggal — alkotják egyesnek, mint nemzetnek egyedüli biztos és tartós boldogsági alapját, és ekkép egyedül szünetleni előmenetben lelheti az ember megelégedését némileg; akkor kérdem: — ugyan mily színben mutatkozik azoknak felfogása, kik át nem bírják látni, sőt e helyett természetelleni

irányt vélnek abban szemlélni, ha ki például már jóllakott s rendszerint jóllakik, azért még sincs megelégedve még, hanem megint valami egyébre vágyik, és ha ezt is elérte, szinte nincs megelégedve, de ismét valami más után eseng, s így tovább; — — s hát mily színben áll a higgadt keblű előtt még azok elbízottsága, kik bizonyos kört tűznek ki, bizonyos nec plus ultra-t, melyen a köz álladalom bizonyos osztályának túlemelkedni nem volna szabad.

„Azelőtt meg volt elégedve a magyar hon legalantibb fokúja is; miért ne lenne most is megelégedve, most, miután engedmény követ engedményt“, így szólnak, s nem látják át, hogy azért volt megelégedve ezelőtt, — de azért boldog volt-e, az más kérdés — mert félig-meddigi álmai közt akkoron semmi jobbat nem ismert; most pedig azért elégedetlen, sőt kielégíthetlen, mert felébrede, s ekkép mindenbeni hátramaradását s minden körülti saját megrövidítését azon arányban tapasztalja mindinkább, a milyenben ismeretei tágulnak, és ehhez képest vágyai és szükségei is ellentállhatatlanul naprul napra nőnek.

„Hiszen éppen azért nem kellett volna a szegény sorsúval az élet mindazon javait megismertetni, melyeket magának meg nem szerezhet“, így okoskodnak erre; és igaz, én is azt hiszem: „ne ismertesd meg“ vele az élet javait, ha azokat nem szerezheti meg magának, mert noha nem normális állapot, még a képzeleti birtok is jobb, mint a semmi birtok, valamint a lelki vagy testi fájdalomhoz képest az alvás is szerencse. De azért éppen úgy, mint az alvást boldogságnak, melynél valami magasbra nem volna teremtve az ember, nem nevezhetni: — szintúgy nem boldog az, — vagy boldogsága igen korlátozott, s mi több, csak hajszálon függ — ki testi- és lelkileg szűk szigetre szorítva, tudatlanságánál fogva nélkülözi, s tán mosolygva, sőt tobzódva nélkülözi az élet mindazon számtalan javait, melyek éldeleti körébe van állítva az ember. — Felette nagy bűnösök is azért mindazok, kik indiscret negédtül hajtva, őt álmainak bájkertjébül a valóság rideg parlagára egyszerre s előbb lökik ki, mintsem ezen módja volna elvesztett képvirágit valódi gyümölcscsel váltani fel, azaz: ha mindenképpen, úgyszólván mesterségesen,

ébresztenek benne előmeneteli, felemelkedési vágyat, — mely benne maga magátul is mindegyre nő, és a legkisebbtül is meggyúl, — mielőtt bilincseiketté volnának törve. És még nagyobb bűnösök, ha a Pesti Hirlap szerkesztője- és apródjaiként, a helyett, hogy mikor bilincsei már-már tágulvák, sőt kettétörvék, saját tenyerére, saját velejére utasítnák őt leginkább, és mert haladunk s nem pangunk, kitűrésre intenék, szorgalomra tanítnák s méltánylatra oktatnák őt; e helyett mások vagyonát teszik gyűlöletessé, hozzák kérdésbe, és e szerint benne számtalan spurius appetitusok mellett inkább csak kész vagyonrai szomjat, mint munka utáni vágyat gerjesztenek, és ha ilyest nem művelnek, néha-néha véletlenül par inadvertance, — mi megbocsátható lenne — de oly állhatatos szorgalommal cselekszik azt, mint a Pesti Hirlap szerkesztője, miképp ha fennhéjazó szárnyuk a helyesült magyar közvélemény által meg nem szegetik, még mielőtt késő volna, lehetetlen, hogy tökéletes lepergésre ne korbácsolják, vagy a viszonhatás soha ki nem játszható törvénye szerint csontmeredtségre ne fagyaszszák a hazát; miszerint — közbevetőleg

legyen mondva — nincs is kárhozatosb bűn, mint hiú öntúlbecsülésben másokat vezetni akarni ahhoz való tulajdon nélkül.

Nem kevesebbé bűnösök, vagy legalább szánakozásra méltók viszont azok is, kik megcsontosult előítéleteik vagy felszínesb felfogásuk szerint bizonyos meghatározott kört vélnek minden ember számára kitűzve lenni, vagy mi több: kitűzhetni, mely közt mint rendes mozgásban levő erőműben minden karikának, úgy minden egyénnek forognia kellene, s melybül ha kitér, ha felemelkedik, az ő tisztük lenne őt ismét beléidézni és visszarántani; holott éppen ezen öröki visszaidézési, visszarántási, ezen az ember előmeneti mivoltát tagadó, vagy legalább eléggé nem méltató erőlködés főoka azon számtalan túlságoknak, melyekbe nem egy, hiába vágyó s túlszomjaztatott eszének daczára, oly nyavalyás étvágygyal és oly mohón esik, mint hosszú szalma-ét után az esztelen ló is megzabál, a birka is a lóher áldozatja leszen.

A régi iskolának, mely szerint a megtagadásnak, a minél kevesebb kéjeknek mezeje volna emberre nézve a legboldogítóbb, nem egy hőse

kívánná az emberi társaság legalább egy osztályát — a magáét tán kivéve — régi nádviskó közti álmaiba visszasülyeszteni; mert fél, hahogy mind jobban-jobban felébred az, sok tétova nélkül úgy esik sajátjának, mint a rögtön felébredett is, kivált ha nem legbiztosb körülmények-, sőt veszélyben hiszi ez magát, czélszerű meggondolás és józan tett helyett alkalmasint nem saját, de más erejére támaszkodik, s mint a vízbefúló még a megmentésére sietőt is görcsös kapkodásinál fogva magával együtt a mélységbe sodorja, főkép ha — à la Pesti Hirlap et Co. — egy napot, egy alkalmat sem mulasztva, ezer változatok közt szünetlen azon themát hirdetik füleibe, hogy a gazdagok, a nagyok állják szerencséje útját, s ekkép az általok elkobzott emberméltósági jogait visszakövetelnie nemcsak nem tilos, sőt hazafiúi kötelesség.

Ily szerencsétlen, minden tapintat nélküli themáknak, melyek tárogatóul, mikor véres megvívásra készülünk, felette hasznosak lehetnek ugyan, de annál hasztalanabbak, sőt károsbak a discussio stadiumán, mindig ellenkező, azaz hátraléptető, sőt

annál visszalököbb hatása volt, minél sebesb vágtatásra fuvattak; miszerint — közbevetőleg legyen mondva — nem is lehet csudálni és egészen rossz néven venni, ha némi, elszigetelt létébül már-már kibontakozó hazai borz nem egy indiscret előcsahostul majdnem nyakon ragadva, ismét úgyannyira összevonja magát, mihez képest a tövisekkel kifelé, valódi noli me tangere-ként, minden iránt annyira bezárkózott és tövises, hogy valóban nem könnyű lesz oly kulcsot kigondolni valamikép megint, melylyel őt magába vont létébül — s hány ilyes van Magyarországban, tán a többség — az egy kissé szabadabb kitárásra ringatni és édesgetni lehetne! —

Bármennyire szeretnék a pangás vagy hátramenet emberei a régi „jó időket“ azonban visszaidézni, és bármily felette boldogok voltak volna is ezen drága áldott jó idők, ez többé lehetlen, mert felébredt az emberiség, — — s őt, habár felébredése legnagyobb szerencsétlenség volna is, láthatlan hatalmak hozzájárulása vagy földgömbünk sarkaibul kifordulása nélkül többé semmi nem fogja álomba sülyeszthetni ezentúl. Ez, azt hiszem, kér-

désbe nem vehető megczáfolhatlan tény! Ámde szerencsétlenség-e az, hogy embernek nincs hatalmában többé, vak buzgalomtul hajtva, embertársa fölött a fölébredésnek, a maga megismerésnek szövétnekét ismét eloltani? Én nem hiszem, sőt lehető legnagyobb szerencsének tartom, mert minél jobban fölébred és tisztábban lát az ember, annál inkább fogja elkülönözhetni jó vágyait a ferdéktül, s megkedvelni nemesb szomjának tárgyait, és ekkép annál inkább kilábolni azon alacsony helyzetbül, melyben a durva népek sóvárognak ezernyi nélkülözéseik s a szenvedélyek nem éppen legtisztább zsibbadékai közt, midőn bizonyos, — ha az emberiség évrajzai nem csalnak — hogy minden természetelleni visszatartóztatás, mint nemkülönben minden időelőtti túlhajtás egyiránt megzavarja benne azon józan logikát, melynél fogva a lelkileg ép, és ekkép rendszerint jó ítéletű vajmi helyes tapintattal fogja keblében érzeni, hogy például akkor, mikor legsürgetőbb szükségei, mint eledel, ruházat, lak sat. sincsenek csak félig-meddig is tökéletesen és tartós biztossággal maga és övéi számára még kielégítve, akkor ezek körül köte-

lessége előlegesen összepontosítni minden erejét, minden szorgalmát; — midőn viszont a lelkileg nyavalygó — és a túltömött fő nem ritkán szenved emészthetlenségben, — és ekkép rendszerint gyenge ítéletű, de ennek rovására annál burjánzóbb képzeletű, efféle józan tapintattal nem bír, s ezért a helyett, hogy ereit az élet legsürgetőbb szükségeinek kielégítésére pontosítná össze mindenekelőtt, felhőkben kalandoz, s magasztos álmai közt magárul s övéirül nem ritkán felejtkezvén, nagylelkűleg, philanthropiai lelkesedéssel egyéb statusbölcseségi kalandok mellett az éhezőknek, fázóknak polgári jogokrul s polgári magosb erényekrül szaval, és vajmi nagyon bámészkodik, vajmi nagy lamentot intonál, ó fájdalom, és lélekárulást, lélekeladást mormol és dörög, hahogy a szegény éhezők és fázók az emberi természet mivoltához képest, mint például magyarhoni — s hony soit qui mal y pense — restauratióknál közdivatú, inkább a forintocskákhoz s a több forintocskákhoz nyúlnak, mintsem igen bánnák s aggódnának a körül, az ő ítéletük szerint egyik tizenkilencz, a másik egy híján húsz, Péter vagy Pál,

lesz-e valami; miszerint — közbevetve mondva — valósággal nincs is itt lélek-, de csak votum eladásrul szó, és azon a mostani nagy pathos szerinti „hazagyilkoló“, ki, úgyszólván, egyedüli sajátját, a magyar constitutionalis bárkában megmentett egyedüli portékáját, szabad votumát bár lehető legdrágábban adta volna is s adná rendszeresen mindig el, valóban oly tisztán áll az Isten előtt, feltéve, ha semmi egyéb nem fekszik lelkén, sed hic Rhodus etc., hogy valóban nincs mi nagyot aggódnia a végső nagy birónak ítélete miatt, s ő e tekintetben nem egy „hazaboldogítónak“ még vajmi nagy irígységi tárgya is lehet. —

Az emberben létező előmeneti szellemet ehhez képest egyedül anyagi erő által kettétörhető bilincsekbe verni, vagy azt az emberi szükségek logikai lépcsőzetin túl korbácsolni egyenlőn bűn és azért egyiránt tilos. — Ne legyen ez okbul még a legalantabb állónak is boldogsági köre határok közé szorítva, hanem fejtse ki magát, s emelkedjék testi- és lelkileg mindenki, mily magasságra csak bírja. Ámde mikép fog ez logikai rendben történhetni, nehogy időelőttiek után sóvárogjon a köz-

ség, mielőtt az időszerintiek el volnának érve, s mindenekelőtt nehogy egyik a másiknak állja útját, egyik a másiknak rovására emelkedjék?

E tengely körül forog a kérdés.

Legtöbb ember — minthogy legtöbb ember, à la fido savant,*) nem igen szereti fárasztani eszét, vagy mert eszének ekéje félhüvelyknél nem bír mélyebben hatni a politika mindenütt és kivált Magyarországban felette száraz göröngyeibe — a legközelebbi okokban szereti találni a következmények magvát. L-nek nincs, ezt látja; ámde miért nincs? S Eurika, már kitalálta: L-nek azért nincs, mert A-nak van! Mi hát a teendő? A-tul el kell venni és L-nek adni, s feloldva a babona, azon babona, mely feloldásán annyi unalmas iskolai pedant (!) életén keresztül dolgozik, s pedig tán akkor sem kimerítő sikerrel.

S most tegyük kezünket keblünkre s tagadjuk, ha merjük: némi újabb apostolainknak szinte egész mestersége nem áll-e egyedül efféle babona vagy inkább ilyféle babonás feloldásokban: egytül elvenni s másiknak adni! Bizony csak ennyibül, mert ugyan nem ez-e themája azon ezer variatióknak,

melyek által bizonyos kútfőkbül majd piano, majd forte mindig csak a vagyonosb, — — s mert a mágnás rendszerint a vagyonosb, jobbadán mindig csak a „mágnás“ dögönyöztetik. — — Tagadhatni-e ezt, s ugyan ki van-e merítve ez által a dolog?

Azonban tegyük fel, ha némi újabb honi reformatorink gyönyörű lelkesedése fogékony kebelre találna, s mézes szavaik varázsa oly engedményekre olvasztaná A-nak kedélyét, vagy — mert kegyelem nem kell, hanem egyedül jog által kitűzött kötelesség-teljesítés — dörgéseik s mennyköveik annyira megijesztenék A. urat, — — hogy ő minden halasztás és kedvetlen szeszély nélkül hovahamarább L-lel mindenét megosztaná, ugyan volna-e segítve L-en, kérdem, kivált hosszabb időre, a legközelebbi 24 órán túl? Úgy látszik, nem: hahogy igaz, hogy az ember telhetetlen, azaz: egyedül az előmenet körében lehet boldog; s ha igaz, hogy nem a kész, de egyedül azon kincsnek éldelete boldogíthatja őt túllakottság nélkül, melyet tenyere- és velejével teremtett elé? —

Nem ajándék vagy embertársa megfosztása

teszi az embert boldoggá, hanem egyedül azon szabad kör, melyben testi és lelki bilincs nélkül szabadon munkálhat anyagi és szellemi vágyainak kifejtésén. —

Az emberi-nem, mióta nemzedékrül nemzedékre mehet át az anyagon nyert diadalinak naprul napra növekedő sora, és alig mehet veszendőbe egy kikutatott igazság is, nemcsak alvásba visszaesni többé nem fog, de az eszmék szabadabb súrlódásánál fogva mindinkább s inkább ki fog belőle törni a szellemi szikra — —!

Mikép az embert ismét elaltatni, és őt az ezeregy éji szép, de levegői mesékkel ezentúl is eltartani akarni nem is több, mint szomor-víg erőlködés; valamint eszét határok közé szorítni, vagy azt még le is bilincselni ügyekezni sem egyéb sysiphusi sikerletnél. Nem is lehet ehhez képest mást tenni, mint őt minél előbb oly boldogulhatási mezőre állítni, hol örökké másokra támaszkodás, vagy éppen másoknak meg nem szűnő megrövidítése nélkül szabadon gyakorolhassa erejét, s hol a szorgalmas, állhatatos, munkáló, eszes éppen úgy megnyerhesse jutalmát, mint az iparkodó

tanuló is eminentiára emelkedik; mint viszont valamint a tanulni nem akaró negligens a szamárpadra kerül, úgy a tunya, a korhely is elérje megérdemlett díját, t. i. a száraz szalma- és kórórágást, s nem megfordítva vagy inkább felfordítva, mint némi jószívű pietisták most s örökké tervezik, kik megnemszűnőleg a dologtalanságnak, restségnek és ezzel szorosan egybekötött elégedetlenségnek emelnek oltárt, miszerint a társaság jobbjainak, kik tenyerük és velejük után jutottak és jutnak vagyonhoz, kellene a restek sepredékét dead weight-ként[7]) hátukon hordani szünetlen.

Nem bilincsek rakása, — — melyek tán még gyulladást is okozhatnának, sem nem ajándékok mindegyrei kitárása — mert ugyan ki bírná a mindig több s több után sóvárgó és ekkép telhetetlen embert mindig ajándékokkal tartani — van ennélfogva napirenden, de oly körnek minélelőbbi megnyitása, melyben mindenki szabadon gyakorolhassa — feltéve, más sajátjának megsértése nélkül — Istentül nyert anyagi és lelki tehetségeit, s ám ott oltsa s oltogassa nevekedő vágyainak szomját saját tenyere- és velejének szinte nevekedő

keresete által. — Ez van napirenden mindenütt, de kivált és még sokkal sürgetőbben Magyarországban, hol ezen kör még mindig jóval szorosb, mint annak minden ellenséges súrlódások elmellőzése végett lennie kellene, és mint az némi egyéb civilisált nemzeteknél legjobb sikerrel megnyílt már.

E tekintetben azonban — s ne legyünk igazságtalanok — mióta nemzeti reformatiójának indult a magyar, más nemzetek gyermekkori kapkodásaihoz képest valóban meglehetősen járt el. Eleinte ugyan némiekben nagyon is elhibázta a józan utat, és mindig atyáskodni akaró régi hajlaminál, vagy inkább ily tárgyak körül eléggé ki nem fejlett, sőt felette homályos eszméinél fogva e kör megnyitása helyett — mitül úgy rettegett, mintha a megtestesült kísértőt kell vala kieresztenie katroczábul — érezvén, mikép csakugyan szükség már tennie valamit, mintegy kínjában legelsőben is csak tojást, csirkét, kappant és efféleт vitt ugyan a haza, de nem ám sem az igazság, sem a józan politikának oltárára, mert a megajándékozottak de egy perczczel sem kelnek előbb, sem feküsznek le később, sem nem dolgoznak egy csepp verítékkel is többet

ez engedmények után, mint azelőtt sat.; míg a sajátnak ezen megtámadása több birtokost sajnosan érinte, és ekkép midőn pangásban maradt az ország kiállító tehetsége, és a haza kincse is megmaradt in statu quo, minthogy egy rész éppen csak annyit nyert, a mennyit a másik vesztett, nemcsak legkisebb haszna sem volt a hazára nézve ezen — mindegy, akárhogy akarjuk venni — ajándéknak vagy rablásnak, de viszont annál több rossznak lőn nemzője; mert e politikai hiba által vettetett a kész vagyonrai étvágy magva újabb időkben legelőször el, s akkor is némi túlbuzgók, elhiszszük: tiszta lelkű, de még erősebben hiszszük: zavart felfogású machinatiója által, kik a helyett, hogy a köz hazai kincs kifejtése s nagyobbítása végett bírnának kigondolni valamit, miszerint L-nek is több lenne és A-nak is, minden mély tudományuk abban látszik központosulni, mikép egynek tegyék azt, — ha NB. beléteszik zsebébe, — mit másnak — a magokéit természetesen vagy ide nem értve, vagy mással váltig kipótolva — zsebébül kivettek; akkor is ilyféle statusbölcseknek köszönhetjük ezen nagyobb következésű, mint első pilla-

natban mutatkozik, fallaciának életbe léptét, és annak a ténynek, hogy azok, kiken forgott a dolog, sem elég energiával nem bírtak ily impositiókat visszalökni, sem elég messzeható felfogással átlátni: mikép ilyféle nyomorult „akarom is, nem is“ pillanati segédmódok helyett, mik által inkább csak ingereltetik, mint megnyugtatnék a hazai test, — valóban az lett volna már a teendők legsürgetőbbike, Magyarország minden lakosit hovahamarább a szabad polgáriság körébe állítni, minek eszközlése de senkinek legkisebb kárával sem jár, midőn viszont mindenkinek hasznos, és ekkép valamint a legzsugoribb szemében is elfogadható, úgy gerjeszt háladatot a legalacsonyabb szívében is. —

Mind a két részt illeti tehát, a túlhajtót nemkülönben, mint az egyedül palástoló szerekkel orvosolni akarót, e politikai bűnnek elkövetése.

Oly hosszas álmaink után, létünkért, nemzetiségünkért víva, ezernyi szükségeink s nem kevésb bonyodalmink közt azonban csudálatos, mennyire hoztuk helyre e hibát lassanként, s mennyire

bicczentünk mindinkább azon vágásba, melyben tovább indulva, mind tágabb körökbe jutna vagy — fájdalom, tán jobban mondva — jutott volna Magyarország minden lakosa, ha t. i. e jó vágásbul őt ismét ki nem dönték vala. —

Foliantokat kellene írni, és százezer részletekbe bocsátkozni mindazon küzdelmek kitárására, melyeknél fogva aggasztó bonyodalmink között egy kicsit, egy kicsit mind közelebb jutánk annak megismeréséhez, hogy nem engedmények, de egyedül politikai jogok tágítása emelhetné ki a magyart hátramaradt voltábul. De azt hiszem, elég nehány törvényt említenem*) — a milyenek: az 1836-iki IV-ik törvényczikk (A jobbágyok költözése eseteiben tartandó módrul s rendrül, s ugyanazon költözés következményeirül); XIII-ik törvényczikk (A nem nemeseknek engedendő pörlekedési tehetségrül); XVII. törvényczikk (A nem nemesek büntető pereiben hozott ítéletek följebbvitelérül és végrehajtásárul); az 1840-iki VII. törvényczikk 9-ik szakasza (A jobbágyi tartozások örök megváltásárul) — annak megczáfolhatlan bebizonyítására, hogy ezen igazságnak nemcsak mindinkábbi

5*

megismeréséhez közelíte a magyar, — de módot is találta azt lépcsőnként és mily szelek s dagályok ellen mindinkább életbe is hozni.

Egyedül előkészületei, csak propyleái valának azonban mindezek egy dicsőbb szabásokkal kifejtendő polgári létnek, s reményteli csüggött soknak szeme azon hajnalfakadásnak elibe, mikor az előítéleti bilincsek mindinkábbi megtágítása által kétszeres, nem, de százszoros iparra fogna ébredezhetni a hon, és ez által, midőn naprul napra emelkednék, — s valóban ezen kívül semmi módon nem emelkedhetik a köz erő, köz méltóság, köz dicsőség — azon aggasztó mindennapi jelenetnek is eleje volna véve, melyhez képest, mert nem azon arányban nevekedik a polgárok kiállító tehetsége, s pedig egyedül szabad munkakör hiánya miatt, a milyenben nevekednek vágyaik, és ezeknek pedig nem mindenki parancsolhat, nem egy, ki jobb sorsra volna érdemes, sülyed szegénységbe, és függetlenséget vesztve, vétekbül bűnbe sodortatván, elvégre utálatot gerjesztő kótyavetyei portékává fajul; s mert nem egy, de számtalan jár így, naprul napra, órárul órára alább száll a nemzeti

tiszta erkölcs, mely ha megvész:
Róma ledül s rabigába görbed.

S drága rokonok, hazánk hű fiai, — — nincs-e ez így? És ha csak tíz, húsz évre pillantunk vissza, tagadhatjuk-e, mily progressiói idomban nevekedtek vágyaink, és ezek már szükségekké válva, mennyi más vágyak által vannak felcserélve ismét, s cseréltetnek ki naponta másokkal! — Ámde magában ez nem aggasztó, nem abnormis jelenet, hanem egyenesen az emberben fekvő progressiói szellem működése, mely csak akkor válik átokká, ha köre nincs, mikép börtönben a kő is boldogabb az élő lénynél; de a legnagyobb, legtartósb emberi szerencsének alapjává dicsőül tüstént, mikor szabad körben gyakorolhatja erejét az emberben létező isteni szikra, hol, mint látjuk és tapasztaljuk, — mert ránk barbár népekre is árad haszna — csudákat is művel.

Minthogy a munka, s csak a munka, de egyedül a szabad mozgású, maga magát jutalmazó és észszel irányzott munka emel népet nemzetté, és borítja el bájillatú virágokkal még Hollandia a tengertül kiküzdött szikső tavait is, hol Magyar-

országban egy fűszál sem nő sat., — mindenekelőtt nyittassék tehát, s nemcsak a szív, emberszeretet, erkölcsiség, ész, hideg számolás, nem, de még a botor félénkségnek, sőt a legszívtelenebb egoismus s haszonlesnek nevében is hazánk minden lakosára nézve a lehető legtágasb munkássági kör. —

II.

Ily körnek megnyithatása, de csak tágíthatása is azonban, melyben Magyarország minden lakosa teljes vagy legalább nagyobb szabadsággal mozoghatna, mint az eddigiben, minden jelenetek szerint ezúttal el van hibázva. Aggasztólag mutatkoznak a viszonhatás jelei mindünnen, és oly meredtségre látszanak inkább s inkább fajulni, mikép valóban csuda lesz, ha most meg nem gyilkolja magát a magyar, vagy ha a körülírás, mely egyébiránt éppen annyit tesz, kedvesebben esik: valódi csuda lesz, ha most a magyar egy kissé előbbi vagy későbbi, de mindenesetre elkerülhetlen bukásának meg nem veti alapját.

Sok, tán legtöbb ezt nem látja át és kérdi: de ugyan mi által vetné meg bukásának alapját; hol volna az a nagy veszély; mitül kellene félni,

mert ugyan mi rossz történhetnék? Igy pedig azért kérdez, mert megszokván honi körülményeinket egyedül a vármegyék vagy legfeljebb Magyarország szűk körébül ítélgetni mindig, még nem emelkedett azon felfogásra: átlátni, hogy most, miután minden népnek, mely mások által elsodortatni nem akar, a védelmi körbül okvetlen ki kell lépnie a cselekvés mezejére, a magyarra nézve is némiek elmulasztása éppen oly veszélyes, sőt veszélyesb lehet, mint bármi rosszaknak elkövetése. — Rosszat alkalmasint nem fogunk elkövetni, ettül nem kell félni, nem itt lappang a veszély, mert hiszen már eddigelé is — s bár csalódnám! — csontmerevedtségre korbácsolták a magyar közönség törvényhozó nagyobb részét némi szerencsétlen túlbuzgók, miáltal megmenték a hont ugyan minden rögtöni újításnak mérgétül, — meg kell vallani — minthogy mozdulatlanságra csigázták azt; ámde azért viszont még biztosabban megásták a haza sírját, mert indiscret szavaik, és mi több, indiscret tetteiknél fogva felborzada a nemzeti test, és majd nem veszi fel azon táplálékot, mely életére annyira, de oly sürgetőleg szük-

séges, hogy nélküle többé nem létezhet; mihez képest valamint az ember is veszélyesb állapotban van, ha nem tápláltatik, mint ha mérget venne magába, mert ennek kivetésére lelendhet magában erőt még, midőn a szükséges táplálék nélkül okvetlen meghal: úgy lesz honunk is nemsokára kérdésesb állapotban, ha azt, mi nemzeti életére ezentúl elmúlhatlan, hova-hamarább testébe nem veszi, mint ha bármi veszélyes theoriákban kalandoznék is. A hihető elmulasztásokban, és az oly alkalmas időnek, melynek nagy része úgy is minden nagyobb eredmény nélkül már lepergett, nem használásában és tán örökre elszalasztásában központosul tehát nemzeti veszélyünk mostanság; s ugyanis, mert ha némieket minél előbb nem hozzunk életbe, szegény és ekkép gyenge marad az ország, gyengeség pedig — és Istenért ne felejtsük ezt — minden körülményekben súlyos állapot, ámde a mieink közt valóban nem kevesb, mint végvonaglat.

Tarquinius zsarnoksága alapítá a római köz álladalmat, az angol monopoliuma szabadítá fel a szövetséges Amerikát, József császár német iránya

születteté újjá a magyart, és alkalmasint szintígy döntendik túlságaik által némi újabbkori reformatorok a szegény magyar hont is a régi feudum zsibbadékiba vissza. Mindig a régi ugyanazon egy eredmény, hogy t i. a józan tapintat nélküli hatás okvetlen ellenhatást szül, és ekkép az ily iránytű után vitorlázókat, azokkal együtt természetesen, kik ily hajósokra bízzák magukat, korántsem azon kikötőbe viszi, melybe jutni sóvárognak és vélnek, de éppen ellenkezőleg a pangás azon zátonyira sodorja, melyektül leginkább rettegének, s melyeket messze kerülni hittek. — Százezer ily példa előttünk és nem használ, de egymásután bele a kelepczébe, mint vak légy a gyertyába! Valóban nem tudja az ember, nevessen-e, bosszankodjék-e.

A legzsugoribb is elkezdé már látni, mert a hidegvérű számolás és egybehasonlítás elvégre mindent meggyőz, hogy mostani systemánk szerint Magyarország ahhoz képest, mi oly könnyen válhatnék belőle, és más, sokkal mostohább fekvésű országokhoz hasonlítva, bizony nem igen egyéb, mint koldus ország, hol tulajdonkép se Pálnak, se

Péternek sokja, vagy legalább annyija nincs, mint a mennyije lehetne és a mennyijének lenni kellene. — Miután pedig, ha nem is éppen zsugori a magyar általjában, saját hasznát mégis mindinkább kezdi érteni; vagy ha a gyakorlatban levő megnevezéssel akarunk élni: miután hazánkban is, mint többé-kevesebbé mindenütt e világon, a nagyobb rész énesekbül áll, és ekkép ezekkel kell megnyerni a csatát, vagy máskép sehogy sem lehet, valóban csudákat kezdett művelni a saját haszonnak jobb megismerése. — Igazi öröm volt látni, mennyire megnyájasult némi azelőtt mindig dörmögő, s azelőtt a legkisebb újítás előtt is száját mindig rútul félrevonó, mintha nem volna más gyógyszer a világon a bécsi italkánál, s öröm vala látni, mennyire buzgólkodott nem egy megtért szerény kis lobogója körül egyesítni minél többet, ama lobogó körül, melyen liberalitas vala hímezve ugyan, melyet azonban a köz haszonnak és abbul eredő saját haszonnak megismerése emelt, azon felvilágosult megismerés, mely tisztán állítja előnkbe: hogy valamint a legfőbb értelem egyszersmind a legfőbb erény is, és a legnagyobb becsületesség a

legügyesb cselekvés, szintúgy a lehető legtágasb emberi méltánylat is leghasznosb.

A magyar közönség kételkedni kezdett, mi felette jótékony symptoma volt, mert egyedül ezen úton javulhat, kétségbe kezdé venni eszét, erejét, gazdagságát, boldogságát, s nem ám mint régibb s még legközelebbi időkben is mindig másét, hanem, bravo bravissimo, elvégre saját magáét, úgy hogy a legnormalisabb forrongásba kezdett jőni a község, Pál felette üdvös fordulásához mindinkább közelíte, míg lassanként a feudalis-szagú tit. 9-us partis 1-ae és a rozsdás „extra Hungariam non est vita“ törökös és katonabéles áltatásai úgyannyira elpárologtak, és ezek helyett oly józan felfogások kezdettek jőni divatba, mikép szinte el lehete már Napoleon dicsőségtül ittas hadaival kiáltani: „la victoire, la victoire“ és bevégezni a jobb számolás diadalát, azaz: okkal-móddal emberhez illőbb és ekkép az isteneknek is kedvesebb építményt állítni a magyar régi feudalis romok helyébe. De nem. Mert ezen vajmi jó vágásban levő kifejtést a magyar vagy, jobban mondva, némi túlbuzgók — mert hiszen a magyar még semmi nevezetes-

bet el nem hibázott — a túlbuzgók nem bírták bevárni, hanem valamint némi magyarkák a régi kivétel nélküli csizma, mezítlen s nem legtisztább tenyér és fésűvel nem igen bolygatott hajuk helyébe már-már egészen czipellősek lettek és Jaquemar-kesztyűiket többé le sem vonva, saját hosszú czifra körmeik közé alig vesznek már valamit, de annál több időt töltenek a fodrász körmei között a haza dicsőségére, valamint ezen torzalakok sülyedtek egy mélységbül a másik laposságba, szintúgy vágtattak némi túlbuzgók a liberalismus útjainak és nem ritkán egészen félrevezető ösvényeinek márul holnapra oly indiscret negéddel és úgyanynyira minden czél és mérték nélkül, mikép a haladás embereit compromittálva, és a viszonhatás törvénye szerint, bizonyosan akaratuk ellen, a jobb számolásnak már-már engedni hajlandókra túlhevekbül fagyos vizet öntve, oly csökönyös mozdulatlanságra ütötték-verték a nagyobb részt, mihez képest ha nem is tevék az előmenetelt, az oly szükséges előmenetelt éppen lehetetlenné, — mi a legnagyobb kérdés, és melyre én saját nézetem szerint azt mondom, lehetetlenné tették — legalább

úgyannyira nehezíték és egybebonyolíták azt, mikép — mint érintém — csuda lesz, ha most elmulasztásainál fogva elkerülhetlen és hovahamarábbi enyészetének alapját meg nem veti a magyar.

A sajátnak megtámadása által nemcsak étvágyat kapott kész vagyonra az alantibb osztály, de prófétáitul izgatva s rátanítva, hogy mindaz, mit érette tettek, nem volt ajándék, hanem egyedül bitorlott sajátjának visszaadása, s hogy ő nem szorul engedményre, de jogokat követelhet, azon eszmére is hevült, miszerint minden birtokot, minden vagyont bitorlottnak, sőt egyenesen tőle elraboltnak kezd tekinteni már, s okvetlen mindinkább ilyesnek tekintend, minél többet mentik restségét, sőt dicsérik erényeit, s minél többet gyalázzák viszont a vagyonosokat, s minél többször állítják őket a szívtelen gazdák pellengérére. — A vagyonosok elleni minden tehetetlenben már természetileg is lappangó irígység és bizodalmatlanság mellett, a legmélyebb gyűlölet magva is öntetett mesterségesen és különös lelkesedéssel szívébe, mi azonban nem volt nagy mesterség, s bár haszna

volna nagyobb, de annál bizonyosb s keserűbb gyümölcsöket fog hozni egykor; mert vajjon a tehetetlen, kivált a tudatlan, a rest, az iszákos, ki másra tolni baját oly hajlandó, miért ne gyűlölné szíve legmélyebb rejtekébül azt, kit felfogásában színlett barátja és jótevője útálatos rablóként festeni meg nem szűnik, ki vagy külföldre viszi a haza zsírját, hogy ott állatilag dőzsöljön, vagy baromi saturnaliákban az ő rovására leigya magát sat. Hozza emlékezetébe nyájas olvasó a Pesti Hirlap et Co. efféle meg nem szűnő nótáit, valóban nem fog szűkölködni; később azonban alkalmasint rendre analysis alá veendjük azokat; midőn más részrül szenvedelmeinek megnemszűnőleg hízelg, s őt szánakozása tárgyául tűzi ki lankadásra nem forduló tágkeblűséggel, míg elvégre ő saját sorsát tűrhetetlennek vélve, minden jobb tulajdonibul lépcsőnként kivetkezve, dolgozó, iparkodó, kitűrni tudó emberbül — s ki az, ki ezen tulajdonok nélkül csak félig-meddig is fenntarthatná mai időkben magát — lassanként elégedetlen, házsártos, minden rendnek megbontására hajlandó artefactum lesz, melynek csak szabad cselekvés-kör (!!!),

vezető és kanócz kell, mikép aztán a legrejtettebb zugokban is elég világ legyen, mint az írva, t. i. a Pesti Hirlapban írva[9]) és szívömledésileg jósolva van.

Mesterségesen fel van korbácsolva az alantibb osztály, s némileg vérszemet kapott. Nem tört a magasra csigázott szenvedelmének tüze ugyan még ki, hiszen az egész nem érett még, ámde jól el van vetve magva, s csak a gyermekeszű, ki a veszély előtt behúnyja szemét, vagy azon vak, ki látni nem bír vagy látni nem akar, tagadhatja, hogy valóban már jól elkészült a forradalmi anyag, s előbb gyulladásba lobbanhat az egész, mint akárki gondolhatná is, ha nem találtatik rögtön mód, a szenvedelem és gyűlölet magvát kiirtani vagy legalább paralyzálni előbb, mintsem késő volna.

Ennek eszközlése azonban — felfogásom szerint — yankee szójárás szerint csak egy kissé könnyebb, mint a lehetetlen. S pedig, mert azok, kiken áll a dolog, — a törvényhozás azon tagjait értem, kik valamint előmozdíthatnak, úgy hátráltathatnak is mindent — éppen azon arányban

vonják reformatiói hajlandóságukat mind szűkebb-szűkebb körbe, mint a mily arányban tágabb s tágabb körökbe otrombáskodnak németek őket erővel léptetni akarni, mit, tekintsünk csak az országban szét, minden 24 óra megczáfolhatlanul bizonyít. — S ugyanis azok, kiken forog a dolog, azt hiszik, már jókorát tágítottak, s ekkép köszönetet, hálát vagy legalább egy kis méltánylatot ugyancsak érdemlettek volna, mit midőn nem találnak, sőt e helyett gúnyt és kíméletlen követelést kénytelenek tapasztalni megnemszűnőleg, szinte megbánván az eddigit is, mind hidegebbek és tartózkodóbbak lesznek akármicsoda előmenetel iránt is. Ezen most a túlbuzgó megijed, — mi furcsa, mert hiszen csak saját szülöttje, és ekkép ráismerhetne — és nehogy hátralépés történjék, sem magát, sem azokat, kikkel dolga van, sem az emberi természetet de legkisebbé sem ismervén, tág szíve súgtában, éppen úgy, mint azon orvos, — errül majd később — ki Morrisson lapdacsival, mint a német mondja, fűbe haraptatá betegét, duplázza — huszárosan a kettőztetés helyett — a dosist, szúr, virgáz, gyanusít, lealacsonyít sat. Mily felette

mély bölcseségű eszközlésre azonban sem a kedv, sem az engedési hajlam természetesen — noha ő ezen igen bámul — nem igen javul, nem igen nő, sőt oly ingerültségre és ellentállásra bőszül a test vagy inkább az érintett „testület", mikép a nemzeti gyógyászoknak nem marad egyéb hátra, — mivel éppen nem vagy igen is későn jut eszükbe, hogy a fennforgó esetben egyedül számítás és nyájas rábeszélés vezethet czélhoz, és nem dögönyözés; vagy franczhoni (!) példabeszéd szerint, nem tudják, hogy több legyet foghatni mézzel, mint eczettel, — nem marad nekik egyéb hátra, mint triplázni a dosist, t. i. dörögni és mennykövezni, mitül azonban az illetettek éppen nem ijednek meg, mert hiszen nem mindenkinek haragja peleusi harag, de annyira megbicsakolják magokat, hogy akárki ellen, bármi kis javítást tanácslana is, — mert vak makacsságra ingerlett szenvedélyeiknél fogva az egész előmeneteli osztályt mind egy fazékba vetik, melyben szívesen en compagnie mind megfőznék — minden okoskodás helyett ezen argumentumokkal állnak elé: „s éppen azért se, s tőletek bár a legjobbat se"; s aztán boldoguljon

velök valaki, pedig tisztelet, becsület, de igazság is, már ennyire jutottunk.

Több évvel ezelőtt bizonyos orvos bizonyos nyavalygónak egy napra 20 darab Morrisson-féle lapdacsot rendelt. A beteg erre rosszabbul lesz, fogja az orvos és 40 darabot ír, mire még rosszabbul érzi magát a szenvedő; de fogja az orvos és 80-at administrál, míg a szegény beteg mindinkább sínlik; köpi most markát a Hipocrat és 160 darabot töm a már haldoklóba sat. Az ex profundis ízetlen éneke után, mivel a szegény beteg egészen ki, azaz: a világbul kigyógyult, jury elébe kerül a dolog, — s mert A esküszik, hogy naponta 320 darabot nyelt, B pedig szinte esküszik, miszerint 640-et evett, és bő beszéde által mind a kettő bizonyítja, hogy él, s tüdeje sat. mennyire jó: nemcsak feloldoztatik a doctor, de szinte öngyilkosnak színébe állíttatik a megholt, miért nem vevé egyszerre és rögtön be az igazi dosist.

Igy állunk mi nemzetünk néhány protomedicusaival. Minél nagyobb ingerültségbe jőnek azok, kiken leginkább fordul a dolog, annál több piszkot és sárt hajítanak rájuk, és végre — mint az

érintett esetnél — majd azok fognak általok bölcs sikerletük megrontóinak állíttatni, — fogja-e ezt azonban valaki az ő pártukon kívül hinni vagy nem, az más kérdés — kik kontárkodásaiknak útját állni bátorkodának, azaz: kik ellenük szóltak és írtak, és ekkép hátráltaták, nehogy mérgük egész dosisát a szavak dagályitul szédelgő magyarral egyszerre bekapassák. — Miután azonban az egész dosist csakugyan le nem nyelte, s mind nagyobb s nagyobb ingerültségbe s lobba jő, bizodalmát az illetőkhöz pedig úgyannyira elveszté, mikép többé egy lapdacsukat sem nyeli el, bármily szépen volna is kitálalva vagy megaranyozva, ugyan mire fognak ők ezen előttük váratlan és borzasztó, sőt mennyekbe kiáltó esetben vetemedni? Valóban lehetetlen a kimenetelen kíváncsinak nem lenni! Tán csak nem fogják a dosist quadruplázni akarni, mert hiszen eddigi argumentumaik, s kivált de facto tetteik után alig fognak erősb és meggyőzésre alkalmasb indítóokokat már lelhetni, hahogy azon sokszor variált thema szerint „segítsetek magatokon, majd segít Isten“ a csépeket és kaszákat nem hozzák szerencsésen valami jótékony

kis mozgásba. Ámde ilyest bizonyosan senki nem akar, ilyest nem szabad feltenni, csakhogy igen sokszor történik az, mit az ember nem akar s fel nem tesz; mihez képest látván, hogy a korbácsolási módszer a kívántnak éppen ellenkezőjét szüli, nem marad a vezéreknek egyéb hátra, hahogy minden hasznos eredmény nélkül puszta declamatiókban és lamentatiókban nem akarják kimerítni erejüket, mint nagy dicsőségesen bekanyarítni, t. i. felhagyni, feltéve, ha erre elég erkölcsi erővel bírnak, minthogy a gyengébül a legkisebb indignatio is kiforrtyan a quadrupla dosissal, és főtül talpig a systemát megváltoztatni, mi felette üdvös lesz, csak haszna is legyen, adja az ég. — A legfelszínesb lélektani ismeret szerint hihető-e azonban, hogy most, miután számtalan tapintatlanságoknál fogva az engedésre mindinkább olvadozó vagy legalább higgadt vérű tanácskozásra mindinkább hajló kedélyek legelsőben is felriasztva, nyugtalanítva, és aztán meg nem szűnő erőltetések által lépcsőnként mind erősben megbántva, megsértve lettek, s végre a leghatározottabb s legmakacsabb ellentállásra dögönyöztettek, mikép

most a hajlam és tanácskozási kedv helyébe szenvedély és vakság állott, kérdem: lehet-e az embernek némiekben soha nem változó természetéhez képest ily hangulati körülmények közt csak féligmeddig is okosan reményleni, hogy most néhány hónapok leforgása alatt — mert hiszen előttünk az országgyűlés — annyira lecsillapulna a felhevült vér, mikép a legnevetségesb önmystificatio nélkül csak legtávulabbrul is szabad volna azon életkérdések sikeres eldöntését reményleni, miknek hovahamarábbi életbehozása nélkül, én legalább, honunk nemzeti és alkotmányos egy kissé derekabb kifejtésén tökéletesen kétségbe esem, s teljes meggyőződésem szerint hiszem, hogy ha azok most elmellőztetnek és hosszú pórázra tűzetnek, a magyarbul soha, de soha semmi sem lesz.

És e tekintetben, megvallom, nem csudálkozhatom eléggé, némieknek s kivált a Pesti Hirlap szerkesztőjének naiv felfogásán, mi tiszta szándékának és romlatian gyermekkedélyének legbiztosb záloga. Ő ugyanis nem látszik felfogni, hogy az, ki megnemszűnőleg korbácsol, rendszerint nem szerez proselitákat, és ekkép a korbácsnok kiállí-

tási sikerrel csak nehezen fér meg az indítványozóval egy bőrben; miszerint valóban nem legroszszabb időtöltés is őt néha bámészkodni látni és aztán lamentálni, bosszankodni és dörögni hallani, hogy azoknak, kiket megnemszűnőleg körmölt, nincs nagy bizodalmuk bársony talpacskájához, és őt inkább kerülik, mint hozzá közelítnének, és indítványait inkább ellenzik, mintsem azokhoz járulnának. — Boldog és irígylésre méltó az ily magas és a földi gyakorlat salakjaitul ment álmakban magát ringató, csakhogy megnemszűnőleg azon falusi uracs nevetséges állásába jő, ki mozsarak dörgései közt fogadá vadászatra jövő vendégit, s aztán napestig durrogott kányákra, ölyvekre, keselyűkre és efféle hiábavaló usurpatorokra, és elvégre nem tudta felfogni, nem tudta magának megmagyarázni, és mindegyre bámészkodott: ugyan miért nem várta őt ezen ártatlan kis előzmények után sem a székestón, sem az erdőben semmi is be. — S ha csak nevetséges volna efféle jelenet, ám hagyján; de mi a következése ily majalisféle mély felfogású eszközléseknek? Természetesen nem egyéb, mint hogy azok iránt is elszilajul az, kit rábe-

szélni és megnyerni kellene, kik kimélettel, tapintattal viseltettek iránta, és ekkép vele senki a világon nem boldogulhat többé; és vajjon a felingerlett, felbőszült szenvedélyektül vakká lett sokaság ugyan jobb-e, több-e vadállatnál?

Elmondtam én mindezt már utolsó közleményemben.[1]) Haszna azonban általjánosan nemcsak nem volt, sőt mind jobban felriasztá a Pesti Hirlap szerkesztője és iskolája a honnak minden szenvedélyit. S pedig nem egyedül az által, — mert azzal nem elégedett meg — hogy mind egyre s mind erősben bepiszkolja és bemocskolja lapja által azon osztályt, mely nélkül, bármily gyűlöletes legyen is előtte, de egy lépést sem fog haladni, hahogy erőszakkal nem szándékozik minden formákon keresztül törni, vagy magasb, jóllehet kézzelfogható hatalmakkal nem lép azon szép tirada szerint „Nélkületek, ha kell“ hazaboldogító, tágkeblű, de annál szűkebb titkú szövetségre; ámde újságszerkesztéssel nem elégedék be, vagy inkább ezzel be nem érte, de az által fűzé saját és övéinek halántéki körül a repkényt, hogy vagy ő vagy övéi legfőbb és életbe leginkább vágó kérdéseinket meg

nem fogható, vagy mi tagadás van benne, bizony szinte csak rosszra magyarázható viszketeggel úgyannyira compromittálták, mikép, de egyet sem véve ki, mind vagy dűlőben van, vagy már eldűlt.

Ha lapjánál marad, bármi czifrát, élest, hajborzasztót hoz is benne fel, bizony többé nem szó-lok, mert tán saját kis figyelmeztetésem után is, de okvetlen gróf Dessewffy Aurélnak talpraesett rectificatiói következtében, és azokéinak, kik szellemében dolgoztak és dolgoznak, elég éberré tétetett már nem egy, hogy a szódagály, bármily lamennais-i legyen is, sokszor nem több, mint rossz ragály, a sok plagiát pedig nemcsak nem saját főzés, de nem ritkán még valami megemésztett sem, és a jó és ügyes kitálalás néha oly pecsenyét is ízletessé tesz, melytül az ember csömört vesz sat.

És ehhez képest a sokszor bolonddá tett közönség elvégre lassanként tán maga is levonta volna a felhőkben úszók ábrándjait a gyakorlat szántóföldjére, őket pedig tán maga leszállítá vala Pegazusrul, mikép ha csakugyan mindig nyargalni akarnak, valami más házi paripára ültesse.

Miután azonban tettel, részint el nem sült, de

azért megkísértett, részint felsőbb helyrül megsemmitett tettel kezdék előre elfoglalni a hazának legnevezetesb kérdéseit, és ezeket ekkép, mert nem bírták keresztül vinni, tudja Isten, mennyi időre, tán örökre compromittálták; most — azt hiszem - hallgatni éppen oly bűn volna, mint valóban megbocsáthatlan bűn, fékezni nem tudó hiúsági negédből, vagy megengedem, bármily szent czélbul is, egy időelőtti, helyen künti, körülmény elleni, és ekkép kivihetlen indítványt halmozni a másikra.

Azt mondják: mindent szabad művelni, mit hazafiúi kötelesség nem tilt, sőt tenni parancsol. És ez felette szép. Ámde mi az, mit nem tilt, és az, mit tenni parancsol? Hiszen minden felfogásban, minden egyénben más és más árnyéklatban létezik ezen kötelességérzet? És ha ennél — mert hiszen e körül forog a problema megoldása — határozottabb cinosurát kitűzni nem vagyunk képesek, ugyan nem sülyedünk-e és nem sülyesztünk-e magunkkal másokat is örökleg azon állásba, melyben volt azon bajnok, ki kötelességérzetében et pour l' acquit de sa conscience, akárhol és akár

hányad magával lett volna is, mindenkor hajba szállott az ellenséggel, s ekkép nemcsak kudarczot vallott rendszerint maga személyére is mindenütt, de mindig idő előtt fellármázva az elleni tábort, még azok terveit is meghiusítá, kik minden erőket összpontosítva és bevárva, egyesült erővel szándoklottak lépni a diadal mezejére.

Én azt mondám utolsó könyvemben,[4]) a Pesti Hirlap szerkesztője és véleménytársai szinte minden elveivel kezet fogok, csak modorját tartom kárhozatosnak. Erre egy részrül ilyféle válaszoltatott: hála az égnek (!?), hogy az elvekben — a szinte kihagyatott — egyet értek, s csak a modor ellen van kifogásom; más részrül pedig — a szinte hasonlólag kihagyatván, vagy észre nem vétetvén, vagy máskép magyaráztatván, — viszont az állíttatott: hogy hibás mezőre léptem légyen, mert a Pesti Hirlap szerkesztőjének nemcsak modora volna czéltul távolító, de főkép elveiben lappangna méreg.

Most miután utolsó közlésem óta jó, vagy helyesebben mondva, hosszú idő pergett le, — jónak nem tarthatni, mert nálunk, kiknek pillanatai oly

drágák, azon időt, mely oly kevés haszonnal ment veszendőbe, inkább károsnak lehetne nevezni — miután, mondom, hosszú idő pergett le, és ekkép elég alkalmam volt magammal számot vetnem, csakugyan megint a régi eredményre jövök és szinte megint csak azt mondom, mit mondtam, hogy t. i. a Pesti Hirlap szerkesztője- és társainak szinte minden elveivel — tehát csak keveseket kivéve — kezet fogok, ámde modorját oly felszínesnek, oly tapintat nélkülinek, oly annyira czéltul vezetőnek és ekkép bizonyosan mindent megrontónak tartom, mikép alig hiszek többé oly combinatiót lehetségesnek, melyhez képest vele s embereivel egy hajóban lehetne evezni, és itt egyenesen és minden tétova nélkül őt és iskoláját vádolom, — jóllehet sem őt, sem pártját egy cseppet sem gyűlölöm, csakhogy a magyar közönséget, az egyetemes hazát még sokkal jobban szeretem — miszerint túlhevüknél fogva ők hajtották mozdulatlanságra, csontmerevedtségre a hont, és ekkép nekik köszönhetjük, és őket illeti a közhála, ha elmulasztások által ismétí tespedésbe és innen végvonaglatba sülyed a hon.

Általjánosat azonban felette sokat hoztunk már elé és reméltük: nem lesz szükséges az i-re a pontot is rányomni, mikép megértsenek; miután azonban meg nem értettek, vagy — prókátorosan azt állítván, nem hoztunk elégséges próbákat fel — megérteni nem akartak, elvégre szükséges, bár pedantsággal vádoltassunk is, mi bizonyosan megtörténhetik, kivált azok által, kik a felszínnel is beérik, s bár mennyi általjános mondani valónk legyen is még, szükséges mondom, helyenként részletekbe is ereszkednünk egy kissé.

III.

Néhány kevés hónap leforgása alatt, és alkalmasint egyedül annak megismerésénél fogva (?), hogy Magyarország pillanatai drágák, különös éberségre hevült a Pesti Hirlapi párt. És ezt nem eléggé dicsérhetni, mert midőn a pillanatok drágák, nemcsak lézengni nem szabad, sőt kiállni a gátra és kettőztetett erővel munkálni vagy munkára készülni — mi közt, közbevetőleg legyen figyelmeztetve, vajmi nagy a különbség — hazafiúi kötelesség. Ez ellen tehát részemrül nemcsak legkisebb kifogás nincs, de van mellette tökéletes elvrokonság, egyetértés.

Az egyik hőse ezen pártnak — és bizony elfelejtém, ha csakugyan volt valami logika a kitálálásokban, mily logika- és időszakokként tétettek vagy „törtek ki" a számtalan indítványok és a de

facto lépések; mi, azt hiszem, egyébiránt mindegy és a dolog érdeméhez nem tartozik — az egyik, mert tán ezen képhez álla legközelebb, mindenekelőtt megilletődvén a vizsgálat alatt levő vádlottak sorsán, a bűnvizsgálati eljárásban javasol javítást és rögtön tényt is akar az ige helyébe állítni. — A másik argant-lámpájátul kezdve, magán keresztül, mindenben és mindennap tapasztalván, hogy az, minek elég tág alapja nincs, — az t. i. minek a feje igen is nagy, talpazata viszont igen is piczi — nemcsak ingadoz mindig, sőt könnyen fel is fordul, a voksoknak többekre ruházását sürgeti. — A harmadik, mert látja, mily vásárlékonyak vagy mennyire váltak hazagyilkosokká a szegény nemesek, és igen bölcsen sejtvén, hogy éppen azok, kik őt felemelék egykor, más alkalommal őt szinte éppen oly hamar ismét le is tehetnék, sőt el is ejthetnék, és ezért rá nézve immár szükségtelenekké, és ekkép (!) a köz álladalmat tekintve károsokká, veszélyt hozókká váltak, bicsakos és rovásos tisztújítást proponál. — A negyedik elsülyedvén a szabad országút saraiban, és ebbül észrevévén, hogy a sárban kelepczézett egyén, valamint nemzet,

nemcsak nem szabad, de a szabadságnak legnevetségesb torzképe, és e felett éppen járó-kelő ember levén, jó utak után sóvárog, és e czél elérése végett a nemességnek a dologhoz az általi hozzájárulását hozza szőnyegre, mikép bizonyos hazai köz pénzszekrények alapíttassanak, melyekbe mindenki köteles legyen fizetni, s melyekbül utak, hidak, vízcsatornák sat. lépjenek létre és tartassanak fenn. — Az ötödik igazságszereteténél vagy a vagyonosok elleni gyűlöleténél fogva — mi többször, mint az ember gondolná, ugyanazon egy — természetelleninek látja: miért fizessen csak egyik és nem a másik is, és miért fizessen éppen az semmit, ki többet eszik, vagy legalább többet ehetik, mint az, ki csak akkor ehetik, ha dolgozik, a nemességnek a házi adóhozi járulását ajánlja; s miután — köztünk maradjon a szó — ő maga vagy semmit vagy igen keveset fizetne hozzá, és e keveset más úton minden esetre bőven kipótolná, — és ez volna azon kérdés, mely legnagyobb nyughatlanságba és ebbül eredő kapkodásokra hozná a nagyságost, méltóságost és kegyelmest, mi magában is jó tréfa volna, és egyúttal ez osz-

tályt legkönnyebben lehetne e kérdés erőltetése által közutálat tárgyává tenni az egésznek nagy hasznára (!!!) — miután ez így van és nincs máskép, valóban különös önmegtagadással és csak szeretetet lehelő lelkesedéssel, főbb foglalatosságul e kérdés keresztülvitelét tűzi ki magának. — A hatodik meggyőződvén, I. Károl, XVI. Lajos, M. Rolland s számnélküliek, sőt magának Krisztus urunk sorsának daczára, hogy a nyilvánosság minden igazságtalanság ellen ugyancsak biztos szer, s nem fogván fel, hogy fanatismus, bár a vallás köntösét vonja magára, bár a liberalismus sapkáját nyomja fejébe, csak szinte azt, t. i. csak mindig igazságtalant, sőt hajborzasztót és szívkoczogtatót szül, mindenben rögtön lehető legnagyobb nyilvánosságot sürget; a kis gyülések helyébe mindig köz gyűléseket óhajt sat. — A hetedik tapasztalván, miszerint a dolgos méh más kasában nem dolgozik, de belőle csak rabol, dolgozni pedig csak magáéban szeret, a föld felszabadításában, t. i. a szabad földben, lát Magyarország népeire nézve üdvöt, és ekkép az ősiség eltörlése és a robot megszüntetése körül buzog. — A nyolcza-

dik látván, mily sokszor ázik meg és rothad el a még meg nem dézmált és kilenczedelt gabna, és sejtvén, mily keserű lehet, a nagyobb szorgalomért, úgyszólván, büntettetni, a dézma és kilenczed elengedése vagy elvétele mellett vív; és így tovább szinte in infinitum, miknek egy részét azonban alkalmasint még felhozni és fejtegetni leend szerencsénk (!?) sat. sat. —

Ámde mi kárhozatos van mindezekben, kivált ha az indító okok tisztasága nem vétetik oly igen kényes és szőrszálhasogató vizsgálatba, de egyedül a czél, a nemes czél tartatik szem előtt? Én mindezekben, mi az elveket illeti, nemcsak legkisebb kárhozatost nem látok, sőt azt hiszem, okvetlen kénytelenek minden becsületes kebelben őszinte sympathiát gerjeszteni. Mert ugyan ki volna, ki azon szívtelen bánásmódtul fel ne borzadna, mely szerint honunkban, számnélküli gyűlöletes és a jobb embert sértő eljárások mellett, nem egy ártatlan béköztatik vad állatként havakig és mi több, vizsgálatlanul? Azt hiszem: senki, megrögzött tömlöcztartón és őrült-házba való rabulistán kivül. — Ki az, ki vérétül, hazafiátul meg akarná tagadni a

polgárisodás mezejére mindinkábbi lépést, melyen ő sem állott mindig, és mi neki is vajmi édesen esett, és melyen sokáig már többé bizony nem állhat, ha másokat magához fel nem emel? Azt hiszem: csak az énes vagy az orránál tovább nem látó. — Ki továbbá az, ki ne szégyenlené és mély búba ne esnék, midőn látni kénytelen, mily undok dobraverési portékára sülyedt nem egy földije, és mily vész fenyegeti az emberi legszebb intézményeket, ha azok idő és ok szerint salakjaikbul ki nem tisztíttatnak? Azt hiszem: senki a világon, a kortes-vezéreken és embertársaikat kinyomandó és aztán félrehajítandó czitromként használókon kívül. — És ki az, ki nyilvánosan ne érezné, hogy biztos közlekedés nélküli országban, mint holt testben, inkább csak teng és hervadoz az ember, mintsem hogy élne és virulhatna? Azt hiszem: senki, magát Verbőczyt sem véve ki, feltéve, ha csak egyszer ült volna gőzkocsin, vagy csak egyszer ment volna is át a menais-i hídon; ha tán azok nem, kik azon mondás szerint: plus royaliste que le roi même — még Verbőczynél is verbőczyebbek. — Hát ki az, ki látván, mily

nyomorult képet mutat szegény anyaföldje, s pedig nyolczszáz évi constitutio után — oh mily keserű satyra! — alig különbet, s tán olyast sem, mint a fényes (?) porta; és érezvén, mi teljességgel lehetlen az, hogy alacsony állásábul valaha kiemelkedhessék, mielőtt e kis szóalkatnak: „ki kedvezéssel bír, terhet is viseljen" gyakorlatához egy kissé közelebbre nem jut; és tapasztalván, mennyire tehetősbek s boldogabbak azon külhoniak, kik a „do ut des" elve szerint nincsenek nagyobbakban s úgy egymástul elszigetelve, mint mi még legközelebbi érdekeinkben; és kiszámítván, mikép a gazdagulás kútfejét akár a lehető legnagyobb számra, akár egyesekre is csak úgy lehet megnyitni biztos, tartós és bő forrásilag, ha annak megnyitásához tehetsége szerint mindenki járul, midőn az, mit egyik a másik kirekesztésével, sőt ellenére nyer, aránylag felette bizonytalan és ephemer kincs; és sejtvén végre, hogy ha van e földön édenihez közelebb álló élvezet, az egyedül a maga magát emelő és feldicsőítő nemzet nemes küzdelmiben s nyert babériban létezik; ki az, kérdem, ki mindezeket látja, érzi, tapasztalja, kiszámolja,

és lelke legbelsejében sejti, ki ne szeretne, ki ne sóvárogna bármily szerény körülményben, inkább teljesítni honában a dolgos méh tisztét, mintsem bár a legnagyobb kincsek közt, de csak távulrul is viselni a gyáva herének szerepét; és ekkép kérdem, ki az, ki ne volna kész mindenhez járulni, mi a köz gazdagságot, és ekkép a hon hatalmát és a nemzet dicsőségét magasbra emelné? Valóban azt hiszem: a vakon, minden érzék, tapasztalás, számolási tehetség s magasb felfogás nélkülin kivül senki. — És ki az, ki a felszabadított emberi észnek az által, hogy gondolkoznia ezentúl nem bűn, csak eddigi csudálatos működéseit is kíséri, jóllehet aránylag nem oly hosszú ideje, mióta az értelem bilincsei ketté törettek: ki az, ki az emberi lélek halhatatlanságában, vagy más szavakkal: az emberi nemnek előmenetében bízik, ki örömittasan ne üdvözlene mindent, mi az emberben levő isteni szikra kifejtésére szolgál, és mi a zordon sötétség helyébe éltető világot állít? Senki, az emberdenevéreken és az emberbaglyokon kívül, kik csak a homályt, a prédát és saját magukat szeretik. — Hát ki az, ki saját magának

legnagyobb kárára, az emberi szorgalom legdúsabb következésű alapját, a teljes biztosságú földbirtokot felebarátjátul megtagadhatná? Egyedül ki sem lelki-, sem anyagilag nem sejti, mily meg nem szűnő kéj biztos sajáton fáradhatni feleség- és családért, s nem tudja, hogy ily munka közt ébredeznek és szilárdulnak azon polgári erények leginkább, melyek híja miatt oly kevés nép virulhat nemzetté, és oly sok fiatal nép sülyed legkisebb férfiúsodás nélkül közvetlen agg korra. — Végre ki az, ki ne volna hajlandó a dézma, kilenczed, robot és efféle zsibbadékok átváltoztatását eszközleni hovahamarább? — Bizony csak az, ki vagy nem tudja kiszámolni, mily temérdek kiállító tehetség, mennyi már megnyert gyümölcs vész ilyféle feudális maradványok által el, vagy ki nem bírja felfogni, mikép lehetne ily káros rendszert mind a két rész hasznára czélszerűbbel váltani fel, vagy végre ki egyszerűen azért, „mert“ nem akar a feudum fénykörébül (!) kilépni és annak bilincseibül másokat kibocsátni sat. sat. — Mindezekben tehát, mi az elveket illeti, nemcsak legkisebb kárhozatos nincs, sőt ezek egyenesen olyasok,

mik minden becsületes és józan kebelben okvetlen kénytelenek legőszintébb sympathiát gerjeszteni.

De ha állításom szerint ezen czélok elérése ellen se nekem, se egy igazságos és józan embernek sem lehet kifogása, ugyan mikép gáncsolhatom éppen én azokat, kik elveim szerint cselekednek, s mi több, némiekben, úgyszólván, egyenesen csak példám után járnak; s ugyan nem legnagyobb következetlenség-e a jót egyszersmind károsnak is állítni, és azt ma kárhoztatni, mi tegnap jónak látszott s dicsértetett, s vajjon nem lappang-e mindezekben azon igen közönséges emberi gyengeség, mely szerint csak felette kevés emelkedik koporsóig mind magasbra, de életének bizonyos pontján általjánosan a legnagyobb szám meg szokott állapodni, melyen túl aztán nemcsak nem kíséri az emberi mozgalmakat többé, hanem még azok ellen is szegül és ragaszkodik, melyeknek eszközlője ő vala; és nem lappang-e ezekben még tán azon gyengeség is, melynél fogva legtöbb csak azt tartja helyesnek, csak azt pártolja, mi közvetlen ő kebelében foganzott, s ehhez képest mindent gyanusít, mindent ellenez, mi nem az ő szülöttje.

Már mennyire helyes, mennyire helytelen rám alkalmazva e megjegyzés, mely már több ízben tétetett, és még annyiszor a hányszor fog tétetni, nincs kérdés, nem az én ítéletem körébe tartozik, hanem másokéba, mert hiszen ki ismeri egészen magát? Annyi azonban bizonyos, hogy én, menynyire én értem a dolgot, és azt honunk mái körülményeire alkalmazni vagyok képes, – jól, roszszul-e, ítéljen a község — meg nem foghatom, de semmi mód magamnak meg nem tudom magyarázni azon vaksághoz hasonló felszínséget, melyhez képest annyi, máskép meglehetős, sőt jó velő nem akarja vagy nem bírja átlátni, hogy jóllehet a dolog, a vágy csak egy, azért mégsem egy: ki, mikor és mikép szól vagy tesz valamit, hanem egyenesen e körül forog a siker, s pedig nincs máskép; s ugyanis gyakorlatilag véve, sehol a világon, és annál inkább Magyarországban, hol a legtöbb eszmék oly homályosak, oly ferdék még, éppen nem egyenlő, ki mit szól, és ki mit tesz, hanem például Pálnak sok olyast szabad mondani, mirül Péternek hallgatni kell, s Pál jó sikerrel olyast is tehet, miért Péternek körmére

ütnek, s pedig természetesen; mert hol Cicero pro domo sua bujik ki, vagy valami más szeg, vagy ezeknek csak szaga is, — és ez a legczifrább és legvastagabb szódagálybul, valamint a legfényesbnek látszó tettbül is kitünik, jóllehet sokszor ártatlanul — ott nem hisznek az embernek. Nemzeti felüdülésünket tekintve — mi azonban többékevesebbé mindenüvé illik — szintúgy az. mi köztünk csak kevéssel ezelőtt hasznos, sőt szükséges volt, ma már nemcsak nem szükséges, sőt felette káros is lehet, s pedig azért lehet, mert azelőtt mély álomban feküdt, most ellenben túléberségre hevül mindinkább a magyar, míg végre, legnagyobb különbség van könyv, hirlap és indítvány közt, mert hatása egészen különböző, s különböző pedig azért, mert midőn a könyv bármily varázszsal járjon is, csak hosszabb időközökben működik, és a közönségnek ekkép időt hágy magát kipihenni, s úgyszólván kifújni, s megint magához s eszéhez jőni, addig a hirlap egyhuzomban és lankadásra nem térőleg tartja kivált a felszínesb olvasót, mely a nagyobb rész, fogva, és ekkép ha meg nem szűnő bökdösésre és felinger-

lésre használtatik, könnyen, sőt okvetlen gyulladásba hoz, az indítvány pedig egyenesen torkon ragadja az eléggé el nem készültet, a magával még tusában levőt, és ekkép ha időelőtti és tapintatlan, természet szerint éppen oly ellenhatást szül, mint például a legszegényebb koldus is védelmezné magát, s pedig kézzel-lábbal, hahogy bármily tiszta jószívűségbül is egyszerre 20 mázsa aranyajándékkal akarnák megterhelni hátát.

Tudom, sokan szőrszálhasogatást, kicsinkedési negédet, egyedül pedantismust látnak ezen különböztetésekben, és nagy bölcsen vagy inkább nagy hetykén felkiáltanak: „ki győzne mindezekre szűkkeblűleg felvigyázni, ha nemesb lelkesedésénél fogva éppen a haza jólétéért vívni buzog“. De hiszen éppen az a baj, hogy oly kevés győz mindarra kellőleg felvigyázni, mi nélkül a legszebb lelkesedés de egy verebet sem bír fogni, és annál kevesebbé „egy majd már eldűlt nemzetet újra lábra állítni!“ Vagy tán oly könnyű műtétel ez, hogy itt a puszta akarás, és, úgyszólván, a vacatióra visszatért „lelkesnek“ bölcsesége már elég biztos mágnes? — — Nem! Valóban nemcsak nem

könnyű műtétel ez, de a politikai tudomány általános mély bonyodalmit Magyarország tenger szövevényű körülményeire alkalmazva, a lehető legsúlyosb műtétel bíz az, ha t. i. — és e körül forog a kérdés — sikert óhajtunk s azon közönséges vigasztalódással be nem érjük, hogy tettünk, mit tehettünk, hiszen mindenki elsütötte pisztolyát, s aztán tudja Isten, de bizony kudarczot vallottunk, mely nyomorult szapanynyal megmosván kezét, még mai időben is nem egy magyar politikai bajnok éldeli szíve tisztaságát (!), de kérdem, a nagy községnek, a hazának mi hasznára?

Hitel czímű munkámban ugyan nem voltam-e általán véve sokkal kíméletlenebb és sértőbb, mint valának például Gustermann és Piringer az ő mun káikban?[10]) Bizony azt hiszem: a sokkal durvább, a sokkal faragtalanabb én valék. Hasonlítsuk csak — de hideg vérrel — az ő munkáikat az enyimmel össze, és azt fogjuk találni. én valék a nagyobb bűnös. S most nézzük az eredményeket s aztán magyarázzuk meg magunknak, mi okbul nem volt a két elsőnek nemcsak legkisebb sikere is, sőt miért szült ellenhatást, és miért lett Gus-

termann és Piringer a magyar előtt, úgyszólván, a legnagyobb ellenérzés tárgya; midőn egy kis elégetési és némi kis mormolási intermezzók után, szinte csutkástul, bőröstül, körmöstül s majdnem túlságig átszivárgott a nagyobb rész vérébe Hitelem, szegény fejem pedig oly magasra emeltetett kivált azon veszedelmes jóbarátok által, kiknek azóta felnyíltak szemeik, hála Isten! mikép valóban, ha nem lettem volna a körül éber, miszerint oly magasságra, hová nem saját tulajdon és érdem, de egyedül az ideg-gyengéknek heve emelt, nem szabad in persona lépni, bármily lelkesedéssel vonják is a jószívűek az embert „in effigie" fel; bizony mondom, tán szegény fejem is elszédül. S mi volt ennek oka? Egyedül az, — mert hiszen mindkettőnek munkája bizonyosan sokkal jelesb, mint enyim — hogy Gustermannt és Piringert olvasván, felpattogott a magyar: „német mikép merné gyalázni őt", s azon gyanúra jött: „ezt nem magok szándékokbul tevék, hanem parancsbul"; a Hitelt tartva viszont kezeiben, lelke belsejében érezvén, hogy tiszta szándék és nem parancs iratá a könyvet, oly bosszankodással löké el azt, mint

mikor rokonunkra neheztelünk, hahogy hibáinkat tárja fel. Tegyük például Hitelem czímlapjára is Gustermann vagy Piringer nevét, és azt gondoljuk, lesz jótékony hatása? Bizonyosan nem; valamint újabb időkben Dr. Wildner munkája[11]) sem tett előmeneteli tekintetben nagy hasznot, sőt nagy kárt okozott, mert visszahatást kénytelen szülni, és pedig legfőkép azért, mert ő mondta, a mit mondott, t. i. ő, ki sem magyar, sem nagybirtokú, holott annyi jeles, annyi igaz van munkájában, mikép — némi keveseket kivéve, miket birálói egyébiránt készakarva elferdítettek — nem átalnám tüstént ráírni nevemet; s tudom, ha én írom magyarul, bár nem oly helyesen, — jóllehet most megint a nagyon nagy felemelés után sok alkalmasint egyensúlyom helyreállítása végett tán igen is alantra ültet — tudom, az érintett könyvnek minden állításában, ha nem is legmélyebb felfogást, bizony csak jó szándékot látnak; midőn Wildner tanár úr ellen oly bizalmatlansággal vannak legtöbben, mint azok iránt szokott viseltetni a magyar ember, kik őt — magyarosan mondva — szép szavakkal lóvá tenni, és aztán szép ügyesen megnyergelni készülnek.

Nemcsak a politika szövevényes mezején, de a legmindennapibb események közt is szükséges azon józan, vagy nem bánom, azon szerencsés tapintat, — hahogy sikert akarunk és az expectatiók nagy éldeletével (!) nem elégszünk be, mikkel azonban felette sok „nagy ember" már úntig beelégszik — mely tapintatnál fogva Pál tán sikeresen szólhat és működhetik ott, hol Péter csak gyalázatot, sőt kudarczot fog vallani.

A magyarnak például szabad a magyart kaczagni, a pestinek szabad a pesti port gyalázni, sőt ez még kötelessége is, ha jótékony crisisre ily edzés szükséges; valamint nemcsak szabad, de tiszte minden testületi tagnak, mint például ezredi, vármegyei tisztnek, kíméletlenül kikelni testülete ellen, ha ez mocskot szenved magán; mint viszont éppen nem következetlen az, ki magyar levén kaczag a magyaron, de nem szenvedi, hogy német is kaczagja őt; ki pesti lakos, gyalázza az ottani rondaságot, de nem tűri, hogy az is gyalázza azt, ki oda évenkint csak huszonnégy órára jő, azt tán nevelendő; ki katona, gyalázza ezredét; ki vármegyei tiszt, gyalázza megyéjét, míg salakjaibul

kitisztulni nem vesz magán erőt, de indignatióval löki és bünteti azon kontárt, ki — noha más testületű — gyalázza amannak felebelieit, sőt e gyalázásban még verseng is amazzal.

E tárgy körül vajmi hibásak voltak honunkban az eszmék csak kevéssel ezelőtt, és sok magyar, sok vármegyei a palástolást hitte minden szégyen ellen legjobb gyógyszernek, egyenesen mintha a rossz szag elkerülése végett czélszerűbb lenne a dögnek takargatása, mint annak kilökése. Itt is azonban túlmentek, mint sok másban, némelyek a józan határ vonalán, és a helyett, hogy most, miután kiki lát, ki látni akar, mindenkinek ön discretiójára bízták volna a saját küszöb előtti sepergetést, és magukét tisztogatják vala mindenekelőtt, hol — mint mondják, és mi igen elhiszszük — elég a tennivaló, e helyett affectálva, fészkük mennyire volna tiszta, más fészkek kitisztítása körül mutatnak különös lelkesedést vagy inkább viszketeget, és nincs piszok, nincs undokság, melyet napvilágra ne hoznának, bármennyire törekednének is az illetettek mocskos paplanaikat családi körükben mosogatni. És innen aztán a természetes visszahatás. — De még egy eset:

Hozta volna a budapesti álló híd kérdését szőnyegre valaki más, mint oly színű mint én, például szinte Wildner tanár úr vagy valaki nagy hivatali, kiben több számítási tehetséget, több mélységet tett vala fel a község mint bennem, kirül sok azt vélte, sokat akar a hiú szarka sat., és azt hiszszük: életbe lépett vala azon törvény, mely a magyar nemességet fizetésre ítéli, s mely ítélet, ha józanul tovább terjed: dicső férfiúságra, ha pedig aránylag egy nyomorult híd szűk körében megállapodik: dísztelen, t. i. a fukar egoistának halálára ítéli a magyart? Bizony tán nem lépett volna életbe!

Száz ily példát hozhatni elő az életbül, mely megczáfolhatlanul bizonyítja, hogy a legsímább politikai pályán is csak úgy haladhatni sikerrel, ha össze nem kevertetnek a szerepek, és annál kevesebbé haladhatni a magyar politikai élet felette göröngyös és felette egybebonyolódott utain de csak egy hüvelyknyit is, ha erre lehető legnagyobb figyelem nincs, mit, úgy hiszem, senki nem tagadhat kevesebbé, mint kik a vármegyei számtalan menoeuvrek téboldóiban jártasak, jóllehet nem egy

az e mezőn legjártasabbak közül látszik ezt tagadni akarni, mert hiszen szüntelen azt hordja ajkai közt: „éljen az elv és veszszen a modor“, mi egyébiránt — tisztelet, becsület, de igazság is — szinte nem egyéb, mint manoeuvre, csakhogy nem sokkal ügyesb, mint a török nebojsze, — ne félj, nincs rossz czélom — melylyel az Islam könnyebben remél férhetni czéljához, azaz: kijeleltjének gallérjához.

Nem kevesb tekintetet érdemel azonban az is, most érintők, mikor mondatik és tétetik valami, és ez mi módon hozatik szőnyegre, úgy hogy nyerendő siker végett — és itt nem személyes, de a köz sikerrül és köz haszonrul van szó — a politikai tudománynak — ha így mondhatni — katekizmusa három főszabályon alapul: ki mit mond és ki mit tesz, az időt ehhez mikép választja, és a végbevitelre mily módokhoz nyúl; mely három szabályt ki mélyebben fogja fel, annál kevesebb kárt okoz és annál több hasznot hajt s viszont; vagy más szavakkal: minél jobban ismeri valaki saját magát és azokat, kikkel dolga van, minél világosban lát az időnek szövevényein keresztül,

s minél élesb tapintattal bír az igen is kevés és igen is sok közti utat találni fel és okszerinti modor szerint haladni, annál több hasznosnak fog lenni szerzője és viszont, — mi tán majd jobban kiviláglik a még mondandók folytában.

IV.

Mielőtt folytatnám a „ki“, „mikor“ és „mikép“ kérdéseit, néhány szót közbe kell vetnem.

Lehetetlen fog lenni, hogy személyemet, valamint eddigelé, úgy utóbb is ez értekezés folytában többször fel ne hozzam, mint azt a jobb társaság bevett illedelem szabályai engedni látszanak, sőt magam is szeretném. Lehetetlen lesz pedig azért, sejtem, mert az írás heve közt, tán annyi kisebb és huzalmasb részletekbe fogok bonyolódni akaratom ellen is, — mivel valóban se időm, se ügyességem nincs röviden írni, a mondanivaló pedig tömérdek — mikép nem fogom elmellőzhetni az efféle ismételt arczátlanságokat, hahogy tökéletes sötétségbe nem akarom hagyni a „sok előtt“

úgy is nem eléggé világost. — Ámde — és ezt kívánnám előlegesen megemlíteni — én e jelen időszakot hazánkra nézve oly fontosnak, oly elhatározónak tartom, hogy semmit, de legkisebbet sem akarok, mi fő czélomat illeti, bármily nagyfontosságúnak látszó, de mégis csak mellékes tekintetnek alárendelni, mely annak útját vághatná. Én sem személyességbül nem teszek semmit, sem azért, hogy magamat vagy mentsem, vagy dicsérjem, sem arra nincs különös figyelmem, „tetszem-e vagy sem“, tartsanak bár a leghiúbb önbálványozónak, bár a legkövetkezetlenebbnek, tűröm; mert előttem sokkal magasb czél lebeg, a közjónak előmozdítása t. i. — vagy határozottabban mondva: hogy én is járuljak a ferde nézetek helyreigazítása és a tapintat nélküli tettek józan vágásba hozása által vérünk megmentésére, ha van még idő, mennyire csak bírja erőm és tehetségem, — — és ezért kész vagyok nemcsak jelenlegi tán még meglehetős nevemet s kis becsületemet, de jövendőm azon netaláni virágit is, melyeket honfiak kedélye hinthetne tán egykor agg korom- vagy síromra, minden tétova nélkül bocsátni koczkára. Mert hiszen

ha most, miután nemcsak ránk súlyosodtak (! !) az idők, hanem azokat aggasztólag „ránk zavarták“, ha most, mondom, nem kötelesség saját magárul egészen felejtkezve minden gyűlölet, de viszont minden kedvezés és mentegetés nélkül is, kíméletlenül lerántani a felszínes bitorlókrul a lepleget, — akkor én legalább saját szótárom szerint nem tudom, mi a „polgári kötelesség“, — és ennek teljesítésére, ha most nem, mikoron virradna az idő? És ez legyen apologiám egyszer mindigre, ha nemcsak az illedelem szabályit sérteném, hanem bárkit legjobb ismerősim, sőt barátim közt is úgy áldoznám fel fő czélom elérése végett, valamint én vagyok kész saját magamat a következetlenség bármily kétes világába állítni. —

A legközelebbi szakaszban azt állítám: habár egy is a dolog, mely czélba vétetik, egy is a vágy, mely kitűzve van, azért még sem egy: ki hozza, mikor hozza és mikép hozza azt szőnyegre. — Most állításom valódiságát kellene bebizonyítni. Ehhez azonban nincs szükség külföldre hivatkoznom, — hahogy mint némi plagiárok szünetlen teszik, nagy tanultságom és még nagyobb olvasott-

ságom fitogtatása végett nem (!!) — jóllehet akárhány esetet lehetne előhozni, mikép szinte minden nagyobb esemény a világon csak úgy dült jól vagy rosszul el, a hogy t. i. alkalmas volt az indító, az időszak és azon modor, melyben kitálaltaték a dolog és viszont. Külföldre azonban, mint mondám, ez alkalommal nem szorulunk, mert hiszen úntig belföldön is az állításom tökéletes igazságaért kezeskedő gyám-ok. — Egyébiránt itt sem vagyok kénytelen nagyon is részletesen és szőrszálhasogatólag keresgetni példákat és tanúskodni jelen tárgy bebizonyítása körül, miután nem avatatlan újonczokhoz, hanem igen is ügyes praktikusokhoz szólok és irányozom legfőkép e sorokat, kik vajmi jól tudják, s nemcsak theoriában, de gyakorlati alkalmazásban is, — mi nagy különbség van a közt, mely színezet, mely árnyéklat embere hoz valamit elő, — — és mennyi rontatik az által el, hogy az indiscret jóakarók annyiakrul idő előtt locsognak, — és olyason is erőszakkal akarnak keresztültörni, mi magátul is megérnék, minthogy — mint „írva“ és augurjaiktul jövendölve van — „jövendője van!“ Álljanak e praktikusok

elé s tagadják, ha merik, hogy szinte egész létük sem egyéb, mint csupa modor és szünetlen manoeuvre, — — mely szerint — felette keveseket kivéve — a legtöbb nem azért szól és tesz oly túlságosan, mert ezt lelke legbelsejében a köz álladalomra nézve szükségesnek, sőt csak hasznosnak is tartaná, hanem egyedül azon kis ártatlan okbul, mert magának hasznos, sőt szükséges az ilyféle modor és manoeuvre, — — és pedig mert máskép tíz közt kilencz esetben meg nem választják őt sem tisztviselőnek, sem követnek, minthogy az annyi kötelesség felejtett közt mai napokban jobbadán a lármázók választanak, — — legyen azonban a modort sujtó és csak az elveknek éljenező — — csak egyszer valami székben, és tíz közt kilencz esetben rögtön máskép fujja a nótát, és előtte lebegvén a népszerűség haszna, meg a nagyságos meg a méltóságos képe, rögtön Bosconál is ügyesebb Philippként[1]) bekanyarít. —

„Ő nem szólhat máskép, mert most lesz tisztújítás." — Kár volt mindezeket in publico felhozni, miket előbb embereinkkel kellett volna közleni". — „Hagyjunk most mindent in statu quo —

igen sok ember compromittálná magát, — majd restauratio után . . . akkor lesz az indítványok ideje, és hogy a küldöttség összeüljön." — — „Lásd Misi, én azért nem szólottam a dologhoz, mert attul féltem, vérszemet kap az ellenpárt és eldől az elv". „Hidd el pajtás, jobb lesz azt majd vásárkor elővenni, . . . akkor népesebb is lesz a gyűlés, — — embereink is idebent lesznek!" „Ej czimbora, majd megbuktunk, de én látván, hogy minoritásban maradunk, ucczu ki az ajtón, és míg te Palival és Laczival tartottátok az ügyet, befutottam féltuczat kávéházat: „Hej barátim, veszélyben a haza!" — — s lassanként — a nélkül hogy észrevették volna (?), — annyira nőtt derék (!) phalanxunk, hogy nagy nehezen — azaz éljenekkel és pisszegéssel — csak megmentettük az „elvet" — sat. sat. Kérdem, nem ezek-e azon kis bizodalmas szóváltások, melyeket naponta, útonútfélen hallunk és azokkal többé nem is titkolódzunk, és melyek eléggé bizonyítják állításom megczáfolhatlan voltát, — — mert ugyan nem csupa kis tervecskék és manoeuvre-k symptomái-e mindezek? Vagy még tovább szóljak, — — személye-

ket is nevezzek, egész combinatiók terveit is feltárjam? Arra is kész vagyok, — ha kényszerítnek rá; mert nekem is van arrul egy kis tudomásom, mi minden műveltetik a hazai külön színpadok kárpitjai mögött. —

Én azonban igen távol vagyok, — — mindezen kis fogásokat és combinatiókat általjánosan korholni akarni, — sőt azt mondom, feltéve a czél nemes, hogy nemcsak szabad, sőt kötelesség mindenben némi „életbölcseséggel“ eljárni s annál inkább, minél több gyermekkel és ostobával van valakinek dolga, mikép némi esetben még Brutus szerepe is tiszteletre méltó lehet, — midőn azon sáfárnak, ki csak szóval tud tűrni és bevárni, és kibül mint kis fazékbul tüstént a legkisebb is kiforrtyan, és ki ekkép német szójárás szerint mindig a gazda nélkül számol, végsorsa rendszerint a ridicule[13]) szokott lenni. Használja ennek okáért nemes czélra eszét, egybevető és kiszámoló tehetségét mindenki szabadon. Ez ellen nemcsak legkisebb kifogás nem lehet, sőt mint az emberi szerencsés események legmélyebb alapja, még legnagyobb dicséretet is érdemel.

Ámde ha azt hallom mindenben és szünet nélkül szavalni és változtatgatni: „Éljen az elv és veszszen a modor“, kivált oly oldalrul, hol alig látok salakjaibul kitisztult, elhatározott, szilárd elvet, de annál több modort, manoeuvret, tétovát, magával ellenkezést és visszavonásokat vagyok kénytelen tapasztalni mindenben, akkor bizony — tisztelet, becsület, de igazság is, bár akarom, bár nem, és errül nem tehetek — bizony vagy Tartuffe rémlik előttem, vagy azon bajor sörfőző jut eszembe, ki saját magát oly kevéssé ismeré, mikép — — 40 iccze napontai serfogyasztás után, felette bámészkodék, mikor valaki őt bizonyos alkalommal „az egy kissé mérsékletlen“ epithetonnal érinteni bátorkodék őszintén. Ha pedig látom, mint fájdalom annyiakban látom, mikép nem egy jelesb főnk[14]) — jóllehet naponta tapasztalja, hogy megyéjének szűk körében sem haladhat okszerinti modor és tervezet nélkül, de egy tapodtat sem — felfogni még sem akarja vagy eléggé nem méltányolja, miszerint ha a modor és tervezet már a vármegyék aránylag kis köreiben is nélkülözhetlen, — — az annál szükségesb honunk dinastiai és európai viszonyai-

ban, ha t. i. nemzeti élet és siker után sóvárgunk. Óh ha ezt látom, ezt tapasztalom, — — akkor mély búba merül lelkem, mert bár akarom, bár nem, — megint azon felette keserű kép tűnik előttem fel, mely — — pipa-közti, székbe-iktatási, országgyűlési és legfeljebb koronázási éldeleteken és efféle ünnepélyeken kívül bizony semmi egyéb nevezetes nemzeti boldogságot és dicsőséget nem állít elömbe; — — s természet szerint, mert bizony felszínség és egyoldalúság soha nem fogja, legalább in natura nem, szebb és dicsőbb fénybe állítni a magyar hont. —

A „ki“, „mikor“ és „mikép“ kérdését fejtegetve azon állításomnál maradtunk, hogy például „Hitel“-em czímére, sem a budapesti híd indítványozására — Gustermann, Piringer vagy Wildner urak becses nevei nem illettek volna annyira, mint enyém, — mit azt hiszem, senki tagadni nem fog, ki körülményeinkbe csak félig is beléavatott, midőn viszont bizonyos megint, mikép ezer és több esetben puszta nevem elég volna megint azt megrontani, hol például Wildner tanár úr és mások bizodalmat gerjesztenek és ekkép jó sikerrel

haladnak, mihez képest egyenesen kötelességem is némi érintkezésektül egészen óvni magamat, mint nemkülönben némiekbe éppen nem avatkoznom. —

De gondoljunk jövő országgyűlésünk sikerére, ugyan mindegy lesz-e az eredményre nézve, akár a kormány, akár a nemzet részérül fognak ott némely életkérdések körül a legelső megpendítések tétetni, — és ugyan mindegy lesz-e, némieket az úgynevezett haladási párt vagy az úgynevezett conservativ felekezet fog-e legelsőbben szőnyegre hozni? — Bizony nemcsak nem mindegy, de jobbadán e körül forog a dolog sikere, mit azonban nem kell erősítnem s mutogatnom, mert ez oly kérdés, melyet, nálunk legalább, nemcsak nem tagad senki, sőt melynek megoldására — és ez valóban kaczagásig mulattató — nem egyedül vármegyei és magány, de még iskolai körökben is a sokkal nagyobb rész tökéletesen competensnek tartja magát. — s jó tanácsot rögtön tudna adni s akármennyit is. ám kísértnék egy kissé, vagy mit is mondok: keresnék meg csak! Kaczagásig mulattató pedig azért, mert rendszerint éppen azok élnek saját drága személyeiket túlbecslő azon édes

álomban jobbadán, miszerint országgyűlési terveket kitűzdelni és az ottani szerepeket osztogatni nékik vajmi könnyű dolog lenne, kik az élet legkisebb transactióiban sem tudnak eljárni józan terv után, és saját kis szerepeiket vagy mindenben elhibázzák, vagy azon famulusként lehető legotrombábbul játszszák, — értetődik: a köz álladalmat tekintve — ki problemákat affectált oldani, — holott előtte a kilenczszer kilencznek kiszámíthatása is örökké csomó maradt. —

Mik után, azt hiszem, senki sem fogja tagadhatni, — és ki tagadja, azt én legalább nem győződtethetem meg — hogy éppen nem egy: ki mit mond, hanem sikert, kivált a politika göröngyös és ekkép a magyar politika még göröngyösb útján, úgy arathatni némi hihetőséggel csak, — ha a szerepek össze nem kevertetnek, de altaljánosan mindenik szorosan a magáénál marad, t. i. annál, mely körülményeihez illik, — és ekkép például, ha Wildner tanár úr nem fecseg a „holdes Vaterland"-rul és nem hoz teherhordási és fizetési eszméket a szőnyegre; ha N. calvinista lévén, — nem mereszti indiscret szemeit a papi jószágokra,

miszerint azok elkobozva, iskolák felállítására fordíttassanak; s ha viszont a pápista pap — éppen azért, mert pápista — sem iparkodik a reformatióra vetni homályt; ha M. felette becsületes fi, de fájdalom, mint nihil habens születvén, — vagy ki mindenét eltékozlá már, nem erőlteti vexillo gerensként a nemességnek minden pénztárhoz, s pedig nem abbul vevő, de belé fizető járulását; ha O. szinte gyönyörű gyermek, de a tojásbul szinte még alig kibújt lévén, nem hajtja elbízottsága által a vén jó urakat makacs csökönyösségre; ha C. ifjúsági ártatlanságbul vagy véletlenül (!) mindenféle mocskokba és rossz szagú kelepczékbe keveredvén, — nem bitorolja a tiszta erkölcsök papjának jószagú tisztét és nem praeceptoroskodik minden körül; ha B. középrendű és vagyontalan lévén, nem pontosítja össze legjobb tehetségét a főrendek és vagyonosok meg nem szűnő csépelésére; ha X., mert magyar nemes ember, nem tűzi ki a kereskedőt, a zsidót üldözési tárgyul; ha Y. viszont, mert kereskedő vagy zsidó, nem iparkodik állítni a magyar nemes embert a nevetségnek színpadára; ha Z. magyar lévén, pajkos negédje által nem

korbácsolja a szegény tótot és horvátot kétségbeesésre; és ha viszont K. szláv (vagy nem bánom illyr lévén), nem componál magyarelleni gúnydalokat és nem húzza a veres sipkát maga hegyibe; ha Bécsbül nem jő néha nem egy magyar mágnás csak azért Magyarországba, hogy honának sarain és porain kaczagjon, azokat tán nevelje, miket virágokkal váltani fel és legkellemesb kertté bűbájolni, — hogy más epithetonnal ne éljek, — valóban az Isten adtának volna legszorosb tiszte és legszentebb kötelessége sat. sat. —

Tudom szánakozó mosolylyal olvassa mindezen pedántságokat nem egy hazai lángész, mert nagyszabályú felfogásinál fogva (!) nem hiszi, mikép ily minutiose ki lehetne, úgyszólván, péczézni mindenkinek cselekvési körét. És igaz, *alig* lehet, — magam is azt gondolom — de kérdem, vajjon nem kevesebbé igaz-e az is, hogy a magyarbul is *aligha* valami lesz!!! Bizony ez is szintoly igaz, miszerint, úgy látszik, ez esetben az „*alig*“ körül pontosul össze a kérdés veleje. És úgy van. Magyarország felemelése, feldicsőítése a lehető legsúlyosb műtétel, mely kivált a mostani egybekeverések után

„alig“ fog sikerülhetni. — De ha ez áll, akkor azon mód sem lehet negédi viszketeg és kedvcsosszanásnak szülöttje, de egyedül sikeres combinatiónak eredménye, melylyel az oly súlyos műtételt szerencsés kimenetellel eszközleni lehessen. Nemde? És ha ez nem vétetik kérdésbe, akkor szoros igazságilag az látszik következni, hogy Magyarország lakosábul nemzetileg csak úgy lehet, csak úgy lesz valami nevezetesb, valami magasb, ha a külön színezetű kolompvivők, vagy jobban mondva, ha mindazok, kik a magyarországi politika mezejére bajnokilag bármely részrül kiállottak, vagy ezeknek legalább fő vezérei, ezen „*alig*“ árnyéklatán innen nem igen maradnak; azaz, ha egyik sem esik ki szerepébül, hogy más szerepében kontárkodjék, mert különben, ugyan kérdem, mikép lehet reméleni a legjózanabb combinatiónak is de csak legkisebb jótékony eredményét is? Avagy álmodva, ábrándozva, költőileg vagy aphoristice, improvisatiókként vagy éppen inspiratiók után gondoljuk vérünket nemzetté alakíthatni? Minden összeköttetés nélküli szódagályok és rögtönzések által, — a mint hogy t. i. kinek-kinek phantasiája

sugalja, vagy heves vére zsarnokolja, vagy éppen keblének istene mormolja? Ne csaljuk magunkat, — így nem nyerünk csatát, — és azért, ha nem érzünk magunkban elég szilárdságot körünkbül ki nem törni, sort tarthatni, akkor tegyük inkább le a kolompot és vonuljunk félre, nehogy úgy akaszszuk meg a hazának fejledező erőművét, mint minden erőmű is kénytelen megakadni, ha a részek helyeikbül esnek.

Sokat, szinte kivihetlent kívánok, igaz; de azért nem lehetetlent. Alig látunk ily általjános — elrendezett példát ugyan az egész világon, és felette erős is azt kívánni, mikép a forróbb vérű, a sebesebb felfogású, a jobb tehetségű és az élesb eszű, kinek hona drága, végre — ne törjön néha ki, sőt egyhuzamban is, a csigavérű élhetetlenek, de mégis felette gőgösek, meg a kötelesség felejtett előkelők, de azért mégis mindenben hátramaradók serege ellen. — Felette erős ilyest követelni — kivált Magyarországban, hol oly nagy a száma a minden haszonhajtás nélküli naplopóknak; — — és ha van valaki, bizony én vagyok az, ki egész kiterjedésben fel tudom fogni, például mily felette

nehéz lehet, és mily önmegtagadás kívántatik ahhoz, kivált szegényebb sorsúban és alantibb állóban, némi hiábavaló, bizony négy patkószegnél sem többet érő, de azért mégis felette nagyratartós és igényteljes mágnásocskának hajába toties quoties nem kapni, vagy viszont mily különös mérséklet kívántatik ahhoz kivált abban, ki jobb társaságokhoz szokott, némi émelygető, mindenütt kicsapott és mégis mindenben vezérkedni akaró utálatos semmirekellőt tüstént nyakon nem ragadni, és mert a hajbakapás és nyakonragadás nem gyám-ok, mennyi önmegtagadás és mennyi mérséklet kell, hogy az érintett hősöket illetőleg egyik a másikra annyi piszkot, annyi sárt ne hajítson, a mennyit hajítani csak bír és mennyi ráfér. Én ezt mind átlátom és méltánylani tudom (!), — csakhogy ilyen szünet nélküli hajban kapó és torkon ragadó, ha még magasb czél elérése végett sem lel magában elég erőt ilyféle bosszankodásait elnyomni vagy legalább zablázni, ne akarjon, ha t. i. efféle „műtételeivel“ saját testületénél szorosan nem marad, de abbul kikalandozik, — és itt válnak el a külön szerepek határai — indítványozói, alkotói és egyeztetői,

szóval vezéri szerepet is játszani egyszersmind, mert elvégre éppen annyit ront és éppen oly hírre jut, mint azon par metier becsmérlő, kirül egy jeles német azt mondja: Ein tüchtiger Schimpfer bist du, kein Reformator nicht. Ein Held im Verunglimpfen, in der Politik ein erbärmlicher Stümper, — schaden kannst du, aber schaffen nichts, darum vertreibt man dich, oder lacht dich aus.

Megengedem, mondom, és átlátom a kivihetetlenhez felette közel járó létét, hogy a politika mezején mindenki a maga határai közt maradjon és bizonyos körbül ki ne kalandozzék, melybe születése, állása és körülményei által lőn iktatva. Ámde Magyarország kifejtése, vérünknek nemzetrei emelése — legalább oly szabásokban, mint azok én lelkem előtt lebegnek, és a milyenekre fel is dicsőülhet a magyar — nem áll-e, kérdem, szinte oly közel a kivihetlenhez, mint az érintett cselekvés? Bizony szintoly közel áll! Vagy a középszerűségek ocsmányságibul azon pirulást okozó „sem lét, sem halál közti“ létbül, melyben szakadatlan tengünk, soha nem akarnánk kibontakozni? Nem tudom, nem akarom hinni! Mihez képest tán

mégis reméleni volna szabad, hogy — ha nem is mindnyája, és ha nem is minden esetben és minden kivétel és árnyéklat nélkül — a jobbak, a lelkesbek mégis tán el tudnák magukat ily mérsékletre, ily önmegtagadásra, ily komoly tartásra szánni, kikben több a hazaszeretet, mint a kászták iránti gyűlölet, és kikben több a nemes büszkeség, mint a gyáva hiúság, kikben végre több a férfiúi önmegbecsülés, mint az iskolai pajkosság! — Nekem úgy látszik, mintha ez nem volna lehetetlen, s mintha nem kellene azon kétségbeesni, ily tulajdonokkal ellátott egynél több magyart lelhetni honunk határai közt, *kivált* ha előttünk is oly tisztán lebegne, mint én követelem azt tisztán látni, mikép a magyart azon zarándoki önmegtagadás, azon széplelkű mérséklet, egyedül azon rokonkeblű kölcsönös méltánylat és nemes magatartás mentheti meg sülyedéstül és vezetheti biztos és dicső nemzeti öbölbe, vagy legalább: az ránthatja ki provincialis pangásábul, mely szerint ha a helyett, hogy most egyik a másik ellen agyarkodik, egyik a másikat alacsonyítja le és piszkolja be, és egyik a másikra törekedik kenni a hon hátramaradását,

és aránylag ahhoz, mi lehetne, annak oly dísztelen állását, — ha ezen gyáva fondorkodások helyett mindegyik saját ajtaja előtt buzgólkodnék sepergetni mindenekelőtt és nem aggódva azzal, a többi mit művel, valamint a lelkes katona is — és csak ilyesekkel lehet győzni mindenen — nem tétovázik jobbra, balra, de kötelesség érzetében saját példája által a selejtesbet is maga után rántja.

Más nemzetek nem emelkedtek ugyan mindig és szorosan ily sima úton ősi vagy középkori sötétségeikbül mostani felvilágosult, sőt polgári állásukba, igaz, jóllehet itt a németet, a szövetséges amerikait és még több mást is némileg ki kell venni, de azon létbül, mikor már annyira összebonyolódtak és összezavarodtak dolgaik, mihez képest akarva, nem akarva új korszaknak kellett náluk bekövetkeznie, jobb létre rendszerint csak a visszatorlások mindent sarkábul emelő forrongása által és ennek némileg lepergése után alakultak át. — Ez mind igaz, tagadni nem lehet. De ugyan mit mutat? Itéletem szerint éppen nem azt, hogy mi magyarok is, miután osztályokra, kásztákra fel vagyunk osztva, — jól-e, rosszul-e,

az más kérdés, — külön színezetileg külön sánczokat is vonjunk magunk körül, melyekbül viszontilag egymásra sárt hajigáljunk, vagy melyekben egymást gyűlölettel, gúnynyal és szitkokkal ostromoljuk, a külföldi példa, azt hiszem, nem erre tanít, hanem éppen ellenkezőleg arra int, — ha t. i. más nemzetek bajain, melyeken keresztül mentenek, lágyvelejűleg okulni nem akarunk — hogy, mert testületekre vagyunk elosztva, és mert kérdésben nem vehetőleg az élet mezején még a legnyomorultabb testületnek is megvan bizonyos esprit de corpsja, szép bölcsen minden testület saját maga selejteseit sujtsa és irtsa lelke szerint, mikép aztán a külön testületek minden salakjaikbul kitisztulva és ekkép magukat lassanként viszonlag megkedvelve, egy nagy családdá forrjanak össze. — Ez azonban ott, — és itt különös figyelemért esedezem — hol annyira el vannak különözve egymástul bizonyos testületek, mint Magyarországban, és oly sok idő óta, teljességgel nem mehet végbe, ha altaljánosan — altaljánosan mondom, mert kivétel mindenütt van — és ha, úgyszólván, systematice vezérkednek egy testületnek hősei más

testületek kitisztázása körül, — és pedig azért nem mehet teljességgel végbe efféle békés és szerencsés egybenforrás, de annál bizonyosabban gyujtanak mindent lobba az ilyféle vezérkedések, mert lélektanilag véve senki és annál inkább a derekabb nem fogja bosszútlan tűrni, — mint már fentebb megpendítém, — hogy családját, karzatát, faluját, városát, testületét és nemzetét más családú, más karzati, más falubeli, más városi, más testületi, más nemzeti gyalázza, — jóllehet családja közt, karzatában, falujában, városában, testületében, nemzetében ő játszsza a legkomolyabb, a legszigorúbb censort. És ekkép, ha már mindenütt veszélybe bonyolító ezen egymásra fogási és egymásra sárt hajítási eljárás, az annál kénytelenebb nálunk sülyeszteni mindent hovahamarább legtökéletesb zavarba, s pedig, mert nincs oly ország, hol aránylag és annyi idő óta több testületek, színezetek, sőt heterogeneitások is volnának úgyannyira egybegyűrve és mégis annyira külön-külön szigetekre osztályozva, mint éppen Magyarországban, — mikép ha itt nyer egyszer szabad tért a visszatorlások háborúja, valóban szaporábban me-

nend minden forrongásba és innen rothadásba, — minthogy szerencsés vagy inkább vesztés nélküli lét kiforrásra nincs sem elég homogeneitásunk, sem elég erőnk — mint magunk is képzelnők — — — — — — — — — — — —[15]) Kérdem, a mindennapi legkisebb eseményeken keresztül fel a világ legnagyobb történetéig nem tapasztaljuk-e mindenben állításom igaz létét? Hiszen ki az köztünk, ki maga nem vala már többször azon helyzetben és gyakran ki nem mondható alkalmatlanságára oly selejtesért kénytelenül lépni sorompóba, ki német szójárás szerint hovahamarább oda kívánta volna, „hol a bors nő", azaz minél messzebbre, s pedig egyedül azért kellett nékie érette kiállania, mert saját testületének, sőt csak színezetének is tagja lévén, a selejtes más testületű vagy színezetű által támadtaték meg? És ki az, ki ne tudná, mily véres bosszút vesz néha még . . .[15])

V.

Magyarország lehető legnagyobb boldogsági kifejtését tartván mindig szem előtt, — és azt hiszem, ez azon thema, melybül egy hű magyarnak sem szabad kiesni, és annál inkább olyannak nem, ki a nyilvánosság mezejére lép, és ábránddal be nem éri, de sikert óhajt — most a külön idők külön követeléseirül, vagy a „mikor"-rul kivánok némi fővonásokat előterjeszteni.

A magyar hon s pedig csak kevés év óta, valóban mondhatni: egészen megváltozott körülmények közt létezik, mit — ha érteni akarjuk egymást, s azt, mi hazánk kifejtésére kivihető, kivinni is óhajtjuk — ezentúl magasb és általjánosb szempontbul felfogni nem mulaszthatunk el.

Azon computus, ha úgy szabad mondani, melyet egy haza lakosai maguk közt és kormá-

nyaikkal tenni szoktak és tenni kötelesek, hahogy, mint mindenütt, hol computusok csak ritkán vagy éppen nem tétetnek, történni szokott, elvégre zavarba esni nem kívánnak, Magyarországot illetőleg emberemlékezet óta, és a mennyire a könyvek meg a lettdolgok nyilván szólnak, vagy éppen nem vagy csak félig meddig ment végbe. S ez, ha tán nem is érdemel tökéletes mentséget, legalább elérthető; mert hiszen szakadatlanul vagy a török dúlt belsőnkben vagy a pártok ármánya, vagy végre a franczia ült a nyakunkon. Háború volt, ha így lehetne kifejezni, „főszabályi állapotunk“, és béke a kivétel, s pedig annyira, mikép a legerősebben megkötött békesség sem mutatkozott az egy kissé előrelátóbb előtt másnak, mint „fegyvernyugvásnak“, minél nem is volt egyéb. Már hogy ily időkben, mikor a legnagyobb magány érdekek valának meg nem szűnő kérdés és, úgyszólván, szakadatlan koczkajáték közt, nem igen lehete a polgári társaság viszonyait s kivált állásunkat kormányunkhoz minden lépcsőzeten keresztül a hideg discussio mezejére állítva, egy kissé kimerítettebben és tettleg elrendezni, s inkább

csak szapora félig-meddigi intézkedések és rövid időre szolgáló expediensek lehetének és valának napirenden, az — úgy hiszem — nem csuda, minthogy egyenesen csak a dolog természetébül foly. Ámde Európa több más nemzetei szintén ily esetben valának, és mégis csudálatos kifejlésre emelkedtenek, sőt mint zivatarban a növény, inkább nagyobb mozgalmaik közt erősödének szilárdabb férfiúságra s általjánosb polgári létre. Igaz, nagyon igaz. Csakhogy Magyarországot kivételes állásánál fogva, mikép t. i. nem önálló, hanem kapcsolatban levő ország, de csak legtávulabbrul sem lehet azon országokkal egybehasonlítni, melyek ily egybekötés, ily házasság nélküliek. Nem is erősödtünk viharok közt mi magyarok, mióta önállók lenni megszűntünk, de dynastiánk sem erősödött annyira, mennyire erősödhetik vala általunk, ha a helyett, hogy viszonos előmenetelünket egymás csorbításában kerestük jobbadán, inkább őszintén megismertük volna, mennyire vagyunk egymásnak szükségesek, és mily kevéssé lehetünk egymás nélkül. S ugyanis tagadhatjuk-e, mikép mindazon hajlam és szeretet daczára, melylyel magunkat köl-

csönösen megnemszűnőleg mystificáltuk, valamint a kormány használta viszálykodásainkat hatalma nagyobbítására, úgy iparkodánk mi is viszont a kormány szorultságait fordítni hasznunkra, menynyire csak lehet. — Legtöbb törvényeink, melyek életbe vágók, így születtek, azaz: valami mód egy részrül kicsikartattak. S Istenért, ne palástoljuk mindezeket, sőt valljuk mindkét részrül őszintén meg, mert itt van ideje elvégre kölcsönös jövendőnket szilárdabb s biztos sarkalatokra állítnunk, mint valának mindazon fogások és kétértelműségek, melyek által egyik rész a másikon nyerekedni törekedett, mintha bizony Magyarország gyengítésével erősödnék Ausztria, vagy viszont a köz birodalom megakasztása által férfiúsodnék a magyar hon.

Mindezt azonban, annak megmutatására: „miképp egészen megváltozott körülmények közt létezünk mi magyarok most, mint ezelőtt csak kevés évvel“, korántsem akarom mint valami különös nagy súlyt előhozni, mert soknak theoriája szerint — és itt magamat sem veszem egészen ki — az alkotmányos élet éppen azon hatás és

ellenhatás közt forog legélénkebben és legbiztosabban, mely szerint minden rugó saját körén szünetlen túlvágni törekedik, és ekkép az országos köz erőmű, mint valami jól egybeillesztett, elrendezett gép, minden oldalrul szorítva kénytelen rendesen forogni, és csak akkor jöhet ingadozásba, mikor ezen rugóknak valamelyike elgyengül és nem bír elég visszahatási erővel többé, azaz: mikor egy rész — erkölcsileg véve — megszűnt elég éberséggel, értelmiséggel és energiával bírni, s ekkép kötelességét többé nem teljesítheti; midőn — közbevetőleg — a statusra nézve nincs más gyógyszer, mint ily ellankadt rugót mással pótolni, valamint nincs más mód ily nyavalyának elkerülésére, mint a statusgép minden részeit oly intelligentiákkal tölteni be, melyek a rájuk gyakorlott hatásokra értelmi súly által vissza is hatni képesek legyenek, mi egyébiránt általjánosan, biztosan és tartósan egyedül alkotmányos és köz állományi életben érhető el; mert szünet nélküli s minden oldalú nyilvánosság és felelőség nélkül elvégre felette kevés kivétellel a legjobb fő, a legszilárdabb kebel is rendszerint egyoldalú lesz és ellan-

kad, midőn rendszerint és tartósabban csak a szabad életnek mezején világlik a bitorlottakbul a valódi felsőbbség ki. E tekintetben tehát — megengedem, nehogy kisebb árnyéklatokba ereszkedni legyek kénytelen — inkább csak annyiban változott állásunk, hogy most, az áldott békesség közepén, több időnk van, altaljános, minden oldalú és szenvedély nélküli computusra, mint vala azelőtt; mert hiszen alkotmányos viszonyunk meg nem szűnt, és ekkép most sem szabad aludnunk, vakon hinnünk és minden óvatosságbul kivetkeznünk. — Azon egészen megváltozott körülmény, mely közt most létezünk, a körül forog itéletem szerint, hogy csak kevés évvel ezelőtt két kérdést tekintve, mely a magyar élet két fő és mellőzhetlen feltétele, nemcsak tisztában nem voltunk kormányainkkal, sőt úntig vala okunk mind az egyiket, mind a másikat oly féltékenyen védni, mikép mint súlyos betegnek, nekünk sem lehete teremtői, kiállítói munkára sem nagy kedvünk, sem nagy erőnk.

Nemzetiség az egyike, életet emelő haladás a másika ezen kérdéseknek. — Mennyire és mily hosszú időkig kellett az elsőre nézve nyilt megtámadások,

mint nemkülönben armidai elszédítések ellen néha valóban a kétségbeesés érzelmével küzdenünk, éppen oly kevéssé tagadható, ha mindent, miknek eldődink és saját magunk mindennapi tanui valánk, sötét ködbe burkolni nem akarunk, valamint nem tagadhatni azt is, hogy azon ürügy alatt, mikép a magyar állomány valami szent boltozat, és ekkép valami „noli me tangere“ volna előmenetelünk és kifejtésünk, vagy egészen megakasztatott, vagy egyáltaljában oly ferdén és oly foltozásokként vagy egyedül papiroson vétetett munkába és vitetett végbe, mikép a magyar, ha ismét csalni nem akarjuk magunkat, bizonyos nagy ünnepélyeken kívül, mikor arany zsinóros köntösben a magyart játszsza, és mikor őt, ki nem ismeri, legalább is cserkesznek, sőt afghannak tartaná, rendszerint valami bodzás lábú, ki haladni nem bír, és ezer-foltos rongygyal befödött koldusnak szerepében mutatkozik, ki azonban ezer nyavalygó altatások- és ábrándokkal még ma is szintoly teljes, mint e világon akárki.

Hogyan állunk e kérdések körül azonban ma? Nemzetiségünk meg van mentve. S most csak

tőlünk függ annak felsőbbségünk által szilárd és hosszú életet szerezni. Előmenetelünk legnevezetesb kérdési pedig nemcsak sokkal szabadabb s több oldalú vitatás alatt, mint eddigelé akármikor, de alkalmasint felülrül jobban pártolva, mint alulrul.

Azelőtt nemzetileg és szabad emberileg a lehető legnagyobb veszélyben, és ekkép ezek körül legnagyobb, legkeservesb küzdésben, kivált mert a nagyobb rész e kettős veszélyt nem vette észre, és ekkép édesen aludt, és így egynek százért kellett horatius-cocleskedni; most azonban nemzetileg megmentve és szabad emberileg oly körülmények közt, hogy előmenetelünk ellen — hahogy repülni és felhőkben nyargalni nem akarunk, vagy a velünk egybeházasított örökös tartományok rovására gyarapodni, és ki is bírjuk szemelni azon utat, melyen haladni lehet — bizonyosan semmi áthághatlan akadálytul nem kell tartanunk, hacsak saját magunkban nem fognak kifejlődni áthághatlan akadályok.

S most kérdem: igaz-e ez vagy nem? s természetesen egészen magunk közt; mert hiszen

elég méltalommal bírok mindenkitül oly népszerüségi áldozatot nem követelni, mihez képest ilyes veszélyes igazságot — t. i. egyedül magára s korántsem a köz állományra nézve veszélyest — valamely népesb vármegyei közgyülésen is elmondani vagy éppen írás által bocsátani köz hírré elég bátor legyen; mert hiszen a hőslelkűek meg a jószívűek, kik meg nem szűnnek a gyanusítások ellen buzgólkodni, de mindenkit a kormány, sőt egyenesen a rossz lélek czimborájának keresztelnek, — mert hiszen ez nem gyanusítás! — ki csak egy vonással is merne mély combinatiójuktul távozni, őt bizonyosan, ha csak azon okbul is, lepisszegik, s nevét s becsületét bepiszkolják, mikép a szabad szólás meg a szabad sajtó elve szeplőtlen maradjon, és az egész világtul bámult és irigylett (!?) vármegyei autonomia — csakhogy többek közt most alkalmasint bezárni lesznek kénytelenek a magyar színházat, mert az autonomia csak félig sem bírta behajtani a pénzt, ó irgalmas Isten bocsáss meg nekik — az autonomia, mondom, hitelében mindinkább s inkább növekedjék!!![16]) Mire nézve meg kell vallani, a methodus valóban felette különös

és csudálatos mód nélkül, csak Isten áldását ne nélkülözze, és magas czélját se szalaszsza el.

Tehát egészen magunk közt: igaz-e a felhozott vagy nem, és ugyan nem áll-e a kormány mind nemzeti, mind alkotmányos tekintetben oly mezőn, melyre lépni ha azelőtt is próbálgata néha, oly szilárdul, oly állhatatosan még sem állott soha is, mióta Magyarország Ausztriával egybeházasítva van? Feleljünk erre őszintén. S mit leszünk kénytelenek megvallani? Valóban nemcsak azt, hogy soha sem mutatott kormányunk nemzetiségünk és alkotmányunk iránt több hajlamot, mint kivált néhány évvel ezelőtt, hanem hogy oly tettlegi zálogit sem adá soha is annak, mennyire akar mind az egyiknek, mind a másiknak szellemében cselekedni, mint egy idő óta. — De ha ezt nem tagadhatjuk, — és ez nehezen eshetnék, mert lettdolgok bizonyítnak mellettem — ugyan nem következik-e maga magátul, hogy mi sem maradhatunk kormányunk átellenében oly csökönyösek, oly negativok, a milyenek eddigelé valánk, hanem nekünk is módosítnunk és közelítnünk kell, hahogy Magyarország lehető legnagyobb boldogsági kifejtése való-

ban fő és egyedüli czélunk és nem az oppositio mezején nyert népszerűség fenntartása és minden módoni bővítése? Mi közt természet szerint nagy a különbség, és ekkép az egyik vagy másik czélhoz vezető utak sem lehetnek ugyanazok.

Nem szeretem olvasómat előbbi munkáimra visszaidézni, elég szerencsés és megjutalmazott levén, ha e jelen száraz értekezést szíveskedik béketűréssel elvégezni. De itt még is bátor vagyok, és bizony éppen nem a következetlenségi vádnak, mely engem érhetne, elkerülése végett, mert személyemnek kiszépítése nem czélom, hanem inkább a dolognak könnyebb felvilágosításaul, figyelembe hozni: hogy én már 1831. évben Világ czímű munkámban hozám fővonásokkal elő, mikép a mi körülményeink közt változatlanul oppositio tagjának lenni nemcsak nem következetesség, de a mellett, hogy felette káros, mert általa a szerepjátszó rendszerint saját bitor fényének rendeli alá a köz álladalom jóllétét, oly képtelenség, mint ha valaki a segédkezet szintúgy rúgná vissza, mint a halálba lökőt. Sőt már 1830-ban is így szóltam, mivel már akkor sem lehetett kételkedni a kormánynak őszinte

és elvszerinti jobbrafordulásán. Hatása azonban nem volt, — mit egyébiránt gyenge szavaimtul nem is vártam, miután annyi nálam erősb sem bírt a balfogalmak tenger árjával — mert a helyett, hogy a kormánynak jobb vágásba léptét az őszinte megismerésnek és hálaérzetnek oly nyilvános bebizonyításával fogadta volna azon rész, mely leginkább s leghangosban pengeti: „mily mindenekfölött volna néki drága a haza“, mihez képest a kormány látván, hogy loyalis féfiakkal van dolga, kik úgy is elég göröngyös utait nem törekednek még nehezbíteni, mindinkábbi hajlamot nyert vala, lehetségig kezet nyujtani nemzeti kifejlődésünkre; e helyett, alkalmasint sejtvén, mikép semmi által nem kaphatni oly olcsón, oly könnyen és oly biztosan hírre és népszerűségre, mint pompás gáncsoskodás és prokátori subtilitások által, vagy — akarom hinni — mert ezt tartá legjobb methodusnak a kormánytul mind nagyobb és nagyobb kedvezéseket nyerni, naprul napra nevekedék az oppositionalisták száma s naprul napra lármásb, követelőbb, fenyegetőbb lett; minél fogva midőn azok előtt, kik vármegyei felfogásnál magasbra

tudnak emelkedni, valami intractabilis házsártos színében jelent meg a magyar, ki minél többet nyer, annál többet követel, annyi antipathia, ingerültség és keserűség fejlődött ellene viszont azoknak egy részében ki, kiken áll a vásár, mikép bizony nem legkönnyebb munka volt, isméti hátraesésektül megóvni a hazát. Rendre feljegyzém mindazon bús napokat, és nem egy-két, de számos esetet tudnék elősorolni a mondottak bebizonyítására, mikor azon nagy fordulat derekán állánk, melyhez képest a kormány kisérletül velünk a nemzetiség és szoros alkotmány útját járni próbálá, és a magyar, maga magának mindig legnagyobb ellensége, ezt vak hevében, vagy inkább bálványaitul félrevezetve, nem bírta, nem akarta átlátni és ok- és időszerintileg használni, sőt mindazokat egyenesen a rosszlelkűségnek vagy legalább a gyáva felfogásnak pellengérére állítni és hitelüket ügyesen megőrleni, meggyilkolni törekedék, kik őt, a magyart, vagy jobban mondva — mert ez a magyart nem illeti — „terroristáit“ arra figyelmeztetni merék, hogy a nemzeti és alkotmányos közelítést nem volna józan, nem

volna bölcs, nem volna szabad méltatlan gyanúval, provinciális gőggel és ellenzéki viszketeggel már csirájában megsemmisítni. De siket volt legtöbb, s valóban tán egyedül azért, — s tegyék kezeiket mellükre s tagadják, ha merik — mert jobban esett lelküknek (!) a mindennapi közel „éljen“, mint hazánknak jobbadán zarándoki megtagadás és napszámosi nehéz veríték által elérhető egykori távul-fénye, vagy tán — meg akarom engedni — mert bona fide azt hitte, lármával, gáncsoskodással, ujjhúzással többet nyer, mint loyalis közelítés és nyájas mód által. Sokszor, miután teljes tisztaságban állott előttem, mily kimondhatlan kárt okoznánk hazánknak, vérünknek, ha a kormánynak hozzánk közelítését nem fognók két kézzel, minden tartalék nélkül vágytam homlokegyenest rohanni a rosszul fékzett szenvedélyek árja ellen. „Legalább kötelességemet teljesítem, — így gondolám — habár nyomdoktalan sodortatom is el.“ Azonban egy kis megfontolás után úgy mutatkozott előttem, mintha nem érkezett volna még be azon időpont, mikor a siker minden hihetőségébül kivetkezve, nem marad egyéb hátra, mint legalább

a saját lélekismeret megnyugtatása végett küzdeni; mihez képest csekély erőmet minden haszonhajtás nélkül nem is vetém mérlegbe, de reményteli, mikép nézetemet lassanként többen fognák osztani, azt oly időkre fenntartani törekedém, mikor tiszta szándékú eszközlésem nemcsak keblem megnyugtatásával, de sikerrel is járhatna, általjában eddigelé soha nagy hajlamot magamban nem lelvén, nagy kényelmesen és szép áhítatosan Pilatusként kezeimet mosogatni, míg a reménynek csak egy parányi szikrácskája is pislog vala előttem.

Már vajjon itt van-e ideje, hogy elvégre ezen legkényesb kérdést jó sikerrel, lepleg nélkül szőnyegre lehessen hozni, miután alkalmasint egy sem fog még most is annyi hiúságot, gőgöt, velőtlen enthusiasmust, félrefacsarást, színházi szerepeskedést és hypocrisist mozgásba hozni, valóban nem tudom; de remélem és hinni akarom, mert nézetem szerint oly tiszta, oly egyszerű az, mikép egy kis jóakarattal, egy kis őszinteséggel és egy kissé több hon-, mint önszeretettel alig lehet máskép felfogni. Ámde ha ez nem volna is így, azért még sem lehet továbbra halasztani annak minélelőbbi

tisztába hozatalát, s pedig, mert ez azon kérdés, melynek gyökeres megfejtésétül függ ezentúl leginkább jövendőnk, minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — megváltozott saját körülményeink és egyáltaljában a civilisált világnak megváltozott eseményeinél fogva nem maradhatunk többé a negatio mezején, hahogy a nemzetek sorábul lassanként kiesni vagy jobban mondva: „kikopni“ nem akarunk, de ki kell lépnünk, ha élni óhajtunk, a positivitas, a cselekvés mezejére. És itt válik most el vérünkre nézve az életre vagy halálra vezető út, a mely közt, miután Magyarország pillanatai mind drágábbak és drágábbak lesznek, lehetetlen továbbra halasztani a választást. Mihez képest én legalább, bármily indignatio törjék is fejem fölött ki, ezentúl, mennyire bírom és engedtetem, minden tekintet nélkül fogom fejtegetni ezen lehető legcsiklandósb kérdést.

„Cselekednünk kell, ha élni akarunk, gyökeresen, mély sarkalatilag cselekednünk.“ Ezt okoskodásom talpkövéül állítom. De ha ez igaz, mit tán nem könnyű volna tagadni, akkor, feltéve, ha nyavalygó pangást, végvonaglatot nem akarunk

erővel életnek kikiáltani, állásunk egészen megváltozott létének is szükségkép teljes tisztaságában kell előttünk felvilágosulni, mely szerint ha azelőtt, mikor védelmi helyzetben valánk kénytelenek lenni, nem volt is káros, vagy legalább nem volt gyilkoló, sőt hasznos lehete, bármily ellenséges állásban lennünk is kormányunkkal; most viszont életünk forog veszélyben, ha némi fő kérdésekre nézve kormányunk hajlamát, kézfogását, együttmunkálását magunknak meg nem nyerhetjük, és ekkép most megint az a feladat, minél barátságosb körülmények közt léteznünk azzal.

Ha azelőtt, mikor hajszálon függött nemzetiségünk, és egy sarkalatos törvényünk sem volt ép, s mi több, a kormány a helyett, hogy ily súlyos állapot közt őrangyalként állott volna mellettünk, vég elolvasztásunkat tervezte titkosan, sőt lepleg nélkül, ha vérünknek ily agoniái közt a rejtély, sötétség, kétértelműség, szóval: az amabilis confusiónak sáncza mögé bújt a hon értelmes híve, és tisztán látván, mikép nemzetileg és alkotmányilag haladni lehetetlen, időzött és a vis inertiae vala működésének meg nem szűnő

vezérfonala, vagy, más szavakkal, szakadatlanul az oppositio során állt: ugyan nem helyesen tette-e, és lehet-e ezt kárhoztatni? vagy inkább — mert igen sokan vannak, kik egyáltaljában mindent kárhoztatnak, mi oly színű emberek oldalárul jő, mint mi vagyunk — azok előtt kárhozatosnak mutatkozik-e Magyarország e védlő taktikája, azaz: oppositionalis szelleme, kik érzik vagy legalább sejtik, hogy anyagi jóllét bármily atyai szárnyak alatt is korántsem tölti még be a lelkesebb ember vágyait, ha nemzeti szüzessége feldúlva, s férfiúi függetlensége lebilincselve van? És itt leljük hátramaradásunk valódi titkát, leginkább itt, minthogy a magyar szerencsés sejtésénél fogva inkább éppen nem akart haladni, mint haladni nemzetlenül, alkotmány nélküli mezőn; szerencsés sejtésénél fogva mondom, mert ha ezen halad, alkalmasint bátran el lehet ma már mondani róla: requiescat in pace, midőn csak tőle függ, ha t. i. győzi értelmességgel és okossággal, — és e tengely körül forog életünk — rövid évek alatt hátramaradásibul kivetkezve, versenyt futni más nemzetekkel a köz polgári kifejtés dicső mezején, s pedig mert a

magához hű vér, mely meg nem szűnt nemzeti és szabad létért még a végvonaglás kisérő pillanatai közt is küzdeni, megtörhetlen bajnoksággal valódi csudákat mivelhet, hahogy cselekvési mező nyílik előtte, és elég bölcseséggel is bír, azon oly módon haladni, mikép léptei ellen az ellenhatás árját fel ne bőszítse, és ez által előmenetelét lehetetlenné ne tegye.

Nem igen volt eddigelé azért az idegennek különös joga hátramaradásunkat szemünkre hányni, sőt sympathiát vala kénytelen a derekabb vérünk jobb részével érezni, minthogy ez nemesb kincseinek megmentése végett hátat bírt fordítni a kifejlettebb népek ezer csábjainak s koldus szabadságát elibe tette a megaranyzott szolgaságnak; valamint nem oly igen nevetségesnek mutatkoznak számtalan honfiak különösségei is, mint például egy elhúnyt honi bajnoknak[17]) azon ismert és nem egy által lekacagott útmutatása is, melylyel számosb évekkel ezelőtt egy előkelő, de újoncz követnek tudakolására: „vajjon mily vezérfonál után volna neki cselekedni józan“, laconice azt felelé: „ellenezze mindazt tántoríthatlan makacssággal,

mit a személynök keresztül vinni s elérni akar, és a leghelyesb vágásban leend.“

Száz meg száz ily esetet lehetne előhozni, melyek az előtt, ki titkainkban avatatlan, — s hány van, ki titkainkat felfogta, vagy azokat felfogni legalább egy kissé iparkodott volna? — mindannyi különösségek és hóbortok, melyektül a magyar általjánosan bélyegezve, mint valami mozdulni teljességgel nem akaró, saraiba és poraiba szerelmes izé jelenik sok előtt meg, holott a dolgok egy kissé tisztább ismerete után a mélyebben gondolkozó in ultima analysi azt lesz kénytelen megvallani, hogy a magyart általján véve nemcsak feddeni nem lehet azért, ha eddigelé a köz csinosodás mezején nagyobb léptekkel nem igen lépett elé, de neki megbocsátni kell, sőt még menteni is őt, és pedig, mert ha védlő téboldóibul a positivitas mezejére kilép, mielőtt nemzeti és alkotmányos tekintetben egy kissé szabadabban vehet vala lélekzetet, és ez által lehető legveszélyesb koczkára állítja két legfőbb érdekét, felette nagy kérdés: azon „plus“, melyet haladásai közt tán arat, kivált belbecsre nézve, felér-e ama „minus“-

sal, melyet efféle kisérletei közt saját magán alkalmasint ejt. Mirül egyébiránt különbözők lehetnek a vélemények és soha el nem döntve, mert volt események körültiek; midőn azonban nem tagadható, hogy t. i. nemzetileg és alkotmányilag él még a magyar, mikor viszont az még be volna bizonyítandó, „vajjon e kettős tekintetben élne-e még, ha mielőtt ezek némileg biztosítvák, más népekkel és kivált szomszédaival a haladási pályára lép". Korántsem volt tehát a magyarnak eddigi csökönyössége oly igen képtelen, mint azt sok felszínes irkász és lapos felfogású elméncz a világgal elhitetni akarná, sőt nem egy nyomadékos védokot lehetne a mellett felhozni, mikép a török, szláv és német közé felette különösen szorítkozva tán éppen mozdulatlanságának tulajdoníthatja legfőkép, hogy eddigelé el nem olvadt s minden szabadságaibul ki nem vetkezteték.

Senki ez okbul eldődink szerencséjét vagy, nem bánom, „szerencsés tapintatát", sőt, nem ellenzem: „bölcseségét", ha így akarjuk címezni, nagyobb háladattal nem méltányolhatja, mint én, — mely szerint t. i. el nem hagyák olvasztani a

magyart és eltemetni az alkotmányt — kivált ha elég bölcseségük, tapintatuk vagy legalább elég szerencséjük nem volt dynastiánkat, mint nemkülönben a magyar vért kölcsönös érdekeikrül jobban felvilágosítani s egymás-elleniségüket egyhangzásba hozni, mert ez, ha lehetséges lett vala, — mi egyébiránt vélemény dolga — természetesen még sokkal nagyobb köszönetet érdemel, minthogy ha nem egészen nyomorult sors, nemzetileg habár csak tengeni is, és nem sorvadni közvetlen a szolgaság bilincsei közt, vagy más szavakkal: ha nem éppen kétségbeesési állapot, habár csak farkas-függetlenségileg is élvezni, de szeplőtlen vérűleg, csorbátlan fajúlag az életet, mert innen még mindig van felemelkedhetés, azért minden altatás nélkül ez bizonyára még sem felette nagy irigylésre méltó lét, minthogy az embert, a progressiv embert, mennyire istenszikrás ember e földön szerencsét lelhet, boldoggá vagy legalább „agyagsorsával kibékültté“ bizony semmi egyéb nem teheti, mint egyedül fajtájának felnemesült léte és virágzó szabadsága. Ámde ha hős elődőink jól cselekedtek és örök hálát érdemlenek,

mert ők a magyar életnek már-már csak pislogó élet szikráját tökéletesen eltipratni nem engedék, és a kormánynak minden efféle kisérletét ellenzésük vagy mozdulatlanságuk által kijátszani tudták, ugyan következik-e ebbül, hogy azon mai hősök is jól cselekednek, és azok iránt is különös háladattal tartozzék a haza, kik most is ellenzik vagy legalább nehezítik a kormány minden lépteit, most, midőn többé nemcsak nem tervezi a kormány a magyar élet szikrájának eltiprását, de ennek nyomorult pislogása sincs napirenden többé, sőt annak hova-hamarább szét kellene lövelni a haza minden ereibe. — Azért mert felette dicséretes, pénzt száztul tízzel fel nem venni, hogy az négyért kiadassék, és ekkép ily esetben negativitas a józan elv, azért négygyel se lehessen következetesen és elvcsorbítás nélkül pénzt felvenni s a positivitas mezejére lépni át, habár legbiztosabban tizért is ki lehetne azt adni? Ugyan hol itt a logika, hol a következetesség? Pedig a magyar oppositióval szintígy van. — Azelőtt nemzetiség és alkotmány ellen meg nem szűnő háború viseltetett; mi vala tehát akkor a napirenden levő? Egyszerűleg semmi

egyéb, mint az ellenzésnek fegyverét soha sem tenni le. Most azonban mind nemzetiség, mind a régi alkotmány hajótöréstül mentve a parton, de viszont a szükséges kifejtés, a múlhatlan haladás, a hajótörés legaggasztóbb veszélyei közt; mi tehát megint most a legsürgetőbb? Teljességgel nem egyéb, mint az ellenzésnek fegyverét, kivált a nehéz mozsarakat, mint a német mondja: „das grobe Geschütz“ félretenni, — nem „le“, de „félre“, mondom, mert jöhetnek megint idők, hol ezek hasznosoknak, sőt szükségeseknek fognak mutatkozni — és addig is békét kötni, s pedig annál szaporábban s annál elmúlhatlanabbul, mert kezet fogva, vállat vetve a kormánynyal sem fogunk régi falaink omladékibul könnyen menekedhetni, s úgy s oly könnyen s oly szaporán haladhatni, mint közös érdekeinkrül felvilágosítva azt kölcsönleg magunk is szeretnők, és annál kevesebbé, ha elágozva, sőt egymás ellen működünk. Idegen és mindenütt lappangó méregtül óvakodni vala az egykori feladat, mire a legszigorúbb koplalási, csak víz- és kenyér-rendszer legjobban illett; midőn ma az annyira kiéhezett magyar testnek megint

mindenekelőtt táplálék, életet emelő, erőt adó táplálék kell, melyet némi óvatossággal bátran is vehet magához, mert idegen mérgezőktül nem kell annyit tartania többé, csakhogy maga ne keresse azt fel, s maga ne tévedjen a világnak nem egy charlatan patikájába.

Remonstrálni, vesztegleni, halasztani, mindent ködbe burkolni és összezavarni, ellenezni, szóval: elveszni inkább, mintsem diplomatice engedni, hogy nemzetiségünk és alkotmányunk szelleme „nihil de nobis sine nobis“ meggyilkoltassék, mert ha ez történik, szét van törve boldogságunk; két kézzel fogadni viszont, és a köszönet és hála minden jeleivel, bármily oldalrul is mutatkozzék hajlam és sympathia vérünk és alkotmányunk iránt, s így annál inkább, ha ilyest dynastiánk részérül vagyunk szerencsések tapasztalni, minthogy sikert óhajtunk, és ezért nem lehet ránk nézve nagyobb szerencse, mint ha ezen egyedüli és leghatalmasb szövetségest nyerjük ügyünknek meg, s pedig mert haladás nélkül sem lehetünk boldogok, időszerinti jó törvények nélkül pedig, melyek felségi jóváhagyástul függnek, és a végre-

hajtó hatalom őszinte és szilárd pártolása nélkül, bármily dicséretes legyen is egyébiránt a privata industria, bizony csak felette egyoldalúlag és bágyadtan haladhatunk, s ím itt van kulcsa azon problemának feloldására, miért volt menthető, sőt szabad, vagy tán még erényes is, lankadatlan oppositio tagjának lenni, mikor a latán dajka meg a német praeceptor valami elkerülhetlennek állíttatott, mi nélkül a magyar nem üdülhetne, meg harmincz évig sem volt országgyűlés, és a szent korona — mint angol, ki hazáján künn olcsóbban él — útnak indult s külföldön lakott, a patensek pedig, mintha Magyarország minden találmányok bölcsője[18]) lett vala, az egész országot eláraszták sat.: midőn most a feloldott problema megint azt mutatja, hogy tágítni nem akaró oppositio tagjának lenni, most, miután a kormány, ha Isten képében egyenesen a valót tagadni nem merészeljük, mind nemzeti, mind alkotmányos tekintetben leglélekismeretesebben iparkodik megfelelni felette magas, de a köz birodalom szövevényes létét tekintve, nem kevesebbé bokros hivatásának, hogy most — mondom — elv szerint gáncsos-

kodni, gyanusítni, prókátoroskodni és megnemszűnőleg nehézségeket gördítni a kormány minden lépései ellen nemcsak nem erény, de nem is menthető, sőt egyenesen bűn; mert ilyes, a visszahatásnak mozgalmas időkben soha ki nem játszható törvénye szerint, haladását gátolja a nemzetnek, mi nélkül szintúgy nem lehet boldog, valamint nemzetiség és alkotmányos szabadság nélkül, habár ezek pangók is, sem lehet az. Mihez képest éppen oly vétkes az, ki mai időkben csak azért opponál, hogy a kormánynak opponáljon, melylyel a legjobb viszonyban élnünk volna most legnagyobb érdekünk, mint vala vétkes az, ki akkor, mikor nemzetiségünk és alkotmányunk a széles világon egyedül magunkban lelt pártolót, elég gyáva vala a kormány eszközéül lealacsonyítni magát. Mibül az foly, hogy a mi körülményeink közt változatlanul oppositio tagjának lenni oly értelemben, mint valának haldokló nemzetiségünk s feldúlt alkotmányunk egykori védő hősei, nemcsak nem következetesség, de egyenesen a magyar vér legszentebb érdekeinek hiú lábokkal tapodása; és egyedül az a következetes és egye-

dül az eszközli hű bajnokilag a köz magyar állomány valódi hasznát, ki magárul és személyes érdekeirül felejtkezve, nem félig-meddig s vonakodva, de lovagilag áll oly kormány mellé, mely a nemzetiség és alkotmányos haladás zászlóját tüzi ki, midőn viszont semmit nem hágy mozdítlanul, hogy az érintett kettős mezőbül kieső kormányt abba visszacsábítsa, visszaidézze, mit ha teljességgel nem eszközölhet, s tisztán áll előtte, hogy nem emberhez tapadó gyarlóság, nem körülmények szövevénye, — és itt fekszik a dolognak elhatározó léte — hanem koholt terv a nemzetiség és alkotmány künti kalandozásnak oka, kész magárul és személyes érdekeirül felejtkezve, mindenét, sőt életét bocsátni koczkára, hogy az istenektül nyert sajátját védje. Mikbül végre az következik, hogy éppen azon egyén, kivált ha hosszabb életű és több kormány-phasisokon él keresztül, legkisebb következetlenség nélkül majd legszilárdabb védje lehet a kormánynak, majd annak legelhatárzottabb ellenzője, valamint t. i. a kormány nemzeties és alkotmányos, vagy nemzetietlen s önkényes. Csakhogy a dolognak alkalmazása a körül forog,

kinek mi a legfőbb czélja, saját maga-e vagy a haza. Mikor fájdalommal el lehet mondani, és mi több, be is bizonyítani, hogy e tekintetben, mintha e mezőn legkönnyebben megcsíphetné a hiú, a gyarló embert a kisértő, valamint azon számtalan bóknak, melylyel egy részrül a kormány tömjéneztetik, rendszerint sem kormány-, sem hazaszeretet nincs háttérében, de egyedül kevélység és feljebblépési vágy, szintúgy nem lappang általjánosan véve mindazon pompás declamatiókban, melyek a nép czirógatására és a kormány lealacsonyítására kidolgozvák és könyv nélkül betanulvák, legkisebb egyéb, mint a varázslónak saját drágalátos „magája", saját mindenek fölé helyzett személye. Mihez képest ha egy feltétel nélküli, úgy nevezett conservativ, egy kivétel nélküli opponenssel négy szem közt találkozik, valóban bátran kezet foghat egyik a másikkal, s egyik a másiknak viszont azt rebesgetheti, ha politikai czéljairul őszintéskedik: „hanc veniam petimus damusque vicissim", minthogy mindkettő nyomorult lény, vagy legalább „nyomorult hazafi", egyik tizenkilencz, másik egy híján húsz, csakhogy gyenge

léténél fogva egyik felfelé, a másik lefelé kapaszkodik.

Oppositio nélkül emberek közt szinte semmi nem fejlődhetik ki csak félig-meddig is, minthogy annyira elfogult, egyoldalú és szenvedélyes még a legjobb velejű, legtanultabb és leghidegebb vérű is. Felhívni kellene oppositiót ennek okáért, hol nincs, mit már több ismeretes és a gyakorlati életben vajmi jártas, jóllehet alkotmány künti statusember őszintén kimondott, mikép mindazon rögtönzött rendeletek és ellenrendeleteknek eleje vétessék némileg, melyek a rostátlan parancsok mindennapi ivadéki, s mód nélkül több zavart okoznak, mint támadhat azon halasztásokbul, melyek egy loyalis oppositiónak — loyalis oppositiónak mondom — természetes kisérői. Ámde alkotmányos rendszernél, hol a lehető legtöbb értelmességek kifejtése s magok közti legszabadabb súrlódása, habár némi helyzetekben csak lassan érhető is el, még is változatlanul a legfőbb szempontok egyike, a mindig éber oppositio nem kevesb, mint a nemzeti életnek egy lényeges része: „mi nélkül nem“.[19]) Azon felette gyöngéd vonalon válik el itt azonban

a „dicséretes és kárhozatos“, vajjon az oppositio egyedül csak azt akasztja-e meg, mi nemzet és alkotmány elleni, és nem gyilkolja-e meg azt is, mi a nemzetnek, az alkotmánynak új életet, új jövendőt adna.

És ezen utolsó néhány sornál,[20]) bizom a nagy, az igazságos Istenben, ki egyesek hibáiért nem sujthat egész népeket, nem egy elfogultnak fog szeme felnyílni, miszerint tisztán lássa, hogy valamint magyar körülményeink közt a veszély óráiban megtörhetlen oppositio tagjának lenni legnagyobb erény lehet, úgy hozhat viszont az indiscret oppositio honunk fejledező reményire legnagyobb átkot is, a mint és a mennyiben t. i. ok-, körülmény- és időszerinti, vagy ezekkel homlokegyenest ütközik össze. Valamint tehát senki nem ismeri el általján véve az oppositio hasznát, sőt szükségét annyira, mint én, szintúgy bizonyosan nem állítja honunk azon hű bajnokit, kik minden csábon túlemelkedve, megtörhetlen éberséggel őrködének és őrködnek nemzetiség és alkotmány fölött, senki is magasbra nálamnál; midőn viszont tán nincs körülményeink közt semmi is utálatosb,

semmi is émelygetőbb, mint mindazon fattyú hiúság, buta felszínség, magány érdek, bosszúérzés, nagyravágyás és hypocrisis, mely a magyar politikai életnek bonyodalmi közt a nemzeti őrködés tisztes köntösében rejlik, s melyet ekkép kötelesség minél előbb leleplezni, minthogy mindaddig, míg ily ingrediensektül ki nem tisztíttatik a magyar oppositio, s pedig a civilisált világnak közös véleménye előtt, mindaddig soha nem fog a magyar vér kormányának átellenében a méltányosság és loyalitás azon varázsfényében állni, melynél politikai sphaerában mai időkben nincs nagyobb hatalom, mert minden deréknek megnyeri elvégre hajlamát, kézfogását; mikor ellenben — és legyen ez egyszer kereken kimondva — valami elégedetlen, házsártos, magán segítni nem tudó, de azért idegen segítséget mégis gőggel visszalökő barbár nép czivódásai közt fog kormány-viszonyiban sínyleni a magyar örökkön örökké, míg a valódi hazafiság a színlett s csak szerepül vagy palástul választott hazafiságtul megkülönböztethetni, t. i. az arany salakjaibul kiemeltetni nem fog. Hozzuk tehát tétova nélkül ezen életkérdést szőnyegre, hadd

ismerje meg a nagy közönség elvégre jó és álnok, vagy ha máskép akarjuk nevezni: hasznos és káros barátit, s hadd tapasztalja, hány pompás honbálványzó fényes arczfedele alatt nem lappang egyéb, mint egy hiú önbálványzó, ki mit sem gondolván a közjóval, a hon előmenetelével, mi körül az egész világot és nem ritkán saját magát is szünet nélkül mystificálja, egyedül mindenek elibe tett önző személyének haszna vagy tömjéneztetése végett áldoz fel és rendel alá mindent. És ez annál szükségesb most, mert a positivitas mezejére vagyunk kénytelenek lépni, ezen pedig a kormány hajlama, kedvezése nélkül nem igen haladhatunk, és ekkép az ellenzésnek mindazon keserű kifakadásit és eredvényeit lélekismeretesen kellene kerülnünk, melyek akkor tán illettek vagy legalább nem oly igen valának latra veendők, mikor védő állapotban volt a magyar; midőn most, mikor itt a haladás ideje, a lehető leggyászosb pangást, visszaesést, sőt nemzeti megsemmisülést is vonhatnának magok után.

Nincs is ez okbul semmi is üdvösb, — ha azon kérdéseket, melyek honunk és kormányunk

köztfennforognak, egyszerű alapjaikra állítni akarjuk, mi nélkül soha nem boldogulandunk, — mint őszintén fejtegetnünk: vajjon mi nemzi azon keveréket, mely a magyar oppositiót oly rossz szagba helyzi, és ekkép hatását annyira zsibbasztja; s aztán a hihetőség számait annak kitudására egybevetni: vajjon mily benyomást tehet kormányunkra, s azt mily hangulatba hozhatja oly oppositio, mely a gyanúnak tajtékával legtisztább szándékú és legjózanabb felfogású czéljait is bepiszkolja, és mely ellenzése által még azt is meghiúsítja, mi leginkább a nemzet javát eszközlené. Mert csak akkor, midőn e két szempont lesz tisztában, fogja a magyar közönség nagyobb része tán észrevenni, hogy valamint van méltányos, loyalis és ekkép „nagy súlyú“ oppositio e világon, úgy lehet viszont „ujjhúzási, bosszantói“ és ekkép „kis súlyú“, vagy jobban mondva, „ellensúlyú“ hetvenkedés is. Mihez képest aztán mindenki tetszése szerint a haza nagy színpadán vagy a hazafinak, vagy az ügyésznek játszhatja szerepét, vagy ha egyiket sem játszsza, legalább sokkal könnyebben megitélheti: ki micsoda.

Mielőtt azonban közbevetés nélküli fejtegeté-

sébe bocsátkoznám e felette fontos két szempontnak, mi némi sikerrel egyébiránt egyedül Magyarország, sőt az ausztriai köz birodalom diagnosisának kitapintása után fog történhetni, legyen szabad a fennforgó tárgyat még a jövő szakaszban folytatni, és azután a „quando“ kérdésérül a „quomodo“ fejtegetésére mennem át.

VI.

— — — — — — — — — —[21])

És én ennél fogva — sorsomat elvárom, — hazánk erőművét több évvel ezelőtt, mennyire csak bírta csekély erőm, megindítám; ezt tenni lélekismeretem parancsolá. Jól tudom, hogy én, tehetetlen, a nemzeti testnek olly csekély tagja azt megindítni igen, de fenntartani nem bírnám. Tudtam jól, — mert az mindenütt úgy történt — hogy sokan szenvedelmes buzgóságukban, s mert nem tudnának áradozó szívüknek parancsolni, annak túlhajtásában fognák gyakorolni erejüket, és abban látni következetességet: „ki megindítja, az lepergésig hajtsa is“, mint ez fájdalom, meg is esett. Tudtam én ezt mind előre, de azért még is tevém, s pedig mindenekelőtt, mert fajtám becsület nél-

küli tengésének elébe tettem a halált, és aztán, mert — a tökélyesűlhetés szelleme után ítélve, mellyben erősen hiszek — nem gondoltam, hogy minden népnek, és ekkép a magyarnak is, mindazon szánakozásra méltó tévútakon kellene előbb bolyongani, mellyekre annyi nép, mint cholera ideje alatt annyi sepredék, vetemedett, mielőtt tisztán fogna előtte állni a valódi és a jobb rendre olly közel vezető út; ezt nem gondolhattam, sőt az ellenkezőrül még azért is meg valék erősen győződve, mert hiszen nálunk magyaroknál, miután alkotmányunk már van, nem lehet az a feladás, mint más népeknél tán igen, hol az önkény törvény, és ekkép mindennek, úgy szólván, előbb felfordulni kell, mielőtt alkotmány léphessen világba, — minek másutti szükségét vagy szükségtelenségét ez úttal nem vizsgálom — de feladatunk nékünk magyaroknak az, ha csalni magunkat nem akarjuk, és jó vagy inkább ‚felette rossz‘ szívünk utopiába nem ragad, hogy alkotmányunkat — miután alkotmányunk már van — fel ne fordítsuk, de azt a jelen időhöz képest módosítni, az igazsághoz, és ekkép mindenki hasznához közelébb

vinni s annak áldását minden honosinkra terjeszteni ügyekezzünk.

S ím azért tettem, a mit tettem, s nem csalódtam, mert hiszen jó időben kieresztetett a túlgőz, és az erőművnek rendes forgásba tételét és abbani megtartását oly mesterek kezeiben látom, kikben bízik a nemzet, s kik messze az ideologiátul nem ingadoznak tüstént, s nem olvadoznak könyörületes barátként rögtön irgalomra, ha egy kissé csikorog és nyikorog is itt-ott a honi erőmű, de mindent magosb szempontbul tekintvén, oly útra vezérlik a magyart, hol legelőbb és legbiztosabban fog érni czélt.

És ha ma ismét azt teszem, a mit teszek, a mit e közlemény által teszek, azt azért teszem, mert a Pesti Hirlap születése alkalmával bennem támadt aggodalmak igen nagy mértékben megvalósultak, és a legmélyebb búba sülyesztének. Mit ezelőtt cselekedtem, lélekismeretem sugalásábul cselekedtem; mit ma mívelek, arra szinte lélekismeretem készt. Bár ne csalódnám se magamban, se honi rokonaim ítélő tehetségében!

JEGYZETEK.

1) A *Jelenkor* 1842. évi 42. számában „Felvilágositó felelet a mult évi Jelenkor 102. száma 419. lapján Barsmegye közgyűlésérül szóló 7. pontra . . .“ czímen megjelent czikkre vonatkozhatik.

2) Széchenyi itt Kossuth Lajosnak Pest vármegye 1842 június 10-iki közgyűlésén tett indítványára czéloz.

3) Kossuth Lajos a szláv kérdésben a Pesti Hirlap 1842 június 19-iki számába „Virraszszunk“ czímen vezérczikket írt. Széchenyi ezt a czímet fordítja itt ellene.

4) Czélzás *A Kelet Népe* czímű művére.

5) Gróf Dessewffy Aurélra vonatkozik.

6) Széchenyi, fogalmazványán levő megjegyzése szerint, e kifejezést meg akarta magyarázni. Fido bizonynyal állatnév, s így e kifejezés értelme: állati észszel.

7) Holt súlyként.

8) Széchenyi fogalmazványára e helyen ezt írta: „hier citiren“. Ez az utasítás titkárának, Tasner Antalnak szólt, a ki Széchenyi minden fogalmazványát a lemásolás előtt átnézte, s Széchenyi esetleges utasításait végrehajtotta. Itt is a törvényeket czím szerint pontosan ő írta a fogalmazványra.

9) Itt Széchenyi a fogalmazványon megjegyezte: jetzt muss man von Kossuth citiren. Sajnos, ez nem történt meg.

10) Gustermann Antalnak 1. Ausbildung der Verfassung des Königreichs Ungarn, 2 Bände; Wien 1811 és 2. Ungarisches Staatsrecht, I B. 1818; Piringer Mihálynak Ungarns Banderien und derselben gesetzmässige Verfassung, 2. B. Wien 1816 czímű műveire vonatkozik.

11) Széchenyi dr. Wildner Ignácz következő művét érti: Ein Haupthinderniss des Fortschrittes in Ungarn. Dargestellt von Dr. I. W., Edlen von Maithstein, Indigene von Ungarn. Mitglied der Juristen-Facultät, Hof- und Gerichtsadvocaten in Wien und gewesenen suppl. Professor der Rechte daselbst. Wien, 1842. Wildner e művében az ausztriai monarchia szempontjából a nemesek nem adózását állítja oda a haladás legnagyobb akadályának. Művét a Pesti Hírlap 1842. évi 142. száma bírálta meg s általában nagyon sok czikke foglalkozik, czáfolja Wildner nézeteit.

12) Ezt a nevet Széchenyi, megjegyzése szerint, meg akarta magyarázni.

13) Széchenyinek írásközben gyakran nem jutott eszébe vagy nem tudta pontosan azt a magyar szót, a melyet helyesnek, találónak vélt. Ily esetben a német, franczia (esetleg latin) szót írta le s a szélen színes irónnal megjegyezte, hogy Tasner keresse meg a helyes magyar szót. Miután Tasner így a fogalmazványon Széchenyi utasításait teljesítette, Széchenyi újra elolvasta kéziratát s a legtöbb esetben elfogadta Tasner szavait. E műben is sok olyan — legnagyobbrészt nyelvújításbeli — szó van, melyet Tasner ajánlott. E helyen Széchenyi e két szót írta oda: ridicule és baszkonty. Tasner, úgy látszik, nem talált azonnal kifejezést, s mivel ez a szakasz csak fogalmazványban maradt reánk, lemásolva nem, nem állapítható meg, hogy került-e egyáltalában megfelelő magyar szó e helyre. A baszkonty, mint Széchenyi egy jegyzetéből kitetszik, úgy látszik, szűkebb körben használt gúnyos kifejezés lehetett, a melyért az ellenzék meg is haragudott Széchenyire s ezen kifejezését szóvá is akarta tenni.

14) Széchenyi itt első sorban Deák Ferenczet értette.

15) A IV. szakasz csak fogalmazványban maradt reánk, de, sajnos, csak 15 lap, a vége hiányzik.

16) Az V. szakasz megvan fogalmazványban és lemásolva. A fogalmazvány lapjainak számozásából és két helyen előforduló nagyobb törlésből kitűnt, hogy Széchenyi e szakaszban két helyen eleinte másként akarta gondolatait kifejezni, de később kitörölte e két részletet s külön leírta. Valószínűnek tartom, hogy e részleteket a következő VI. szakaszban használta fel.

Itt pl. eredetileg e részlet következett:

„Nem kell a kormánynak hinni, mert nem őszinte, hiszen minden tetteiből kilátszik a mephistophelesi köröm“. Sokan ezt mondják, s mi több, minden alkalommal émelygésig variálják, és természetesen ez nem gyanusítás, és mellékesen mondva felette józan procedura is, mert ha mi nem hiszünk, majd hisz a kormány, de nem ám mintha mind kristály tiszták volnánk, s ránk legkisebb gyanú sem férne, hanem hogy elégtelenek vagyunk, és ekkép minket, mint kis korúakat ismét járszallagra kell fűzni, nehogy magunkban kárt tegyünk.

De kérdem, ha a kormány például nemzetiségünkhez nem is viseltetnék bizonyos hajlammal, bizonyos sympathiával, mi közünk nekünk ehhez. A törvény magyar, s im ez által le van fizetve azon adósság, melylyel a kormány nekünk tartozott.

Igazságosan szólva és nem azon szép szokás szerint, melyhez képest bizonyos párt, mely megnemszűnőleg a „Nemzet“ nevében dicsér és flagellál, és más szemében mindig mindent, magáéban pedig soha semmit nem lát, — igazságosan szólva, mondom, ennél többet nem kivánhatunk. Vagy tán még azt is követeljük, hogy belénk szeressen a kormány! Már ez, megvallom, nevetségig különös volna. Mert tisztelet, becsület, de igazság is, szeretetre méltók mindnyájan valóban nemcsak nem vagyunk, sőt — bámulni kell — annyi méltatlanságok után, melylyel némi részekrül szünet nélkül érintetik a kormány, béketűrését végre el nem veszíti. Vagy tán hódolatát a magyarsághoz az által mutassa be, — mi tudom, nem egy magyar apostolnak volna inye szerint, — hogy mindazon tótok, németek, görögök, oláhok stb. ellen, kik nem lesznek stante pede magyarok, vagy legalább nem nemzenek magyar gyermekeket, atyáskodó neheztelését bármily módon tűntesse ki, hölgyeinket férjhezmenéstül tiltsa el, míg a magyar nyelvben rigorosumot nem adának, mert hiszen 100 percenttel lesznek szebbek, — mint írva van — ha magyarul szólnak (!!). Oh Isten Azokat soha ne tüntesse ki vagy ne méltassa legkisebb figyelmére s kivált kegyelmére, ez inkább mind az igazi (!) magyar számára legyen reservalva, kik saját nyelvükön szólni és saját vérüket szeretni merészlenek, sőt azokat, kik elég bátrak minden túlhaj-

tást ingerültségükben visszalökni, és kik rövidlátásukban nem bírják felfogni és ekkép nem akarják elhinni, hogy a zekés magyar lenne azon ideál, melynek utánzására volna meghíva minden halandó, s melyen függne a salus reipublicae, azokat minden tétova nélkül egyenesen mint muszka czimborákat érdemük szerint sújtsa. Nem, nem, legyünk előbb igazságosak, méltányosak, mielőtt nemzeti reformatiónk súlyos tisztében részt venni vagy a körül magunknak éppen vezéri szerepet arrogalni merészlenénk.

Én saját véremhez hű, mert azzá teremtett a Mindenható, a mi vagyok, de egyszersmind az emberiséghez sem méltánytalan, mert emberlét sorsom, egyedül szabad tért kívánok, „hadd fussak más nemzetekkel versenyt", és halhatatlan Foyval életem hátralevő minden pillanatán keresztül azt szeretném harsogtatni, vagy ha gyenge szavamra nincs figyelem, minden magyar keblében azt kitörülhetlen betükkel vésni, hogy az, ki ezen innen marad vagy ezen túl csapong, egyiránt hűtlen magyar vagy egyiránt káros magyar.

17) Széchenyi itt a fogalmazványon levő feljegyzése szerint id. Balogh Pál barsmegyei híres követet érti.

18) Széchenyi e kifejezéshez magyarázatot akart fűzni.

19) E helyen eredetileg „sine qua non" állott, de később Széchenyi a magyar kifejezést írta a latin fölé.

20) Lásd a 16. jegyzetet. Itt eredetileg így akarta e szakaszban gondolatait kifejezni:

Ugyanis tekintsünk az 1825-iki országgyűlésére vissza, és idézzük elinkbe sommás eredményét azon 17 évnek, mely azóta lefolyt, de nem pajzán gyerekekként, kiknek, mint egy ismeretes hazafi mély psychologiai felfogással mondá, vajmi kéj csiklándilag és csípősen eshetik és azért elérthető: szinte a királynak opponálni, miután szinte csak tegnap menekedtek meg a magister virgája alul, sem nem boldog emlékezetű Tellnek szerepekint, melyet annyi volna kiváncsi nálunk játszani, csak volna valahol Gessler, minthogy e szerep legkényelmesb, és a honi variatio szerint körülbelül ekkép foly: ha nem tudsz, nem tanulsz, nem teszesz legkisebb hasznost is, hagyján, légy csak mint opponens minél bokrosb és szavaidban vagy inkább szónoklatidban minél fullánkosb és a nemzet (!!!) fényes érdemeidért múlhatlan felszenteltjei

közé sorol! — Ne ily gyermek velejű és nyavalygó ábrándok, — vagy éppen azon agyrémi hóbortként, melyhez képest sok annyi dacztul felfújt, mintha Julius Caesar veni, vidi és vici szerepe illenék számára, — ne ily nyomorult, valóban csak szánakozást vagy indignatiót gerjesztő szinháziságokként, mondom, melyekkel mai időkben egyébiránt senkit rá nem szedünk többé, ha csak magunkat nem, hozzuk a legutolsó lefolyt 17 évnek politikai complexusát elinkbe, de azon méltányossággal és loyalitassal, mely férfiakhoz illő, s melynél minthogy minden deréknek megnyeri elvégre kedvező véleményét s hajlamát, — aligha van politikai pályán ellenállhatlanabb varázszsal járó hatalom, — és kénytelenek leszünk Isten és minden igazságos ember előtt megvallani, mikép hahogy e lefolyt 17 évnek iránylag csak felette silány eredményit leljük a magyar élet mezején, azt sokkal inkább saját magunknak mint a kormánynak kell tulajdonítnunk, — keserű, de igaz szó, mely ha most nem is tetszik, sőt kérdésbe vétetik, minden bizonynyal igazoltatni fog az idő által egykor, bár vallanánk meg, mert akkor minden el nem volna vesztve még, — s pedig mert őszinte, vagy mi az eredményre mindegy: tétova nélkül lépett a kormány mintegy megbánva, hogy ezt már régóta nem próbálta, a nemzetiség és alkotmány mezejére, hozzánk úgy közelítvén mint értelmes, loyalis néphez, mely ha jó akaratot, jó szándékot, vagy mi az eredményre egyre megy, jó feltételt lát, nem gáncsoskodik fejes abderitaként minden kicsinységek körül, de sommásan és magasb szempontbul fogván fel a dolgok jobbra fordultát, hajlamért hajlamot mutat és minden közelítésnek annyira megy elibe, mikép a közelítő mindinkább s inkább nyerjen kedvet vele kezet fogni, vállat vetni s mint egy közös dologban karöltve járni vele. E helyett azonban, — hogy t. i. „Isten hoztával“ fogadta volna ezen új aerának hajnal fakadtát, mely után annyi hű kebel epedett, de mikor virradni kezde, „prokátori eszénél fogva“, mely szerint azt hiszi, az öröki perlekedés a legmélyebb status bölcseség, rá nem ismert, — e helyett azonban, mint már fentebb érintém, a magyar tán azt gondolván, — mi felette soktul igen kitelik, — hogy ijedségbül tetteté magát a kormány, mintha a nemzetiség és alkotmány útját próbálni akarná, a terrorismus trombitáját meg-

fújni vélte legbölcsebbnek, mikép aztán annál több concessiókat nyerne ő a kormánytul, minél erősben szorítná; mihez képest — s én valóban nem találok erre alkalmasb kitételt, — hahogy nem egyenesen Magyarország kútfenekébül szemléltetik a dolog, hol, igaz, sok előtt sok úgy mutatkozik, mintha egy pompás vármegyei szónoklat vajmi nagy súly volna a világi események mérlegében, az ujjhúzási, az orrok alá borstörési, szóval a „bosszantói“ rendszer jött divatba, s elannyira, hogy itt-ott nem egy hazafi óvakodó szavának daczára az „ige már testesülési“ symptomákat kezde mutatni s oly „jövendőt“ ígérni, mikép a kormány megbántva, elkedvetlenítve, felriasztva — mert hiába az is csak emberekbül áll — oly rendeletek által gondolá némieknek túlkürtöléseit paralisálhatni, miktül, a nemzet loyalitásában bízván, mentnek hitte magát, mely rendeletek, minthogy kivitték őt az alkotmány szoros utaibul, annyira compromittáltak s oly ferde helyzetbe sülyeszték legőszintébb híveit, hogy — bármily keserűn esett is soknak ezek közül — kénytelenek valának az ellenzők sorába állni, s ott mennyire bírták szerepeket is vállalni, miszerint hatásuk tökéletesen nem semmisülve meg és ekkép egykor, mikor tán leperegve a paroxismus, ismét hallgatnának óvó szavaikra! Lepergett azóta ugyan e gyászteli idő, de a közelítés varázsköteléke, ha éppen nincs is tökéletesen szétszakítva, bizony mód nélkül gyengült az.

21) A VI. szakasznak nincs meg sem a fogalmazványa, sem másolata, csak e kis töredék, a mű vége maradt meg.

A GARAT TÖRTÉNETE

ÍRTA

VISZOTA GYULA

Az 1841. évvel meginduló *Pesti Hirlap* nevezetes mozzanat nemcsak a magyar hírlapirodalom, hanem a magyar politika történetében is.

Az addig megjelent újságok (a *Hazai és Külföldi Tudósítások*, a *Pest-Ofner Zeitung*, a *Jelenkor*, a *Hirnök*) szárazságuk, tartalmatlanságuk miatt tulajdonképen nem is a mai értelemben vett hírlapok. A tartalmatlanságot csak részben a censura szigorúsága okozta, ezt leginkább az idézte elő, hogy a szerkesztőkben nem volt meg a szerkesztéshez szükséges kellő tehetség. A *Pesti Hirlap* az első igazi magyar hírlap, és azzá Kossuth Lajos nagy hírlapirói képessége tette. A magyar politika történetében meg azért oly nevezetes e lap, mert ez lett az 1848 előtti rendi ellenzék első szerve. Igaz, hogy Kossuth Lajos számára a talaj igen jól volt egyengetve. Az egyengető Széchenyi István volt, a ki 1825 óta szóban és írásban hátramaradásunk okait taglalva, tetteivel az előrehaladásra sarkalva rámutatott a kormány, a társadalom és az egyedek hibáira. Ennek következtében az ellenzék számra és súlyra nézve mindinkább gyarapodott, s csak az volt egy ideig hátrányos reá nézve, hogy nem volt eléggé egységes. Arra, hogy egységes legyen és szerve-

zett párttá alakuljon: Kossuth *Pesti Hirlap*-ja volt döntő hatással.

Közvetetlen megjelenése előtt jelentős fordulat volt a politikában: a kormány az 1839—1840-iki országgyűlésen elhagyván régi álláspontját, a reformok terére lépett (a mit az örökváltságról, a hiteltörvények és a váltótörvényszékek életbeléptetéséről szóló törvények bizonyítanak). Még az országgyűlés előtt a magyar ügyek vezetőiben is változás állott be, és éppen e változás idézte elő, hogy a censura szigora enyhült, s a magyar sajtó azzal szabadabbá lőn, mint előbb volt. azonfelül, hogy szerkesztő lehetett az a Kossuth Lajos, a ki ez országgyűlés végén szabadult ki a király kegyelméből a *Törvényhatósági Tudósítások* kiadásáért rámért fogságából.

Kossuth a *Pesti Hirlapban* czélját és elvét így fejezte ki: „a journalistika, közölve az egyes nemzetek belső és külső életében történt eseményeket, mutassa ki azon törvényt, melyen azok szellemi és anyagi jólétüket eszközölték. Ez gerjeszszen szent érzelmeket a honfiak keblében, dicső tettekre hevítve azokat, kik erőt, hivatást éreznek hazánk érdekében munkálkodni. Elvünk örökre az alkotmányos szabadság kifejtése és előmozdítása leend“. Megalapítva lapjában a vezérczikket, ezekben hozzászólt az aktuális társadalmi kérdésekhez, rámutatva a hibákra és sürgetve a reformokat, majd később egyengette az utat a jövő országgyűlés számára. Már szerkesztőségének kezdetén, a midőn még csak társadalmi kérdéseket taglalt, úgy írt, a hogy hírlapban addig Magyarországon senki sem. Nagy írói képességgel, a nyelv kincsének bőségével, fordulatosságával tömören és erőteljesen tudott

írni, állandóan biztositva a maga számára az olvasó figyelmét, meggyőzve őt a megbeszélt tárgy igazságáról s magával ragadva őt azzal, hogy a szívhez szólva lelkesitett. S ebben rejlett a *Pesti Hirlap* nagy hatása, ezért terjedt el oly gyorsan és addig példátlanul nagy számban.

Voltak azonban olyanok is, bár kevesen, a kiknek a *Pesti Hirlap* a kezdettől fogva nem tetszett. Ezek között a legnyomatékosabb egyén volt gróf Széchenyi István, az ellenzék egyik vezérférfia. Széchenyi az 1825-iki országgyűlésen megindítván a társadalmi, közgazdasági és politikai reformmozgalmat, nagy részt irányitotta is, úgy hogy már az 1839—40. országgyűlésen minden téren, még a kormány részén is, nagyon észrevehető volt a haladásra való törekvés. Széchenyi ezt megbecsülésre méltó eredménynek tartotta, és mivel az ellenzéki szellem a multhoz képest nagy arányban megnövekedett, a közös munka és az elérhető eredmény érdekében minden további izgatást károsnak tartott. Megvitatta ezt barátaival, köztük Deák Ferenczczel is, kit higgadtsága miatt már ekkor vezetőnek akart. 1840 szeptember 30-án a vele való megállapodás eredményeként azt írta naplójába, hogy „most nem kell agitatio. Mi mindnyájan azon leszünk, hogy a vármegyei relatioknál semmi túlságra ok ne adassék. Félek Baloghtul, Somsitstul . . . de kivált Batthyányi Lajostul, mert kivált ezen utolsó agitálni fog“. Ily felfogással figyelte meg a *Pesti Hirlap*ot, s már néhány szám megjelenése után felismerte benne azt az izgató modort, a melyet vörös fonálként látott minden vezérczikkében, és a melyet veszélyesnek vélt a békés együttmunkálás és előhaladás szempontjából. Még januárban hevesen kikelt

a lap ellen barátai és ismerősei előtt, s késznek nyilatkozott a *Pesti Hirlap* ellen fel is lépni. Természetes, hogy e heves fellépésének nagy volt a hatása. Több barátja csillapította Széchenyit, sőt Eötvös József, a ki éppen akkor indult körútra Borsod és Szabolcs vármegyébe, megigérte, hogy megfigyeli a *Pesti Hirlap*nak a vidéki olvasókra tett hatását. Eötvös — 1841 márcz. 1-én kelt levele szerint — azt találta, hogy a *Pesti Hirlap* általában köztetszést nyert mindenütt, s hatása nem lázító. Kérte azért Széchenyit a közügy érdekében, ejtse el a *Pesti Hirlap* ellen tervezett föllépését, mert ezt csak félremagyaráznák, őt elveinek változtatásával vádolnák, s a közbizalom nem a *Pesti Hirlap* iránt, hanem irányában csökkenne meg.

Széchenyi kikérte Deák Ferencznek a tanácsát is. Hivatkozva 1840 ápr. 30-iki beszélgetésükre, 1841 febr. 1-ei levelében Pulszky Ferencz útján kérte véleményét, helyesli-e a *Pesti Hirlap* szüntelen dorongolásait. Közölte vele, hogy az eddig elért eredményt nem engedi e lap modora által eltiportatni, s hogy a mint eddig ellene állott a felsőbb önkénynek, kész testével ellenszegülni a zavargó terrorizmusnak; csak a móddal nincs tisztában, s erre kéri tanácsát.

Deák későn, csak márczius 20-án írta meg véleményét. Szerinte van izgatás a *Pesti Hirlap*ban, s modora is gyakran kemény, de ez nem veszélyes már azért sem, mert csakhamar át kell térnie az általánosságból a részletekre; a harcz a kezdő újság ellen káros, mert személyes harczot fog fejleszteni, a mi csak a hazának árthat.

Széchenyi kárhoztató véleményéről tudomást szerzett

természetesen Kossuth Lajos is, a kire a vád a lét kérdése volt. Ő is barátaihoz fordult s tőlük kért véleményt és tanácsot oly hatalmas ellenféllel szemben, mint a milyen Széchenyi volt. Eötvös, Deák (azonfelül Wesselényi) vele is tudatták véleményüket, s bár ez Kossuthra kedvező volt, mégis a lap szerkesztésében őt óvatossá tette.

Széchenyit a *Pesti Hirlap* januári vezérczikkei azonban annyira felizgatták, hogy nem hallgatva barátai kérésére, nem várva be Deák véleményét, már február 6-án egy politikai röpirat írásába fogott. Ezt *Lélekharang*nak, két nappal utóbb *Anti-Vezér-Czikk*nek, majd *Anti Kelet Népé*nek akarta elnevezni, s ebből lett *A Kelet Népe* czímű műve. Eötvös márczius 1-ei és Deák márcz. 20-iki levele már nem tudták feltartóztatni munkájában, sőt inkább ellenük izgatták fel őt. Az írás állandó izgalomban tartja őt, s kisebb-nagyobb részleteket felolvas Orosz Józsefnek, Waldstein Jánosnak, tárgyal a Casinóban Batthyányi Lajossal, Bezerédj Istvánnal, a ki sokat fáradozott azon, hogy az ellentétet elsimítsa. Somsich is igyekezett lebeszélni Széchenyit támadásáról vagy legalább arra rábírni, hogy ne legyen ez nyílt támadás Kossuth ellen, de ő sem ért czélt. Széchenyi szorgalmas munka után június elején végre befejezte s még e hónapban kinyomatta művét Trattner-Károlyinál.

Művében aposztrofálja *„a lelkes keleti raj“-t*, a fiatal magyar népet s hivatásul tűzi eléje, hogy nemes tulajdonait kifejtve képviselje az ázsiai törzseknek eddig ki nem fejtett sajátságait. Innen a mű neve: *A Kelet Népe.* A mű a következő három részből áll: 1. Széchenyi 1825. évi fellépésének és politikai pályájának magyarázata és igazolása, 2. Kossuth politikájának és *Pesti Hirlap*ja irányá-

nak megtámadása és 3. a további teendők megállapitása. Széchenyi először is azt fejti ki, hogy a magyar, nemzetiségét is elhanyagolva, álomba merült, a sír szélére jutott, a melyből egy nemes lény támogatásával 1825-ben fellépésével felriasztotta. Nem terv nélkül működött, de nem tárhatta fel nyíltan a czélt, mert akkor káros lehetett volna, mikor a hazaszeretet és királyhűség ellentétes fogalmak voltak. El kellett oszlatni először is azt a hitet, hogy a kormány a magyarság ellen tör, a magyarok meg forradalomra törekesznek. A czélt a messze jövőre tűzte ki, de csakhamar felülről szárnyát szegték, alulról túlszárnyalták. A kormány szembehelyezkedett az idők árjával, itthon meg a szenvedélyek mindinkább emelkedtek. A nemtő, a magyarok istene, azonban megsegitett bennünket, mert az 1839—40-iki országgyűlés óta új időszak derült fel reánk: kitünt ugyanis, hogy a kormány is haladni akar. Ezt saját érdekünkben fel kellett használnunk s minden izgatás nélkül munkához kellett fognunk. Felmerült a terv, hogy szükségünk volna oly nemzeti hírlapra, mely a haladás határvonalát kijelölje s megszületett 1841-ben a *Pesti Hirlap*. Ez a hírlap azonban „megsemmisítésre vezeti a magyart“, ha modorát abba nem hagyja. Kossuthnak szándéka tiszta, elveit is nagyobbára magáénak ismeri el, de szempontja, melyből körülményeinket felfogja, hibás, mert nem lassan, kimélettel halad, hanem ostorozva hajtja mindenüvé elterjedő lapjával népünket az anarchia felé, s így lapja a „revolutionarius syllogismus antecedense“. A szívhez szól, pedig az észhez kellene szavát intézni, franczia modor szerint működik. Széchenyi fővádja ellene az, hogy gyülöletessé teszi

a főrendűeket a köznemesek, a kiváltságos rendet a tömeg előtt, pellengére állítja a hatóságokat és kétségbevonja a létező dolgok helyességét. Hibája az is, hogy nem kigondolt terv szerint adja elő a teendők sorrendjét, hanem rögtönöz, mert kisdedóvóintézet, Mátyásszobor, tömlöczök jobb elintézése stb. jó, de ezeknél fontosabb bajunk, hogy municipiumaink hanyatlanak, a városokban sok a por és sár, nincs dologkórház, lakosaink szegények, tudatlanok stb.

Széchenyi e vádjait az egyes vezérczikkek taglalásával bizonyítja. Rámutat a czikkeken végigvonuló „veres fonálra“, kitér a sorok közt fel-felmerülő azon szemrehányásra, mintha most vissza akarna vonulni, mert megijedt a mozgalomtól. Épúgy visszautasítja a conservativ párt túlzói által terjesztett véleményt, hogy ő idézte elő, s így ő felelős a conflagratióért. Tiltakozik az ellen is, hogy Kossuth ugyanazt állítja, a mit ő előbbi műveiben hirdetett. Kimutatja, hogy a fő különbség köztük az eszme alkalmazásában van. Kossuth a makacsokat tartja szem előtt s azt hiszi, hogy a többség nem akar tenni. Akar a többség, de nem tudja, miként. Fogjunk kezet s haladjunk előre, de ne kényszerítéssel, mert ez ellenszegülést szül. Széchenyi a középutat tartja jónak, azért a kormány és a haza közt foglal helyet; pártolja a nemzeti és alkotmányos felemelést czélzó kormányt, ellenzéke, ha ezt nem teszi. Nem kell neki a sárgafekete lobogó, de a vörös sem. Kész részt venni a közterhekben a felelősség kívánása nélkül is addig, mig a kiváltságtalanok adójánál sem kivánják. A büntető törvény és védkötelezettség legyen mindenkire nézve egyenlő. Az erők összesitésére

szerinte központ kell, hogy a vármegyék szétágazásai kiegyenlítődjenek. Ez a központ Budapest legyen, s azért tegyük ezt kívánatossá. Az ősiségét küszöböljük ki a fiscalitási jogok csorbítása nélkül. Emeljük a földbirtokosok hitelét, hogy a parlagon heverő föld értékesebb legyen. Gondolkodjunk Pesten keresztül vezető országos kő, vas vagy vízi útról. Állítsunk fel nemzeti bankot. A nevelést más körülmények közt a legfontosabbnak tartaná, de bonyolult létünkben ez másodrangú, már azért is, mert elintézése nem egyedül tőlünk függ. A *mi és mikéntre* nézve ajánlja, hogy a magyarság terjesztésével óvatosan haladjunk előre, e helyett igyekezzünk inkább az alkotmányt anarchia nélkül mindenkire kiterjeszteni. Azonkívül ne toljuk a hibát hátramaradásunkért mindig másra, hanem keressük először magunkban; ébreszszük a kötelességérzetet a haza iránt, s ez ne korteskedésben, hanem inkább zarándoki önmegtagadásban nyilvánuljon, végül állítsunk a budai hegyekben Walhallát, a hol jobbjaink legalább a halálban egyesüljenek.

Széchenyi e gondolatait $24^1/_2$ íves művében bő részletezéssel, gyakran hosszadalmas, bonyolult körmondatokban, de sok helyütt lelkesen fejtegeti. Műve kisebb részekre oszlik, úgy hogy valóságos vezérczikkek gyüjteménye, mint ez fogalmazványából is kitünik, s ebben némileg hatással voltak a mű szerkezetére nézve Kossuth vezérczikkei. A mű első felében, midőn önmagáról szól, midőn fellépését igazolja, hangja elégiai, igen gyakran kétségbeesett, a hol pedig a hazáról ír, nem egyszer ódai szárnyalású. Művének második felében ellenfeleivel, különösen Kossuthtal szemben szereti a gúnyt alkalmazni. Ilyenkor túloz,

gyakran kíméletlen is. Ott, a hol a fenyegető veszélyt ecseteli, megindít könyörgő, szívreható hangjával, szinte hallani véljük kétségbeesett jajkiáltását, a melylyel meg szeretné menteni a hazát. Állításainak bizonyítására szereti az életből, különösen a gőzgépek köréből vett példákat és nagyon gyakran aposztrofál.

A Kelet Népe június 23-án jelent meg 1000 példányban. Már jóval a mű megjelenése előtt közhirré vált, hogy Széchenyi — hisz maga hirdette a *Nemzeti Casino*-ban és másutt is — a *Pesti Hirlap* modorát meg fogja támadni, s azért a mű érthető feltünést keltett s nagyon rövid idő alatt teljesen elfogyott, úgy hogy második kiadásban is megjelent. Hatása mindjárt kezdetben nagyon eltérő volt. A mű, mint ezt maga feljegyzi, tulajdonképen senkinek sem tetszett (június 18-án), de sokan olvasták, sőt egyes olvasókörökben részleteket is felolvastak belőle. Az érdeklődés oly nagy volt, hogy Orosz József szabadon németre is le akarta forditani, s szó volt arról, hogy Kossuth *Felelete* is lefordittassék, sőt a fordítás kérdése a *Pesti Hirlap* és *Jelenkor* közt vitára is adott alkalmat. Széchenyi egyéni nagy súlya és — addig példátlan — súlyos támadása teljesen megmagyarázza a nagy érdeklődést és a vegyes hatást, a melyet minden pártban keltett. A támadás nemcsak Kossuth személyét érdekelte, de érintette a szabadabban mozgó magyar sajtót is, innen van, hogy a *Kelet Népe* szokatlanul fellendítette a politikai röpirat-irodalmat.

Maga Kossuth hírlapjában a mű megjelenésekor kijelentette, hogy szintén könyvben fog felelni. Azonban válaszának megjelenése előtt és után is többen hozzászóltak a támadáshoz.

E röpiratok között legelső volt a *Kelet Népe* után alig egy hónappal névtelenül megjelenő *A kelet népe közt egy ember* czímű kis röpirat. Érthetetlen zagyvalék az egész elejétől végig, de az egyes szakaszok czímei, a tárgytól való eltérései, hosszadalmassága, a $24^1/_2$ ívre való hivatkozás kétségtelenné teszi, hogy az irat nem annyira Kossuth ellen van intézve, mint inkább Széchenyi írói módját, a tárgytól való eltéréseit, hosszadalmasságát akarja kigúnyolni.

Tárgyilagos és békítőhangú Fáy András *Kelet népe, nyugaton* (1841) czímű rövid műve. Fáy nagy tisztelője volt Széchenyinek is, Kossuthnak is. Művében nem czáfol, inkább Széchenyi és Kossuthtól való eltérő véleményét adja. Szerinte az ébredés után a teendő és szerep a következő: a népet hírlap útján kell fogékonynyá tenni az alkotott törvények engedményeire, a kiváltságosakat pedig könyvvel az engedmények adására, a kormányt ellenben óhajunk igazságáról az országgyűlésen kell meggyőznünk. Széchenyi vádját túlzottnak tartja, s a *Pesti Hirlap*ban nem találja meg a veres fonalat. Kossuth gyakran inkább a szívhez szól mint az észhez, s modora ezért nem javalható, de nem hibás. Széchenyi taktikája sem kiszámoltabb, mert nyilt könyvvel támadja Kossuthot az egész haza előtt, a mi a hírlapírásra káros lesz. Egyetért ugyan Széchenyi haladási elveivel, de kívánja, köteleztessék a kormány számadásra, mert különben a közös adózás kivihetetlen. Szükségünk van, szerinte, az ausztriai házzal való összeköttetésre, de a hadügyön kívül az örökös tartományoktól függetlenül intézzük dolgainkat. Az ősiségnél legyünk óvatosak,

nehogy a haza idegen kezekbe kerüljön. Széchenyivel ellentétben a nevelést, kisdedóvást különös fontosságúnak tartja a magyarosodás miatt és kárhoztatja, hogy Széchenyi magyar művészeinket kicsinyli.

Midőn azonban Kossuth a *Pesti Hirlap*ban megtámadta Fáyt, mert az új törvények vitatását a hírlap köréből el akarta vonni, Fáy fenti művének második kiadásában (1842) ráolvasta Kossuthra, hogy a hírlapi vitatáshoz sajtószabadság, népképviselet és bizonyos közműveltség szükséges, a mely feltételek nálunk nincsenek meg, és a melyek hiányában a köznép szokatlan felriasztása csak mértéktelen követeléseket szül; megmondta azt is, hogy nálunk gondosabb számítással kell a teendőkhöz látni, mert ha a váróknál a reményt felcsigázzuk, nem tudván mi okozza a késedelmet, „a béketűrés fejér fonala megszakad, s veres fonal kötődik helyébe“.

Kossuth szűkebb köréből Záborszky Alajos szólalt fel elsőnek a *Pesti Hirlap* elleni támadás ügyében *A Pesti Hirlap elleni gyanusítások és a haladás* czímű röpiratával, a mely a kiadók jegyzete szerint Széchenyi művének megjelenése előtt került a nyomdába, de a melynek egyes részletei kétségtelenül bizonyítják, hogy Záborszky előtt nem volt teljesen ismeretlen Széchenyi műve*.

Záborszky csak néhány ellenvetést czáfol. A *Pesti Hirlap*ot szükségesnek tartja, sőt állásfoglalását kevesli. A modor nála ízlés dolga, s ha ez szakadást idézne elő az ellenzékben, nem volna baj, mert az elpártolók csak útjá-

* Széchenyi naplójegyzete szerint Záborszky a nyomdánál szerezte meg a mű egyes részeit.

ban vannak a haladásnak. Félreismerhetlenül Széchenyire czéloz, midőn kijelenti, hogy a hazának mindig voltak hasznos és dicső emberei, de nélkülözhetetlen senki sem volt, s a ki azt hiszi magáról, hogy ő egyedül a haladás vezére, az saját hiúságának bábja. Általában kigúnyolja a juste milieu embereit s melegen védi a haladás ügyét és a sajtószabadságot.

Záborszky művével körülbelül egy időben jelent meg b. Eötvös József röpirata: *Kelet népe és a Pesti Hirlap* (1841). Eötvös az igazságnak vélt eleget tenni felszólalásával. Ő a taktikát nem tartja lényegesnek, sőt gyakran éppen károsnak. Helyesli Széchenyi taktikáját, a magyarosodást és az összbirodalmi helyzet méltánylását. A *Pesti Hirlap* ezeket nem sértette, mert a magyarosodásról mérséklettel szólt, a nem korszerű javaslatoknál pedig lehetetlen a szoros logikai egymásutánt, a rendszeres reformot megtartani. A *Pesti Hirlap*nak e tekintetben nem lehet semmit a szemére vetni, mert a kifogásolt Mátyás szoborról vezérczikkeiben nem szólt, a tömlöczök javítása az állapotok tarthatatlansága miatt nem időelőtti, a nevelés ügye meg éppen korszerű, s a politikai jogok kiterjesztésének főfeltétele, sőt sürgős, mert csak magasabb műveltségünkkel állhatjuk meg helyünket a nemzetiségekkel szemben. Ha elrendelése nem tőlünk függ, nem következik, hogy ez ügyben semmit sem tegyünk. A modorra nézve Eötvösnek az a véleménye, hogy az ész és sziv merev elválasztása, mint azt Széchenyi teszi, nem jó következményekkel jár. Az egyes országokkal bizonyítja, hogy egymástól nem választhatók el, s az ész maga nagyra nem vezet a sziv nélkül. Maga

Széchenyi is szólt a szívhez, ugyanezt tette a *Pesti Hirlap* is. Kimutatja hosszasan, hogy Széchenyi vádját nem bizonyítja be. A *Pesti Hirlap* nem izgatta a birtoktalanokat a birtokosok ellen, s ha az a néhány szó, mi a lapban előfordul, ezt tenné, akkor a sajtó szabadabb léte nem ér semmit. Nem teszi a felsőbbséget gyülöletessé, hisz csak egyes esetekről szólt, a főrendeket sem, mert csak egyes egyénekről irt s a többségtől igazságot várt. Az a Széchenyi, a ki a haladást hirdette, nem kívánhatja, hogy ne a jog és igazságtól, hanem egyesek kegyelmétől várjuk a nemzet jövőjét, a törvényes engedményeket. A municipalitas depopularisatióját sem idézi elő a lap, sőt inkább hasznos volt felszólalása. Sok baj van, s ezeken a kormány hatalmának növelése segithetne, de ez viszont korlátozná a megye hatalmát, s így a bajon csak a nyilvánosság segit. Széchenyi aggodalmai tehát alaptalanok. A hírlap eddig sok jót eszközölt. Hibázott Széchenyi, midőn a modor ellen irt, mert okai a szabadabb sajtó ellen szólnak, s ha fejlődésünk ügye oly gyenge, hogy egy hírlap modora veszélyes, akkor nem vagyunk még érettek a szabadságra. Széchenyi fellépése óta változott az idő, a szabadabb vitatás már nem veszélyes, mert a nemzet nyugodt.

Eötvös higgadt hangú röpiratában, mint látjuk, eléggé meggyőzően mutat arra, hogy Széchenyi fellépése szükségtelen volt, azonkívül, hogy vádjait nem tudta bebizonyitani. Széchenyi, mint feljegyzéséből tudjuk, érezte, hogy Eötvös műve „mesterien ügyvédi“ s hogy veszedelmesen tompította fellépésének hatását. Eötvös tényleg nagy szolgálatot tett Kossuthnak, mintegy előkészítette az utat,

Kossuth néhány nappal később megjelenő *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak* (1841) cz. válasza számára.

Kossuth válaszában mindenekelőtt erősen megtámadta Széchenyi önéletrajzi vallomásait. Szerinte Magyarország nem volt a sír szélén Széchenyi fellépése előtt, s a *Hitel*, *Világ* egyes helyei azt mutatják, hogy felébredésünket nem a felsőbb isteni hatalomnak köszönhetjük. Széchenyi érdeme, hogy korát megértette és a nemzet jobbjai gondolatának szavakat adott: ezért méltán a legnagyobb magyar. Tévedésben van Széchenyi a hon állapotára nézve, mert nemcsak ő, hanem a megyék, a sajtó is közreműködtek az előhaladáson, de tőle eltérően. Ezt Széchenyi nem akarja észrevenni, ezért nem szabad csodálkoznia, ha elmaradt. A *Pesti Hirlap* nem mint ellenzéki organum született, azzá csak lett, s ha modora rossz, kötelessége lett volna Széchenyinek tanácsával a helyes útra terelni, nem pedig az első számok után mindenütt szenvedélyesen fellépni ellene.

Széchenyinek ajánlott hírlapi programmja kivihetetlen. A *Pesti Hirlap* ellen emelt vádjait nem bizonyítja okokkal, rémet lát, s vádja „ingerültségből eredett bosszankodási syllogismus“. A *Pesti Hirlap* a népszerűséget nem hajházta, ez csak eszköz volt a jónak elérésére, de azért nem áldozott fel semmit érte s azt hiszi, hogy beváltotta azt, mit igért: nem térítette el sem polgártársainak heve, sem a hatalmasok komor tekintete.

Széchenyi sziv- és észelmélete sem állhat meg, mert nem választhatók el. Csak az jó, ha az ész helyesli azt, a mit a szív akar, a szív pedig azt akarja, a mit az ész javasol. A mit Széchenyi a modor ügyében szemére vet,

szorosan összefügg az izgatással. Módszere az volt, a mi Széchenyié. Igaz, hogy a kormány irányában nem kell agitatio, de kell a nemzetnél, a mit Széchenyi is úgy fejez ki: „majd halkkal, majd gyorsan". A haladásban 3 fok van: az agitatio, a discussio és a cselekvés. E téren is Széchenyinek azt az elvét követte, hogy a nemesen érző sziv jelöljön ki tárgyat, hogy az értelem ingert kapjon a módositásra, s mindig hideg számokkal fejtegette a tárgyakat először. Széchenyi azt állítja, hogy az alkotmány várát kívülről ijesztgeti. Ez csak örökváltsági ajánlatára vonatkozhatik. Ez ügyben azt fejtegette, hogy ha magunk nem segítünk, a törvény fog rá kötelezni. Ha ez hiba volt, akkor sehogy sem képes Széchenyi tetszését megnyerni. Az egyes tárgyaknál modora az ügy állásához képest változott. Tisztán feltárta a rendszer hibáit, mert csak így lehet foltozás helyett gyökeres javítást elérni. Széchenyi a hideg számítást ajánlja, de könyve ellentéte a hideg számításnak s következetlen is, mert a *Pesti Hirlap* Széchenyi szerint egyszer a revolutio előzménye s gyilkolja a nemzetet, másszor meg a lap jövője az elfelejtés, ismét máskor olyan mint a misericordianus frater.

A birtokmegtámadás vádjára Kossuth idézi azt, a mit Széchenyi annak idején Dessewffy József *Taglalatára* válaszolt, a ki ugyanezt vetette Széchenyi szemére. Egyébként az a Széchenyi, a ki a lánczhid miatt Buda és Pest földjét és vámszedési jogát kisajátította, nem léphet fel jogosan ily váddal. Azok a kívánságok pedig, a melyeket Széchenyi alkotmányunk kiterjesztésére könyvében ajánl, sokkal tovább mennek, mint a mennyit a *Pesti Hirlap*

eddig tett. Széchenyi vádját arra alapítja, a mit a *Pesti Hirlap* a *szívtelen gazdáról* írt, de ezt — szerinte — annyira travestálta, hogy ha a *Pesti Hirlap*ban „veres fonal", az ő travestálásában „véres fonal" vehető észre, mert minden vagyonost ellene zúdít. Széchenyi műveiből vett idézetekkel bizonyítja, hogy Széchenyi sokkal jobban támadta annak idején a kiváltságos rendet, mint a *Pesti Hirlap* némely helyen tette. Az izgatás vádjára megjegyzi, hogy eddig nagyobb mértékű azért volt, mert általánosságban kellett a dolgokhoz szólni. A haladás közszükség lett, nem lehet semmivel sem elnyomni. Rémképet lát Széchenyi, s ha Robespierrenek nevezte, már messzebb ment nála, mert kijelölte az első áldozatot. Forradalomról szó sincs Magyarországon, „de azért nem jó az ördögöt a falra festeni".

Széchenyi nemcsak a sajtószabadságot tartja veszélyesnek, hanem még a censura könyvvizsgálati szabályait is tágaknak találja, a mi reformatori működésével nagy ellentétben van.

Műveiből vett idézetekkel bizonyítja, hogy a *Kelet Népe* ellentétben van előbbi műveivel és akadályozza az egy czél felé törekvést. Javaslataiból csak az idegen ajkúakra nézve van Kossuthnak észrevétele. Az idegenajkúak gúnyolását a *Pesti Hirlap* is hibáztatta. Véleménye az, hogy azoktól, a kiket az alkotmány sánczaiba már felvettünk, követelnünk kell az alkotmányhoz való alkalmazkodást; azokkal, a kiket még nem fogadtunk be, legyünk óvatosak, s erre szükséges a népnevelés. A magánéletet ne bántsuk, de kívánjuk a nemzeti élet magyarságát. Ha a politikai jogok tágításáról szó volt eddig,

azt hangoztatták, hogy először nevelni kell a népet, most Széchenyi azt mondja, hogy előbb politikai jogot kell adni, azután nevelni. Így soha ki nem jutunk a circulus vitiosusból. Egyik úttól sem fél, de a neveléssel, bármelyiket kövessük, sietnünk kell.

Mint látjuk, Kossuth sok helyütt sikerrel védekezett, s rámutatott nehány ellentétre, a mely Széchenyi *Kelet Népe* és előbbi művei közt tényleg meg volt. Védiratának hangja igen erélyes és keserű, midőn Széchenyinek fellépésére vonatkozó nézetét támadja; a hang nem ment a gúnytól ott, a hol Széchenyiben az ellentétet mutatja ki, de igyekszik ott, a hol saját személyéről szól, szerény lenni, sőt saját hatását kicsinyíteni.

Találó gr. Dessewffy Aurélnak nyilatkozata Kossuth válaszáról, hogy keserű kritikája a *Kelet Népének*, mint önálló műnek, és kíméletlen bonczolása Széchenyi pályájának.

Széchenyi is érezte, hogy Kossuth válasza ügyes. „Vannak pillanatok, írja ekkor *Napló*jában, mikor kételkedem abban, jó volt-e a *Hitellel* és *Kelet Népével* felléпnem. Ha egyszer elhatalmasodik lelkünkön a kételkedés, akkor vége a földi boldogságnak." Több más naplójegyzete mutatja, hogy ez időben mily izgatott volt lelke, s gyakran azt gondolta, mindez reá nézve a politika nemezise.

Széchenyi műve és a válaszok természetesen a hírlapokat és folyóiratokat is foglalkoztatták. A *Kelet Népével* a *Jelenkor* foglalkozott érdemileg rögtön a megjelenés után. Nagy Ignácz hosszabb czikkben határozottan Széchenyi véleménye mellett foglalt állást. A *Pesther Tageblatt* bő részleteket közölt minden véleménynyilvánítás nélkül.

A többi tartózkodó volt. A válasziratok ismertetésénél a *Jelenkor*, a *Nemzeti Ujság* feltétlenül Széchenyi mellé áll, a *Hasznos Mulatságok* is inkább őt pártolja, de a *Jelenkor* melléklapja, a *Társalkodó* több pontban Eötvös felfogásának ad igazat, a *Pesther Tageblatt*, a *Hírnök* meg nem egyszer meg is csipkedik Széchenyit gúnyos megjegyzéseikkel.

A conservativok lapja, a *Világ*, csak Kossuth válasza után foglalt állást. Itt X. Y. Z. álnév alatt gr. Dessewffy Aurél, a conservativok egyik legtehetségesebb egyéne, szólt a vitához *Pesti Hirlap és Kelet népe közti vitály* cz. czikksorozatával, a melyben az addig megjelent válaszokat (Fáy, Eötvös, Kossuth) is felöleli. Dessewffy képes a vitázók fölé helyezkedni s ily helyzetből megitélni állításaikat. Megragadja ugyan az alkalmat, hogy atyjának, gr. Dessewffy Józsefnek a *Taglalatért* igazságot szolgáltasson, mindamellett mindvégig tárgyilagos tud lenni.

Dessewffy szerint Széchenyinek sokan, különösen a conservativ táborból, szemére vetették, hogy ő hangoztatta a nyilvánosságot, ime most nem csodálkozhatik az eredményen, annál inkább, mert még most is vállalja az elvekért a felelősséget, csak a modort kárhoztatja. Dessewffy elismeri, hogy Széchenyi meggyőződésből írt s kétségtelen hazafiságának adta jelét, mert tudta, hogy következetlenséggel fogják minden oldalról vádolni. Politikai nemezist lát ebben, — mint azt Széchenyi is sokszor hangoztatja Naplójában — mivel az a *Világ* szolgáltat ellenfeleinek fegyvert, a melylyel oly keserű gúnynyal ostorozta egykor a *Hitel* szelid birálatát, a *Taglalatot*. Határozottan rosszalja a *Kelet Népe* azon részeit, a hol

Széchenyi ellenfelével kíméletlen (pl. czélzása Kossuth fogságára) vagy epés. A vádat illetőleg azonban az a véleménye, hogy Széchenyi nem lát rémképeket. Sötéten színezi ugyan vádját, s a veszély nincs oly közel, mint hiszi, de a fődolgokban való. Dessewffy ugyanis igen helyes érzékkel kimutatja, hogy a hírlapnál kétféle irány van: az egyik a lap homlokára van írva, és a másik az a szellem, mely az elvek alkalmazásában nyilvánul. Ez utóbbi a lapnak valóságos iránya, a melyet gyakran forma szerint nem lehet bebizonyítani, mint a hogy nem tudta ezt a *Kelet Népe* sem. Eötvös ellenében, a ki ezt a kétféle irányt nem veszi észre, kimutatja, hogy a *Pesti Hirlap* tiszteli ugyan a sajátot, de a szabad föld eszméje mellett izgat; ajánlja ugyan a kormány iránt a bizalmat, de tévtanokat hirdet s a megyéket olyasmire biztatja, a miáltal a kormány törvényes hatása semmissé válik; czélul tűzi ugyan az osztályok egyesítését, de az egyedeket úgy állítja oda, mint a socialis rendszer áldozatát; a józan haladást hirdeti ugyan, de az ifjúságnak kedvét keresi.

Kossuthnak sokban igaza van, ha védiratát a *Kelet Népé*nek, mint könyvnek, kritikájaként veszszük, de mindamellett a *Pesti Hirlap* irányát nem tudja igazolni. Magyarországot ugyanis lehet egyszerre öregnek is, ifjúnak is venni; 1825-ben nem a rothadás, hanem a szellem késztette Széchenyit eszméi kifejtésére, s erre a nemzet fogékony volt. Igaz, hogy Széchenyi intézményeivel akart hatni, a megyéket pedig mellőzte, és ezért vált elszigeteltté. A *Pesti Hirlap* elleni aggodalmak azonban megmaradnak. A *Pesti Hirlap* szólt ugyan a megyék és egyedek ellen,

de a szenvedélyeknek is hizelgett, mert egyes eseteket megróva, ámított. Ámította az ifjúságot, mert oly szerepet tulajdonitott neki, mely nem illette meg; ámitotta a megyéket, mert oly feladatot tűzött eléjök, mely nem hatáskörükbe való.

Széchenyi sötéten szinezett, s nem kell félni egyelőre a forradalomtól, de ez az eszmékben gyökerezik, s a mi a velőkben megfogamzik, a szenvedélyeken átbocsátva könnyen cselekedetté válik.

A mi az ész- és szívféle országlási elvet illeti, igaza van Eötvösnek, nem használja egyiket sem egyik nemzet sem tisztán. Az ész erkölcsi alapon kitűzi a czélt, ettől kell tanácsot kérni, a szívhez csak akkor szabad fordulni, ha rábeszélés is szükséges. Nem is az a hiba a *Pesti Hirlap*nál, hogy néha a szivhez szól, hanem az, hogy előbb megtéveszti az elméket, és azután e megtévesztés részére szól a szívhez.

Eötvössel és Kossuthtal szemben, a kik azt állitották, hogy a kor nem kegyelmet követel, hanem jogát, azt bizonyitja, hogy a törvényhozásnak a különböző módok közül szabadon kell választania, mert ha a jogszerűség az alap, akkor lépésről lépésre az általános szavazati jog fog bekövetkezni. A kor csak politikai méltányosságot követelhet, s ha ez igaz, a jog és kegyelem szók odaállítása mindkét részen reactiót szül s az engedményezőt gyűlöletessé teszi.

A nevelésre nézve azonban Dessewffy Eötvössel tart, sőt azt hiszi, már el is késtünk, és nincs igaza Széchenyinek, sőt helytelen volt részéről, hogy a kormányt e tárgyban meggyanusította. A feladatok elseje kétségtelenül

nemzetiségünk, s e tekintetben őt is aggasztja némelyek féltékenysége.

Dessewffy a vita eredményéről is nyilatkozott. A vita megállapította, hogy előmenetelünknek szellemi alapon kell nyugodnia, nemzetiségünket nem szabad erőszakolnunk, szükséges a népnevelés, közlekedés, hitelintézet, az ősiség módositása, s hogy a legközelebbi vitatás tárgya a házi adó elvállalása és az örökváltság kérdése. Nincs a vitának eredménye a működési rendszerre nézve. Széchenyi és Kossuth két különböző iskolának a híve. Széchenyi a központosítást akarja, de nála az anyagi központ Budapest, a szellemi ő maga és barátai, az előhaladás eszközei az ő iratai és egyletei, a hatáskör az országgyűlésen kívül a vélemények előkészítése. Kossuth is a központositás híve, de nála a talpkő a vármegye és a sajtó nyilvánossága. Széchenyinél hiba az, hogy nincs tekintettel a vármegyékre, Kossuthnál meg az, hogy megfeledkezik a törvényes főhatalom jogairól a megyék ellenében.

Mint látható, Dessewffy tisztán lát, mélyen belenyúl a dolog velejébe. Rámutatott Széchenyi hibáira is, mindamellett nagy szolgálatot tett neki, mert figyelmeztette a hazát, hogy a *Kelet Népét* ne mint önálló könyvet, mint egy politikai rendszer kézikönyvét nézzük, hanem mint egy őszinte, hazafias kebel feljajdulását, aggodalomteli intését.

S éppen e tekintetben nevezetes Vörösmarty Mihály czikke az *Athenaeumban* (1841 szept. 22—okt. 12), a hol Hazay Gábor álnév alatt ismertette Széchenyi művét. Vörösmarty is azt hirdeti, hogy Széchenyi honsze-

retetből eredő aggodalmait a legmélyebb meggyőződéssel tárja fel. Aggodalmai túlzottak, néha bántók, mert a *Pesti Hirlap* a várakozásnak megfelelt és új szellemi mozgást idézett elő. A magyarosodás tekintetében Vörösmarty inkább Kossuth pártján van, s a művészet és nevelés fejlesztését is hatékonyabban szorgalmazza. Ő sem látja Széchenyi vádjait bebizonyitva, de szerinte intése igazságos és sokat tehet az irányzat mérséklésére. A *Pesti Hirlap* hibáját nem abban látja, hogy forradalmat készít elő, hanem hogy kicsiségekkel foglalkozik, és alapos kifejtés nélkül ítél bonyolult dolgokról. A hirlap nem fog forradalmat előidézni, azért nem méltányos Széchenyi részéről, hogy egy embert tesz felelőssé. A *Kelet Népét* e kifogás ellenére is epochalis munkának tartja, a melynek már is megvolt a hatása, mert a *Pesti Hirlap* mérsékeltebb lőn. Azt hitte, hogy a mű Széchenyi népszerűségét növelni fogja, de ebben Vörösmarty alaposan tévedt.

Ezentúl már csak két önálló röpirat jelent meg. Az egyik Kuthy Lajos *Polgári szózat a kelet népéhez* (1842) czímű műve, az egyedüli irat, mely tisztán Széchenyi mellett foglalt állást, a másik Pongrácz Lajosnak névtelenül megjelent röpirata: *A kelet népe felnyitotta szemeit egy nyugotfinak* (*1842*), Széchenyi egyéniségének szenvedélyes bírálata. Egyik iratnak sem volt nagyobb hatása.

Kuthy művének, terjengőssége és nehézkessége miatt sem lehetett hatása. Filozófiai alapon akarta megvilágítani a szívnek és észnek az országlási rendszerben való alkalmazását és az alkalmazásban az eltérő hatást. Végig

halad a régi és új nemzetek történetén s így mutatja meg, hogy nálunk nem az értelem, hanem az érzelem volt a vezető, s hogy szegénységünknek egyik forrása a nemzeti restség, anyagi előmenetelünket pedig a gőg, balítéletek, fényűzés gátolják, s hogy ingerlékenység, önzés és szalmatűz jellemez bennünket. A sajtónyilvánosságról szólva, Széchenyi zendülési félelmét nem osztja. A *Kelet Népe* szerinte a *Pesti Hirlap*ot meg akarja javítani, megmutatván azt, hogy nem minden kedves egyúttal hasznos is, azonkívül az intelligentiát munkára akarja serkenteni. Elérte azt, hogy a *Pesti Hirlap* nyugodtabb lett, élénk mozgalom keletkezett, de a teendőkre nézve nézeteltérés támadt.

Pongrácz könyvének minden szakasza éles támadás Széchenyi és politikája ellen. Dicsőíti kezdetben Széchenyit, — a ki *Hitel és Világ* cz. műveivel a nemzetet felriasztotta álmából, — hogy annál kíméletlenebbül úgy állítsa oda, mint a ki a megkezdett fényes pályát abbahagyta. Megtámadja a mű czimét, írásmódját, egyes állításokat ragad ki belőle, hogy szembeállítsa előbbi műveinek állításaival. Szemére veti, hogy ő volt a túlzók vezére, hogy a *Pesti Hirlap* foglalata eltörpül a *Világ* gyanusításaihoz képest. Szerinte Széchenyi nemcsak a modort, az elvet is támadja, a kormányt pedig a *Pesti Hirlap* ellen akarja úszítani, s így többet szól a szívhez, mint az észhez. A *Pesti Hirlap* vezérczikkei nem zendülési syllogismusok, hiszen minden betűjét a censura engedélyezte, s nem vitt ki a lap semmit nyomtatásra a külföldre, mint Széchenyi a *Stadiumot.* A mint Széchenyi Kossuthot kérte az izgatás abbahagyására, úgy kéri Pongrácz Szé-

chenyit a hazafiság szent nevében, ne használja fel a kormánynál tekintélyét Magyarország zavarbahozására.

Széchenyi a censura útján előre értesült Pongrácz gúnyos röpiratáról. Nagyon izgatta a hír, mert személyeskedésről is hallott, azért Mednyánszky Alajoshoz, a censura főnökéhez fordult, a kinek közbenjárására Pongrácz röpiratából a censura a személyes (családatya és polgár elleni) részleteket törölte.

A *Kelet Népe* által megindított vita, mint láttuk, élénk volt, a politikai életben nagy hullámokat vert. Mindegyik párton voltak olyanok, a kik a *Kelet Népét* — legalább bizonyos mértékig — jogosultnak tartották, de sokkal nagyobb volt azok száma minden párton, a kik kárhoztatták. Jó időre ez volt a politikai élet sensatiója. A vita eredményéről általános volt a meggyőződés, hogy az Széchenyire nézve nem volt kedvező.

Széchenyi a *Kelet Népe* megjelenése után nagyon gyakran volt — különösen a pestmegyei gyűléseken — a conservativ Dessewffy Auréllal egy véleményen. E gyűléseken ugyanis Kossuth és Szentkirályi erősen támadták a kormányt, s ez az ujjhúzó rendszer nem tetszett Széchenyinek. Véd- és daczszövetséget kötött Dessewffyvel már 1841-ben, hogy „együtt mennek nélkülük, ellenük“. Megállapodik vele, mi a fő szükség: a házi adó egyrészének elvállalása, az ősiség eltörlése, laudemium 50 holdnyi majoratussal, 5 út Pestről, s ez a szövetség erősen megmaradt Dessewffy haláláig (1842). Az ellenzék nem jó szemmel nézte e kölcsönös támogatást. Volt, a ki (Bethlen János) ajánlotta Széchenyinek, szövetkezzék inkább Kossuthtal, mert különben

Dessewffy és a conservativok teljesen paralizálják. Klauzál meg azt hajtogatta, hogy a *Kelet Népével* ártott, a mi *Naplója* szerint nem kevéssé ingerelte Széchenyit, mert már-már azon a ponton volt, hogy felkiáltson: ne higyje, hogy általuk, a sansculottok által mukkanás nélkül engedi megkötöztetni magát. Bezerédj István pedig, a ki nem kímélt fáradságot, hogy a kiegyenlítést elősegítse, sokszor felkeresi Széchenyit s szintén arra törekszik, hogy a conservativ Dessewffytől és lapjától, a *Világ*tól eltérítse. Egy alkalommal dicsérte Széchenyit a bűnügyben elfoglalt álláspontjáért (decz. 1), a mire Széchenyi azt válaszolta, hogy a *Kelet Népét* is a *Pesti Hirlap* megmentése végett írta, nehogy a kormány Kossuth esetleges újabbi üldözésekor mentegethesse eljárását. Széchenyinek ez a nyilatkozata kétségtelenül bizonyítja, hogy ő is gondolkozott a kiegyenlítésen. Neki az volt a czélja, hogy a mérsékelteket és kiválókat egy csoportba hozza tekintet nélkül pártállásukra. Különösen Deákkal és Dessewffyvel találkozik és tárgyal e tekintetben sűrűen. Deákban felismeri azt a higgadt vezért, a ki a centrumot, a mint ő nevezte az új pártalakulást, irányithatná (decz. 4). Sűrű találkozásuknak egyelőre van is némi eredménye, mert, mint feljegyzi (decz. 7), titokban megegyeznek, hogy Dessewffy Bécsben, Deák az országban, Széchenyi a nádornál igyekszik a czél érdekében közreműködni.

A *Pesti Hirlap* hangja — mint többen elismerték — egyelőre nyugodtabb lett ugyan, de ez nem volt tartós. Ezért 1842 elején (febr. 9) ismét megvillan éppen Széchenyiben az a gondolat Deákkal való beszélgetése köz-

ben, hogy jó volna a *Pesti Hirlap* mérséklésére ellenújságot szerveznie. De csakhamar elejtette e gondolatát egyelőre, mert Deáknak nem tetszett ez a terv, a kiszemelt szerkesztő, Tasner Antal pedig, Széchenyinek titkára, nem akarta a megbízást vállalni, nem érezvén hozzá „elkészültségét“.

Széchenyi tehát továbbra is figyelő álláspontján marad. Nem jó szemmel nézi a vármegyéknek izgatott támadását a kormány ellen s e tekintetben a kormány emberének, Wirknernek többek között azt ajánlja, tegyék meg Batthyány Lajost, az ellenzéki egyik vezért, mosonyi administratornak az ottani állapotok megfékezésére, mert ha a kormány Kossuthtal mert kísérletezni, erre is lehet bátorsága. Vannak Széchenyinek oly nyilatkozatai is ez időből (1842 febr.), hogy hajlandó a kormányt vakon követni azzal a feltétellel, ha tervét meghallgatják. A vármegyén is védi a kormányt, a miért meg Szentkirályi őt is a conservativok közé sorozza.

Ezek azonban mind csak kísérletezések, tapogatózások Széchenyi részéről, a melyek izgatottságára is mutatnak. Munkássága azonban ép ez időben bámulatos. Hol Sopronban van a *Szederegylet* miatt, hol a Vaskapunál a Duna szabályozása miatt; a mikor meg Pesten van, állandóan részt vesz a vármegyei, de különösen Pest város dolgaiban. Nem túlozott, midőn Deáknak panaszkodott, hogy nem tudja, hol a feje; a mint Deák sem nagyított, midőn erre azt válaszolta, hogy nem nehéz azt neki megtalálnia, mert mindig egy helyütt áll (ápr. 15).

A pestvármegyei gyűléseken (a titkos szavazás, a vegyes házasság ügyében kibocsátott primási körlevél

tárgyában) elhangzott szónoklatok meg a *Pesti Hirlap*-nak vissza-visszatérő régi hangja mindinkább izgatják Széchenyit. Midőn Kossuth egy követőjétől a *Leiptziger Allgemeine Zeitung* 1842 legelején az egyik pestvármegyei gyűlésről egyrészt Széchenyi és Dessewffy, másrészt a liberális párt szerepéről egyoldalú tudósítást közöl, maga Széchenyi válaszol reá névtelenül, elég éles kritikával még 1842 januárjában az *Augsburger Allgemeine Zeitung*ban, a mely választ a *Pesti Hirlap* hazaárulásnak minősített.*

Politikai harczában Széchenyit ép ezidétt érzékenyen érinti Dessewffy Aurél hirtelen halála, mint ezt két fontos (herczeg Grassalkovits Antalnéhoz és gróf Széchenyi Pálhoz intézett) levele bizonyítja. Már azon gondolkozott, ne hagyja-e félbe küzdelmét; de nem teheti, mert életeleme a küzdés; nem engedheti a „magyar bárkát“, mely „mindinkább hullámosodó tengeren“ van. Ébren kell lennie, cselekednie kell.

Már 1842 márczius 10-ikén az a gondolat fogamzott meg benne, hogy könyvet ír s újabban megtámadja Kossuthot a conventekért. Két hónap mulva (máj. 5) már jegyzeteket is készít, rendes szokásaként, ez új könyvéhez, a melyet *Garat*nak akar elnevezni már ekkor. A munkát a szó maga igazi értelmében azonban csak június 17-én kezdi meg. Az okot erre Pest vármegyének egy határozata adta. Zala megye ugyanis köriratot intézett a vármegyék-

* A Garat IV. részében (117—9. l.) levő leírás a vármegyei intrikákról s a fenyegetés, hogy kész neveket is emlegetni, bizonyos összefüggésben van a fenti czikkel, mert benne neveket, illetőleg nevek kezdőbetűit adja.

hez a Gollner-ezred zenekara által ezredese parancsából eljátszott (magyarellenes) gúnydal miatt, arra kérve őket, intézzenek a felséghez feliratot az ezredes elmozdítása tárgyában. Pest vármegye június 10-iki közgyűlésén teljesítette a kérést, s ugyanekkor a zágrábi erőszakos tisztújítás hatása alatt az illyr párt alkotmányellenes mozgalma is szóba került. Kossuth Lajos ekkor tette meg azt az inditványát, hogy a folytonos súrlódások, gáncsoskodás elkerülésére czélszerűbb volna, ha Horvátország „közigazgatásilag és törvényhozási tekintetben Magyarországtól elválasztatnék“. S ezt a megye el is fogadta. Széchenyi június 12-én értesült Zsedényitől Kossuth inditványáról s azonnal tollat ragadott. Kossuthnak ugyancsak a szláv kérdésben jún. 19-én közzétett *Virraszszunk* cz. vezérczikke a *Pesti Hirlap*ban csak fokozta íráskedvét, oly fenyegetőnek tartotta a veszélyt.

Ez az indítvány és ez a vezérczikk volt kiindulópontja munkájában, a mint ezt egyik *Jegyzeté*-ben a következőképen ki is fejezi: „Ich habe weder Zeitungen regelmässig jetzt neulich gelesen, noch bin ich au fait von der 52 megyei inditványok etc. etc. Wollte nicht mehr schreiben. Der Repeal of the Union bestimmt mich wieder dazu“.

Széchenyi — a fogalmazvány első lapja szerint — művét eleinte *Szitá*-nak akarta elnevezni. Később ezt írta czímnek: *Garat*, s e czímet bevezetésében e szavakkal magyarázza: „. . . jöjjön, legalább minden *garatra*, hogy a hideg súrlódás hengerein átmenve elválasztassék a korpa a liszttül“.

Művét a multak ecsetelésével vezeti be. Idegen

népek között ritkán tündöklöttünk dicsőségben, létünk inkább túlhév vagy pangás közt ingadozott, a Habsburg-házzal való összeköttetésünk után pedig mély álomba merülve, kivetkőztünk a dicsőségből s csak 1790-ben ébredtünk új életre. Felébredtünk, de azóta sokszor a láz jelei mutatkoznak. Csodálatos erő van azonban a magyarságban, mert mindent, még nyelvét is eldobva magától, szembe tudott nézni magával a halállal. Helyzetünk bonyolódott, óvatosaknak kell lennünk s nem szabad álprófétáknak hinnünk. Virrasztanunk kell, nehogy csaleszmék csábitsák el a sokaságot, s az erőszakos eljárás elrettentse a haza heterogén elemeit. *Kelet Népé*-ben felszólalt a *Pesti Hirlap* erőszakos és dögönyöző modora ellen, de nem volt sokáig haszna, mert régi modora mindjobban visszatér. Újból fel kell szólalnia a *Pesti Hirlap* és pártja ellen, a mely mindig mást ócsárol, magáról hallgat.

Előhaladásunk czélja a magyarság lehető boldoggá tétele. A boldogság folytonos vágy anyagi és lelki szükségeink tökéletesitésére. A tartós boldogság alapja azonban az egyesre és nemzetre nézve egyedül a munkában és szorgalomban rejlik. A mint bűn a természetszerűen növekvő vágyat mesterségesen éleszteni, mert ez a kész vagyon utáni szomját növeli, épúgy bűn az is, ha egy-egy politikai osztályt a régi álmába akarnak egyesek visszasülyeszteni. A magyart hátramaradottságából nem engedmények, hanem a politikai jogok tágitása emelheti ki. Ezen törekvésben, a jelek szerint, valószínűen elhibáztuk a helyes útat, mert a túlbuzgók türelmetlenek az előhaladásban, s ez visszatetszést szült. A *Pesti Hir-*

lap megtámadta a sajátot s ezzel az alsóbb osztályt a kész vagyonra uszítva, elhintette a gyűlölet magvát, viszont szenvedélyének hízelegve, a rendbontásra készítette elő, azonfelül előidézte másrészt azt, hogy azok, a kiken múlik a dolog, a dögönyözésekre csökönyösek lettek. A túlzók hibája, hogy egyszerre sokfélét vetnek felszínre, s nem tudják megérteni azt, hogy nem mindegy az, és ettől függ a siker, hogy ki, mikor és miként szól vagy tesz, és hogy lényeges különbség rejlik abban: könyvben, hírlapban vagy indítványban vetünk-e valamit felszínre. Ha Gustermann vagy Piringer neve állott volna a czímlapon a *Hitel* szerzőjeként, visszatetszést szült volna e mű, mert az idegentől nem tűri a magyar a gáncsot; épúgy ha Wildner jogtanár legutóbbi műve Széchenyi szerzőségével jelent volna meg, jóakaratú műnek tekintették volna, míg így ellenszenvet idézett elő, noha sokban igaza van. Nem mindegy az sem, hogy a jövő országgyűlésen némely kérdéseket a kormány vagy a nemzet, vagy a nemzet részéről a haladó vagy a conservativ párt hoz szóba, sőt egyenesen attól függ a siker, ki hozza szóba. Rögtönzéssel semmit sem érhetünk el. Nem lehet egyszerre játszani az indítványozó, alkotó és egyeztető szerepét. A haza körülményei néhány év óta megváltoztak. A kormányhoz való viszonyunk nincs tisztázva és elrendezve, s ez az oka, hogy a mohácsi vész óta nem erősödtünk, de nem erősödött a dynastia sem általunk, mert előhaladásunkat egymás erejének csorbításában kerestük, s nem ismertük fel azt, hogy nem lehetünk el egymás nélkül. A kormány viszálykodásainkat hatalma növelésére fordította, mi meg a kormány szorult-

ságát igyekeztünk kihasználni. Törvényeink mind igy egy részről kicsikartattak. A haza körülményeinek változása abban áll, hogy a kormány most már nem támadja alkotmányunkat és nemzetiségünket, sőt erre az alapra áll. Mi azonban nem változunk. Azelőtt nemzetiségünket és alkotmányunkat védve, nem maradt időnk alkotó munkára, de most a kormány változott álláspontja mellett nem szabad a kormány iránt a régi csökönyösséggel lennünk, hanem közelednünk kell hozzá. Ki kell lépnünk az ellenzés teréről a cselekvés mezejére. Az ellenzés szükséges, de nem szabad megakasztani azt, a mi a nemzetnek és az alkotmánynak új jövőt igér.

Többet nem sikerült a műből megmenteni, a mű végének kivételével. Eleinte az volt véleményem, hogy Széchenyi nem fejezte be művét, de csakhamar megdöntötték ezt a feltevést Széchenyinek nem kevés fáradsággal egybegyűjtött előzetes jegyzetei és két letisztázott lap.

Mielőtt Széchenyi valamely munkának, sőt czikknek írásához fogott, először feljegyezte minden eszébe ötlő gondolatát, a mely a műre vonatkozott. E jegyzetek sokszor nagyon fontosak, mert itt a személyeket is megnevezve találjuk, a kik ellen Széchenyi írt. Így tett *Garat* czímű művénél is. Jegyzeteit három nagy ívlapra írta ilykép: „Új munkám I 1842; Új munka II; 3-ik Fő tervezet“. Majd pontosabb rendbe szedte s külön lapokra szakaszonként jegyezte fel gondolatait, a három régi jegyzeten pedig római számmal jelölte meg, hogy a felhasználandó gondolat mely szakaszba tartozik. Így megmaradtak a következő jelzésű lapok: „Tervezeti töredékek I;

T. T. II; T. T. III.; T. T. IV.; T. T. V. és Tervezeti Töredék VI." E lapokon levő gondolatokat egybevetettem a művel és sokat — mert természetesen nem mind használta fel — pontosan megtaláltam a *Garat*nak megfelelő, tehát I., II., III., IV. és V. szakaszában. Kétségtelen tehát, mivel VI jelzésű szakasza is volt, hogy Széchenyi a művet a bevezetésen kívül hat részre tervezte, s hogy e VI. részt is elvégezte, mutatja a fennmaradt két lap, a mely a mű befejezését nyujtja. A két lap számozása pedi azt bizonyítja, hogy a VI. rész aránylag a leghosszabb volt az összes részek közt.

Sikerült, a VI. szakasz kivételével, az egyes szakaszok sajátkezű fogalmazványait, a különféle jelzés mellett is, egybeállitanom. A bevezetésnek első lapján ez a czím van: „Garat", a többin vagy semmi, vagy csak a G. betű; az I. szakasz 1. és 2. lapjának czíme: Tervezeti Töredékek, azontúl: T. T.; a II. szakasz czíme „T. T. II"; a III-é és IV-é csak III, illetőleg IV; végül az V-é: T. T. V. A mint látjuk, a műnek nem volt egységes jelzése, s éppen ez volt az oka annak, hogy a fogalmazvány később szétszóródott.

A fogalmazvány és Széchenyi *Napló*jának megfelelő helyei azt is feltűntetik, mikor írta Széchenyi e művét. A bevezetést 1842 június 17-én kezdte meg s 24-én, tehát nyolcz nap alatt befejezte. Ekkor félbeszakította a munkát, mert *Üdvlelde* czímű művét írta és a *Soproni Szederegylet* megalapitása foglalta le idejét július 10-éig. E teendőinek végeztével július 12—16-a közt írta az I, július 19—21 közt a II, július 22., 29., 30. és aug. 1-én a III., aug. 1—4-én, 16-án a IV., aug. 20., 27—31.,

szept. 4., 7—9. és 14-én az V. részt, a VI-ikat pedig ezután 17-éig. Összesen tehát körülbelül 40 napig dolgozott művén.

Széchenyi, rendes szokásaként, letisztáztatta e fogalmazványát is, mert meglehetősen sok a törlés és javitás benne, de a tisztázatból reánk csak a bevezetés és az V. rész maradt meg. A letisztázás után újra átnézte művét. Szept. 17-én olvasta át és javitgatta a letisztázott bevezetést, s miként *Naplója* bizonyítja, „hosszú harcz után“ arra határozta magát, hogy munkáját nem adja ki.* Így is történt.

* Széchenyinek egyik megmaradt (Neuer Eingang feliratú) jegyzete azonban azt bizonyítja, hogy a bevezetést át akarta dolgozni. Tervezetéből ki kell emelni a következő gondolatokat:

Midőn a politika mezejére lépett, nem láthatta előre, hogy lesz idő, a mikor aposztatának fog látszani, mert számított jellemszilárdságunkra. Látva az ország nyomorúságát, a kormányhoz fordult, de mindenütt hátat fordítottak neki, azért egyedül fogott a munkához. Könyvekkel dolgozott és kerülte az izgatást. Dessewffy szemrehányása, hogy t. i. a kormánynyal kellett volna munkálnia, nem rajta múlott. Mindig tisztelte a dynastiát, mert különben nem maradt volna 17 évig katona. 1825-ben nyíltan, de sértés nélkül beszélt, azért el kellett mennie. Tudatában volt annak, hogy a kormány loyalitása a mi legjobb reményünk. Azt mondják, miért nem beszélt előbb is így. Azért, mert akkor aludtunk. Sötét minden körülöttünk. Javítsunk, míg lehet, törekedjünk, hogy egészségesek legyünk, de akkor látnunk kell, hol a hiba. Téves fogalmak téves tetteket idéznek elő, s ez szétzüllést. A *Pesti Hirlap* megjelenése óta minden felfordult. A kormány és Kossuth is machiavellizmust lát.

Műve kevés hatással lesz, mert a magyar nem szeret semmit, s ezt a beteg, ingerült állapot okozza. Ő könyvekkel agitált, nem ment megyéről megyére; indítványait, ha az érzelmekhez szóltak

A nemzetiségi kérdés, Kossuthnak Horvátországra vonatkozó indítványa és vezérczikke volt ugyan kiinduló pontja, s ezt erélyesebben tárgyalja, mint a *Kelet Népé*ben, de kétségtelen, hogy e műve a *Kelet Népe* folytatása. E művével akart megfelelni a *Kelet Népe* válaszaira is avval, hogy rámutatott, mily nagy a különbség a politikában: ki, mikor és miként vet fel és tárgyal valamely kérdést.

Művében erősen támadja Kossuthot, lapját és irányát, feljegyzése szerint különösen Pulszky, Prónay Albert, Batthyányi Lajos, Eötvös József, Wesselényi legnagyobbrészt szóvitákban elhangzott nézeteit. De ép oly leplezet-

is, a csendes szemlélődés szőnyegére hozta. Most gúnynyá vált a fontolva haladás. Mondják (Bezerédj), hogy ő is izgatott (egyletekkel, akadémiával). Igen, de akkor, mikor a kormány semmit sem tett, nem volt sem haladás, sem magyarság. Jaj, ha a szenvedelmek egyszer felbőszültek, mert akkor az óvatosságot félénkségnek, a türelmet gyávaságnak nevezik el.

Viszonyunk Ausztriához az Á. A folytonos oppositio nincs helyén. Deákkal és társaival tartott, mert azt hitte, hogy nem ujjhúzók, hanem államférfiak. Sötét a láthatár, a minek sok oka van; a legfőbb az, hogy sokan katasztrófától tartanak, s hogy mi forrunk és a kormánynyal folyton ujjat húzunk. Az ellenzékiek lenézik azt, ki nem tart velük, még vele is éreztetik ezt. Belevonják a politikába az asszonyokat s az ifjakat.

Kossuthtal sohasem fog egy hajóban evezni. Ha Kossuth egyedül állana, hagyná kiabálni, de úgy látszik, Batthyányit és társait ő vezeti, azért ki kell lépnie, világosabban, mint ezt a *Kelet Népé*ben tette.

E gondolatok szorosabb összefüggés nélkül vannak papirra vetve, s azt mutatják, hogy lelke mélyéig át volt hatva a veszély érzetétől. Az átdolgozásból nem lett semmi.

lenül megmondja az igazságot a kormány mult állásfoglalásáról és a conservativ párt csökönyöseiről, kik közt jegyzete szerint különösen Sztáray Albert álláspontját támadja, a ki a jogok kiterjesztését még időelőttinek tartotta, s a ki őt jegyzete szerint az Allg. Zeitungban „unbesonnener Reformator"-nak nevezte. E körülmény mutatja, hogy Széchenyi a pártok fölé igyekezett helyezkedni. Ismeri körülményeinket és a helyzetet, az igazat mindenkinek a szemébe mondja leplezetlenül és kíméletlenül. Valóban megható művének kezdete és vége. A kezdetén ecseteli azt, hogy veszélyes időket élünk, s ezért az éghez sóvárog, vajha valaki képes volna ezt a magyarral megértetni és mindenkit kötelessége teljesítésére bírni. A végén meg kifejti, hogy kötelességét teljesítette mindenkor, most is lelkiismerete sugallását követi, midőn a *Pesti Hirlap* ellen ír, mert a keletkezésekor támadt aggodalmai nagy mértékben megvalósultak.

A haza jövője volt Széchenyi szeme előtt, s ez menti a helylyel-közzel előforduló izgatott és erős támadását. Talán éppen ez az utóbbi körülmény volt az oka annak, hogy nem adta ki művét. Kéziratban maradt, s az események árja később már Széchenyivel is elfeledtette, mily czéllal írta e művet. Erre vall az a körülmény, hogy később, mivel csak az I., II. és III. rész borítékának volt e címe: „Tervezeti Töredékek", e három részt magában foglaló tisztázat szétszóródását éppen e czím akadályozta meg. A bevezetés, a IV., V. és VI. fejezet kéziratának és tisztázatának lapjai elhányódtak, úgy hogy magát a művet az elfelejtéstől csak az mentette meg,

hogy Széchenyi *Naplójában* czím szerint megemlíti e művét.

Az I—III. fejezetet Széchenyi 1858-ban a *Hunnia* és a *Budapesti por és sár* kézirataival együtt Török Jánosnak ajándékozta kiadás végett, s Török 1860-ban némi kihagyással „*Töredék gróf Széchenyi István kiadatlan irataiból*“ czimen (Pest, Werfer Károly betűivel) ki is adta, de mint előszava bizonyitja, sejtelme sincs arról, mi az, a mit kiad. Azt hitte, hogy az „olvasó emlékezete azon válságos időkre vezettetik vissza, midőn a dicsőült az 1844-iki és 1847-iki országgyűlések között reform mozgalmaink kimenetele felett aggódott“.

Azontúl sem sejtette senki, hogy e töredék egy részlet Széchenyinek Kossuth ellen irt egyik művéből. Zichy Antal Széchenyi *Naplója* nyomán „*Gróf Széchenyi beszédei*“ cz. művében (223. l.) megemlíti ugyan, hogy Széchenyi írt egy *Garat* czímű művet s ezt nem adta ki, de ezzel végzett is vele. Ő sem sejtette, mi akart e műve lenni és megmaradt-e reánk.

Ha Széchenyi nem is adta ki művét, egyik-másik gondolatát felhasználta később hírlapi czikkeiben. Így pl. azt, hogy az állandó ellenzékiesség nem éppen következetesség, *Oppositio I.* és *Czégér* cz. hírlapi czikkeiben (1843) fejtette ki.

Széchenyi nem adta ki ugyan *Garat* czimű művét, de azért támadása Kossuth és a *Pesti Hirlap* ellen nem maradt abba, csak elhalasztotta azt. Még 1842-ben megtette ismeretes akadémiai beszédében, a melynek kiindulópontja éppen a nemzetiségi kérdés volt.

GARAT

ÍRTA

1842-BEN

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
ÉS A MŰ TÖRTÉNETÉT
MEGÍRTA

VISZOTA GYULA

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1912

2.